

XXVI. évfolyam, 4. szám

2019. szeptember 15.

PRIETENIA

PRZYJAŹŃ

ПРИЯТЕЛСТВО

URTÄSISÉG

PRIJATELSTVA

PRIATELSTVO

ДРУЖБА

PRIJATELSTVO

FREUNDSCHAFT

ΦΙΛΙΑ

ПРИЯТЕЛСТВО

ԲԱՐԵՎՈՒԹՅՈՒՆ

AMALIPE

ПРИЯТЕЛСТВО

BARÁTSÁG

KULTURÁLIS ÉS KÖZÉLETI FOLYÓIRAT

BARÁTSÁG

Magyarország népei
kölcsonös megismerkedését szolgáló
folyóirat

Megjelenik hatszor egy évben.
Alapította 1994-ben:
Ember Mária és Mayer Éva

Kiadó:
Országos Nemzetiségi Önkormányzatok Szövetsége
A kiadásért felel:
Hollerné Racskó Erzsébet elnök

Felelős szerkesztő:
Mayer Éva

Olvasószerkesztő:
Hegedűs Sándor

Művészeti szerkesztő:
Szélpál Éva

A szerkesztőség postacíme:
Barátság szerkesztősége
1519 Budapest, Pf. 452.
Telefon: 203-2858
E-mail címeink:
baratsag@upcmail.hu
eva.mayer@nemzetisegek.hu

ISSN 1218-0149
Előfizethető az Országos Nemzetiségi
Önkormányzatok Szövetsége
Barátság folyóirat számlaszámán:
11743057-26413457
OTP Bank Dél-dunántúli Régió,
7570 Barcs, Séta tér 5.

Előfizetési díj: 1 évre 3000 Ft
Terjeszti az ONÖSZ
és a Lapker Zrt.

Nyomdai előállítás:
Croatica Nonprofit Kft.

Felelős vezető:
Horváth Csaba ügyvezető igazgató
www.croatica.hu

Online szerkesztő:
Domainsector Kft.
<http://nemzetisegek.hu>

E lapszámunk megjelenését
a Miniszterelnökség
Egyházi és Nemzetiségi Kapcsolatokért
Felelős Államtitkársága,
a Közhazsnú Hermann-Niermann Alapítvány,
az Országos Horvát Önkormányzat
és a Bethlen Gábor Alapkezelő
támogatta.

A DUNART.COM9 művésztelep életéből

A DUNART.COM9 Somorjai Nemzetközi Művésztelep kilencedik alkalommal került megrendezésre augusztus 9-18. között. A művésztelep eredeti célja egészen a kezdetektől a kapcsolatteremtés a művésztsadalom tehetséges hazai és feltörekvő fiatal külföldi művészei között. A kilenc évad folyamán ezidáig 16 országból közel százhatvan alkotó vett részt. Idén 16 alkotó érkezett öt országból: Magyarország, Szlovákia, Lengyelország, Csehország és Románia. Évről évre különböző korosztályokból állnak össze a résztvevők csoportjai. Hosszú távon a művésztelep alkotómunkája a magyar, a közép-európai kultúra és ezen belül Somorja (Samorin) város számára maradandó értéket teremt. Az alkotótábor alapítója és kurátora Mayer Éva Munkácsy-díjas képzőművész, főiskolai docens.

A 2019-es alkotótábor résztvevői (Majoros Áron Zsolt felvételei)

Gabriela Staszak, Annamaria Bem

Ferencz Zoltán, Ionel Mihai

Címlapunkon: Yengibarjan Mamikon: The refuge/A menedék
2015, ólom, madártoll, drót, 209x99x69 cm

Ünnep Acsán

Kitüntettek

Somogyi Zsuzsanna felvételei

A Magyarországi Szlovákok Napja idén Acsán került megrendezésre, itt adták át a hazai szlovákok Nemzetiségünkért Díját *Kucsera András* nének, aki küldetésének tekinti, hogy a szlovák nyelv, a hagyományok és szokások tovább éljenek Nézsán, *Zsolnai Mihály* fafaragó, népi iparművésznek, akinek fából készült szobrai, domborműveit, ajándék- és használati tárgyait nem csak Magyarországon és a környező országokban ismerik, hanem a távoli Kanadában is.

Díjat kapott a csömöri hagyományörző *Furmicska Néptánc Egyesület* is. Nagy sikerrel szerepelt a különböző minősítő versenyeken: 2011-ben és 2015-ben arany minősítést szerzett, továbbá a KOTA minősítésén arany medált kapott, 2015-ben pedig a zsűri Arany páva díjjal értékelte munkáját. Az együttes táncosai nagy sikert aratnak a nemzetközi fesztiválokon is.

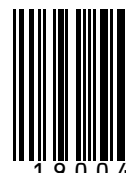

Ünnep Acsán

Somogyi Zsuzsanna felvételei

Ára: 300 Ft

Őszi versek

Ady Endre

Párisban járt az ősz

Párisba tegnap beszökött az Ősz.
Szent Mihály útján suhant nesztelen,
Kánikulában, halk lombok alatt
S találkozott velem.
Ballagtam éppen a Szajna felé
S égtek lelkemben kis rózse-dalok:
Füstösek, furcsák, búsak, bíborak,
Arról, hogy meghalok.
Elért az Ősz és súgott valamit,
Szent Mihály útja beleremegett,
Züm, züm: röpködtek végig az uton
Tréfás falevelek.
Egy perc: a Nyár meg sem hőkölt belé
S Párisból az Ősz kacagva szaladt.
Itt járt s hogy itt járt, én tudom csupán
Nyögő lombok alatt.

Kányádi Sándor

Valami készül

Elszállt a fecske, üres a fészke, de mintha most is itt ficserészne, úgy kél a nap, és úgy jön az este, mintha még nálunk volna a fecske. Még egyelőre minden a régi, bár a szúnyog már	bőrét nem félti, és a szellő is be-beáll szélnek, fákon a lombok remegnek, félnek. Valami titkon, valami készül: itt-ott a dombon már egy-egy csósz ül: Nézd csak a tájat, de szépen őszi.
---	--

Szilágyi Domokos

Ősz

A vendéglői terítón
megkezdődött a must-idény.

Ez is az ősz; lám: hulladék,
foltos terítő, piszkos ég -

s mint a *másik*: ez is igaz.
Eltűnődhetsz, mért van, hogy az

ember szívesen elhiszi,
ha szépeket hazudnak neki.

BARÁTSÁG

XXVI. évfolyam, 4. szám

2019. szeptember 15.

TARTALOM

KÖZÖS EURÓPÁNK

Szlovák iskolák jubileuma:	
Békéscsaba	9724
Budapest	9728
Tótkomlós	9731
Baján épül az Ulmer Schachtel	9732

ÉVFORDULÓ

Barátság első látásra	
Beszélgetés Hadzsikosztova Gabival	9734

MELLÉKLET:

A NYELVI TÁJKÉP ELMÉLETE ÉS GYAKORLATA	9737
Borbély Anna: A nyelvi tájkép mint oktatási erőforrás a Méhkeréki Román Általános Iskolában	III
Bockovac Tímea: A magyarországi horvátok nyelvi tájékkutatása	IX
Gergye Eszter: Nyelvi tájékképben megjelenő beás és romani nyelvi elemek szimbolikus funkciója	XI
Lásztity Pero: Nyelvi tájékkép kutatása Magyarországon szerbtelepüléseinken	XV
Káplán Szofia: Utcanevek a helyi nyelvi és kulturális hagyományok tükrében szerbek által lakott magyarországi településeken	XIX
Menyhárt Krisztina: A magyarországi bolgárok nyelvi tájékképe	XXIII
Tuska Tünde – Uhrin Erzsébet: A 300 éves Békéscsaba kiemelt rendezvényeinek nyelvi tájékképe	XXVI
Pachné Heltai Borbála: Nyelvi ideológiák az iskolákban: egy német nemzetiségi iskola példáján	XXVIII

GYEREKEKNEK

A diák, aki rosszul olvasott	9770
Rejtvények	9773

KIÁLLÍTÁS

A szürrealista mozgalom Dalitól Magritte-ig	9776
---	------

INHALT, CONTENTS	9778
Megfejtések	9778

Jubiláló szlovák iskolák

Emlékezés a 70 éves békéscsabai szlovák iskolára

A szlovák oktatás története Magyarországon a XVIII. századig nyúlik vissza. Az új lakóhelyeikre bevándorló első szlovák telepések papot és tanítót is hoztak magukkal, s rövidesen templomot építettek, iskolát alapítottak. Az egyházi iskolák a különböző társadalmi-politikai nehézségek ellenére 1948-ig, az államosításig működtek. Ezekben a kezdetben egy nyelvű szlovák iskolákban, később állami és egyházi rendelkezések következtében, szlovák nyelven már csak az olvasást, az írást, a hittant tanították. Ez utóbbi tantárgy esetükben a bibliai cseh nyelven írt egyházi irodalomra épült. 1949-ben a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium a Szlovák Szövetséggel együtt kidolgozott program alapján egy teljes szlovák iskolarendszer kiépítését kezdte megvalósítani. Az iskolaszervező munka számos nehézségbe ütközött, így 1949-ben mindössze hat településen – *Békéscsabán, Budapesten, Nagybánhegyesen, Sátoraljaújhegyen, Szarvason és Tótkomlóson** – alapítottak szlovák iskolát. Ezeknek az oktatási intézményeknek regionális feladatot kellett ellátniuk, ezért a tótkomlósi és a nagybánhegyesi iskola kivételével, kollégiummal is rendelkeztek. Az akkor még nyelvileg homogén falvakban nem hoztak létre szlovák iskolákat. A kisebbségi oktatás nagyobb tömegeket érintő formájává Magyarországon a kevésbé hatékony nyelvoktató iskolatípus vált. 1954-58 között megkezdődött a szlovák nyelvű óvodai nevelés is. A szlovák iskolarendszer kialakításának folyamatában történelmi jelentőségű volt, hogy 1949-ben beindult a középfokú képzés a budapesti Szlovák Tanítóképzőben és a békéscsabai gimnáziumban, valamint a Budapesti Pedagógiai Főiskolán szlovák tanszék alakult. 1961-ben egy miniszteri rendelet hatására azonban a magyarországi szlovák iskolák kétnyelvű szlovák-magyar iskolákká váltak. Több kutató és politikus ezt az időpontot tartja az asszimiláció felgyorsulása kezdeti évének.

A *békéscsabai Szlovák Gimnázium, Általános iskola, Óvoda és Kollégium* a város egyik legjelentősebb, legrégebbi hagyományokkal rendelkező nemzetiségi intézménye, ebben az évben ünnepli fennállásának hetvenedik évfordulóját. Eredményes és sokoldalú tevékenységének köszönhetően nemcsak a város,

hanem a magyarországi szlovákok egyik meghatározó, a kultúráközvetítés területén országos jelentőségű oktatási intézménye.

A békéscsabai szlovák iskola

A szlovák oktatás története azonban Békéscsabán is a XVIII. századi bevándorlásig nyúlik vissza. A településen az első evangélikus iskolát, sárból és veszszöből, már a város újratelepítésének évében, 1718-ban felépítették a szlovákok, az első katolikus iskolát pedig 1756-ban alapították.

Az 1961/62-es tanévben az addig egy nyelvű békéscsabai szlovák iskolát kétnyelvű oktatási intézménnyé alakították át, ahol a humán tantárgyakat szlovákul, a természettudományi tantárgyakat magyar nyelven tanítják mind a mai napig. A hatályos pedagógiai program alapján az iskolában kétnyelvű nemzetiségi oktatás folyik. A tantárgyak felét tanítják és tanulják szlovák nyelven. 2005-től az intézmény fenntartója az Országos Szlovák Önkormányzat.

Az intézmény megalapításától kezdve a szlovák nyelv elsajátítása mellett a nemzetiségi kultúra és a hagyományok ápolására, fejlesztésére is kiemelt figyelmet fordít. Egyebek mellett szlovák színjátszó, néptánc, népi díszítőművész szakköröket, mandolin- és citerazenekart működtettek/működtetnek.

Az iskolában 1989 óta folyamatosan dolgoznak vendégtanárok. Az intézmény kiadóként is jelentős, az iskola évkönyvei mellett több kiadványt is megjelentetett (például *Haan* Lajos szlovák nyelvű Békéscsaba monográfiáját. Az iskola tanárai alapították meg a *Slovenčinár* (Szlováktanár) pedagógiai-módszertani folyóiratot. Ez napjainkig az egyetlen Szlovákia határain kívül megjelenő szlovák nyelvű szakmai folyóirat, ami mára nemzetközivé, dél-alföldivé vált. Az iskola pedagógusai voltak kezdeményezői az Országos Szlovák Önkormányzat mellett békéscsabai székhellyel működő Szlovák Óvodai (később Pedagógiai) Módszertani Központ létrehozásának, mely országos hatáskörű intézmény és eredményesen szolgálja a nemzetiségi oktató-nevelő munkát. A középiskolai tanulást

* Ezek az iskolák, a nagybánhegyesi kivételével, máig működnek, így szintén 2019-ben ünneplik fennállásuk hetvenedik évfordulóját.

ösztöndíjjal segítő *Nadácia pre nadaných* (A tehetségekért) alapítvány létrehozásának ötlete szintén a pedagógiai közösségben született.

A békéscsabai Szlovák Gimnázium, Általános Iskola, Óvoda és Kollégium többcélú intézmény. Az óvoda 1979-es indulása, az iskola és a kollégium összevonása után alakult ki az a szervezeti keret, amely ma is működik. Az intézmény összetettsége miatt nagyfokú szervezettségre és a munkatársak együttműködésére épül. Egy ilyen bonyolult, a magyar köznevelés számos intézménytípusát ötvöző nevelési-oktatási egység, megfelelő pedagógiai-szakmai kommunikációval, módszertannal nagyon sok pozitívumot nyújt úgy a gyermekek, mint a pedagógusok és a szülők számára. Ez a szervezeti forma kiváló lehetőséget biztosít a nemzetiségi pedagógia hatékony megvalósításához.

A békéscsabai intézmény hangsúlyos nemzetiségi programot valósít meg, ezt kommunikálja a szűkebb belső és tágabb társadalmi környezete felé. Nevelési programjának középpontjában a szlovák identitás megtartása, a szlovák nyelv ápolása és a szlovák hagyományok megőrzése áll. A családi légkörű, gyermekközpontú pedagógiát megvalósító, kétnyelvű szlovák nemzetiségi programmal működő óvoda és iskola Békéscsaba népszerű intézményévé vált.

Az óvoda a jelentkezők nagy száma miatt, a 2016/2017. tanévtől negyedik csoporttal bővült, és a lehetséges legnagyobb létszámmal működik, száz gyermek látogatja. A növekvő gyermeklétszám az általános iskolára is jellemző. Az alsó tagozaton túlnyomórészt hazai, kétnyelvű pedagógusok tanítanak, a felsőn azonban egynyelvű szlovák vendégtanárok segítik a hatékony nyelvszajátítást és a kéttannyelvű oktatást. A gimnázium tanulói jellemzően a békési megyeszékhely általános iskoláiból kerülnek ki, az utóbbi években sajnos a szarvasi és a tótkomlói testvérintézményekből kevesebb diák érkezik. A békéscsabai Szlovák Gimnázium a hozzáadott pedagógiai érték szerint az országos rangsorban igen előkelő helyen található. Az érettségizettek átlagosan hetven százaléka egyetemeken, főiskolákon folytatja tanulmányait. A szlovák állam ösztöndíjjal támogatja a tanulók szlovákiai továbbtanulását. A sikeres felvételi vizsga után a diákok jelentős része választja a felsőfokú továbbtanulásnak ezt a formáját, és az anyaországban szerez diplomát. A Szlovákiában továbbtanulók a bölcsészettudományi,

pedagógiai karok mellett, nemzetközi tanulmányok, turisztikai és állatorvosi szakirányt választottak. A pedagógiai karokon végzettek magyarországi, főként a békéscsabai intézményben helyezkednek el.

Az iskolában folyó értékmegőrző és értékteremtő munkát a tanórán kívüli foglalkozások gazdag választéka segíti. A nemzetiségi tartalmak mellett a délutáni időkeretben népdaléneklés, szlovák nyelvű színjátszó kör, citera, furulya, robotika és gitárszakkör szerepel a kínálatban, valamint ECDL vizsgára történő felkészítés zajlik. Az általános és középiskolás tanulók tanév közben és az iskolai szünetekben a szlovák állam támogatásával erdei iskolákban, sport és kulturális jellegű nyelvi táborozásokban igen nagy számban vesznek részt. A diákoknak Szlovákiában lehetőségük adódik élő nyelvi környezetben kamatoztatni nyelvtudásukat, s módjuk van a modern szóincs elsajátítására, az ország kulturális és természeti szépségeinek, különböző tájegységeinek megismerésére is.

Az intézmény a 90-es évektől cselekvő részese a dél-alföldi szlovákok nemzetközi együttműködésének. Évente más-más országban, a horvátországi, romániai és a vajdasági, szerbiai szlovák nemzetiségi intézményekkel közösen tanártalálkozókat, konferenciákat, diákversenyeket rendeznek. A dél-alföldi szlovákok határokon átívelő együttműködésének fenntartásában, a kapcsolatok erősítésében a békéscsabai iskola a rendezvények lebonyolítójaként, szervezőjeként vállal kezdeményező szerepet.

Az intézmény nevelőtestülete magasan képzett pedagógusokból áll: a kollégák 56%-a egyetemi végzettségű, több mint 90%-a beszéli a szlovák nyelvet. A pedagógusok közül többen részt vállalnak a szlovák nemzetiségi oktatásban használatos tankönyvek fordításában, illetve megírásában.

A nevelőtestület igényeinek megfelelően – a szlovákiai vendégtanárokra építve – a munkatársak (a pedagógusok mellett az intézmény technikai személyzetét: az iskolatitkárt, a portást és a takarítónőket is beleértve) belső szlovák nyelvtanfolyamokon rendszeresen fejlesztik szlovák nyelvkészségüket. A 2018/2019-es tanévtől kezdődően heti négy alkalommal már a szülők számára is lehetőség van arra, hogy nyelvtudásuknak megfelelő foglalkozásokon vegyenek részt. Több mint ötvenen éltek ezzel a lehetőséggel. Az idei ősztől ezek a nyelvi képzések bármely békéscsabai számára nyitottak lesznek.

Az intézmény fő küldetése – a szlovák-magyar, illetve a szlovák-szlovák kapcsolatok erősítésére építve – a jövőben is az értékteremtés és az értékek megőrzése marad.

Visszatekintés

Uhrin Erzsébet

A diák: Szerettem a szlovák általános iskolába és gimnáziumba járni. Az iskolai szünetek valahogy mindig hosszúnak bizonyultak, alig vártam, hogy ismét találkozzak diáktársaimmal. Jó közösség voltunk, sok iskolai és iskolán kívüli programot szerveztünk közösen. Tudták rólunk a városban, és büszkéek voltunk rá, hogy mi vagyunk „a Szlovákok”. Segítettünk egymásnak, amiben csak tudtunk, együtt készültünk például az érettségire. Azóta is figyelemmel kísérjük egymás életét. Együtt örülünk, és a gondokban, fájdalmakban is osztozunk. Az osztálytalálkozóinkat is rendszeresen megtartjuk az egyik osztálytársunk szarvasi nyaralójában. Általában a párunk is részt vett ezeken, de a gyerekek, unokák is mindig szívesen látott vendégek voltak. Tavaly volt a negyvenötödik osztálytalálkozó. Sajnos már négyen nincsenek közöttünk. Sok mindent köszönhetek a volt iskolámnak. Máig tartó barátságokat, értékes emberi kapcsolatokat. Tanárainak a tudást, a műveltséget és művészetek szeretetét. Azt, hogy kialakították bennem a megismerés és folyamatos tanulás iránti igényt, hogy felkeltették bennünk az érdeklődést a nemzetiségünk és származásunk iránt.

A tanár: Pályakezdő tanárként nagy izgalommal léptem át volt iskolám küszöbét. Hamarosan kiderült azonban, hogy félelmem alaptalan. Volt tanáraim, de a fiatalabb kollégák is (akik közül többekkel barátságot kötöttünk) befogadtak, és ha szükségem volt rá, készségesen segítettek. Rögtön osztályfőnök lettem, érdekes feladatokat kaptam. Sok szép élményt örzök ebből az időszakból, ahogy gondolom, a tanítványaim is. Jól esik rájuk visszaemlékezni az osztálytalálkozókon. Hálás vagyok, hogy engem is mindig meghívnak, annak ellenére, hogy két év múlva elmentem, hagytam magam egy másik munkahelyre elcsábítani. Nehéz döntés volt, de nem tudtam ellenállni az új kihívásnak. „Hütlenségem” ellenére mind a mai napig tanárnak tartom magam. Bárhol is dolgoztam, az oktató-nevelő munka valamilyen módon mindig része volt az életemnek, s ezt az erős kötődést az iskolában töltött időnek köszönhetem. Megtanultam azt, milyen nagy felelősség pe-

dagógusnak lenni. Megtapasztaltam, hogy a diákok mennyire igénylik az odafigyelést, szeretetet. Hogy nemcsak tanítani kell őket, hanem sokat beszélgetni és velük lenni. A kis létszámú szlovák iskolában ez megvalósítható, ezért is olyan családiasak az oktatási intézményeink. Abban az időben még kötelező volt a családlátogatás. Nagyon hasznosnak tartottam ezeket a gyerekek (és a társadalom) jobb megismerése szempontjából. Büszke vagyok volt tanítványaimra, örülök, hogy szépen megállják a helyüket az életben. A békéscsabai szlovák iskolának köszönöm a feledhetetlen és a munkatapasztalat szempontjából igen értékes első munkahelyet.

Az igazgató: 1987-1992 között voltam az iskola igazgatója. Nagy kihívás és nehéz feladat volt a rendszerváltozás éveiben harmincegynéhány évesen egy összetett oktatási intézmény vezetőjének lenni. Azokban az években még komoly hatásköre volt a tantestületnek, például vétőjoga az igazgató megválasztásában, s több más kérdésben. A vezető is számos döntési jogkörrel rendelkezett. Nagy felelősség volt, de mi, vezetőtársaimmal, munkatársaimmal együtt élveztük és szerettük ezt a szabadságot. Együttműködve a szülőkkel és diákokkal (akiknek szintén érdemi beleszólási joguk volt az iskola életébe) sok mindent megvalósítottunk. Átdolgoztuk a szlovák nyelv oktatása tantervét: az iskola tanárai komplex programot munkáltak ki, mely a nyelvtanítás minőségi javítását, a szlovák nyelv kommunikatív szerepének megerősítését szolgálta. Célunk elérése érdekében új módszertant vezettünk be, a szlováktanárok tankönyvet írtak, audiovizuális oktatócsomagot dolgoztak ki. Kollégáink önerőből nyelvi laboratóriumot építettek. A program kiegészítéseként évente szlovákiai nyelvi táborba utaztak tanulóink. Megváltoztattuk az óratervet. A gimnázium első két évfolyamában a diákok nyelvtudásához alkalmazkodva előbb a szlovák nyelvet tanítottuk, s csak azután a történelmet, földrajzot szlovák nyelven és a szlovák irodalmat. A szlovákot jól beszélő tanulók számára az általános iskolában szlovák nyelven tanítottuk csoportbontásban a fizikát és biológiát. Új tantárgyakat (nemzetiségtörténetet, informatikát, angolt, németet) vezettünk be... Szép és emlékeztető évek voltak, a közös alkotás, a közös értékteremtés esztendei.

A szülő: Amikor a lányom iskolaköteles lett, nem gondolkodtam egyáltalán, hogy melyik iskolába írassam. Természetes volt, hogy a Szlovákba megy. Elsősorban azért, mert tudtam, hogy jó iskola, hogy gyermekközpontú, hogy rengeteg élményben lesz része. Így is lett. Magánórak nélkül szerzett három

diplomát. Ma is tartja a kapcsolatot volt iskolatársai-
val, szívesen találkozik tanáiraival. Magas színvona-
lon megtanult angolul, szlovákul. Ismeri a szlovák
nemzetiség történelmét, kultúráját, hagyományait,
Szlovákiát. Iskolaválasztási szempontjaim között
az is szerepelt, hogy az ott töltött évek segítsenek a
szlovák nyelv és kultúra átörökítésében, melyben a
mi családunk is gyengének bizonyult egyedül. És
valóban segített, amiért nagyon hálás vagyok.

A külső munkatárs: Későbbi munkahelyeimen is
kapcsolatban maradtam az intézménnyel. Bármit
kértem, mindig lehetett számítani az iskola vezetői-
re, tanáira és tanulóira. Ezt is köszönöm a Szlovák
Iskolának, életem egyik legmeghatározóbb intézmé-
nyének.

Pecsenya Edit

A diák: Falusi iskolából kerültem a megyeszékhelyre,
a Szlovák Gimnáziumba. Nyelvi nehézségeim nem
voltak, hiszen családban a szlovákul beszéltünk.
Az általános iskolában csodálatos tanárim voltak,
akik nagyon sokat tettek a faluközösségért, az ott élő
emberekért. Amit ma vallok a tehetséggondozásról,
azt tőlük tanultam. A békéscsabai gimnáziumban
hasonlóan befogadó, emberközpontú légkör vár.
Szigorú, de humánus emberek, rengeteg ösztönzés,
mozi, színház, országjárás tette feledhetetlenné az
itt töltött időt. A gimnáziumi éveimre tehető annak
a felismerése, hogy az az örökség, amelyet a csalá-
domban kaptam és az iskola közvetített felém, az ha-
talmatlan érték, amellyel nekem is kezdenem kell vala-
mit. Ez a felismerés határozta meg a pályaválasztá-
somat, és határozza meg a mai napig az életemet a
hivatásom gyakorlásában.

A tanár: Az egyetem után alma materem tanár-
ként hívtak vissza. Boldogan vállaltam. Volt tanára-
im szeretettel fogadtak. Lehetőséget kaptam alkotni,
megvalósítani az elképzeléseimet. Egy inspiráló, fe-
lelősségteljes, remek közösség tagja lettem, ahol jó
lenni és jó dolgozni.

Az igazgató: A volt tanárim támogatásával vállal-
koztam erre a feladatra. Vezetőnek lenni tanulási fo-
lyamat: az ember először is önmagával kell, hogy tisz-
tában legyen, a képességeivel és a korlátaival. Szívó-
ság, elhivatottság és mérhetetlen alázat, az emberek
szeretete és tisztelete is kell hozzá. Nemzetiségi isko-
lát vezetni nagyon összetett feladat, jókora felelősség.
A békéscsabai iskola nevelőtestülete igazi közösség,
sok elképzelésünket sikerült együttesen megvalósí-
tanunk. Szerencsésnek érzem magam, hogy igazga-
tóként ennek a fejlődésnek részese lehetek.

A szülő: Szülőként az intézményt egy kicsit szub-
jektívebb szempontból is megismertem. Jó tapasztal-
atokat szereztem. Gyermekeimnek ugyanolyan
meghatározó élmény volt intézményünkbe járni,
mint egykor nekem. Pályaválasztását is ez döntötte
el. Szlovák állami ösztöndíjasként viszi tovább a csa-
ládi örökséget.

Pecsenya Edit – Uhrin Erzsébet

Tények és adatok az iskola történetéből

1945-1949 – Békéscsabán ebben az időben elméletileg
létezett szlovák tanítási nyelvű állami gimnázium is,
mely azonban a gyakorlatban nem működött. A „Val-
lás és Közoktatási Minisztérium által papíron fenntar-
tott iskola” volt, de „tanulók hiányában nem műkö-
dött”, önálló épülete nem volt.

1946.szeptember – Békéscsabán megalakult a Magyar
Állami Szlovák Tannyelvű Általános Iskola. 1947-ben a
tanulók létszáma 538 fő volt.

1948. december 1. – A Csehszlovákiába történt áttele-
pülések, a szlovák-magyar lakosságcsere (1946–1948)
következményeként az iskola a tanulók hiányában
megszűnt.

1949. február 7. – Megkezdődött, illetve folytatódott a ta-
nítás a diákotthonnal is rendelkező szlovák általános
iskolában.

1949. szeptember 1. – Megnyílt a szlovák gimnázium első
osztálya

1949 – Megalakultak a szlovák kollégiumok, önálló igaz-
gatás alatt, a fiúk és lányok részére külön épületben.

1960. október 15. – A Megyei Művelődési Osztály egyesí-
tette az általános iskolát és a gimnáziumot.

1961 – Egy miniszteri rendelet hatására az addig szlovák
egynyelvű oktatási intézmény kétnyelvű szlovák-ma-
gyar iskolává vált.

1962. február 18. – Átadták az új 200 fős diákotthont,
melybe szlovákul nem tudó magyar középiskolásokat
is elhelyeztek.

1979/1980 – Iskolaelőkészítő csoport indult.

1985/1986 – Megkezdte működését az óvoda.

1981 – Közös igazgatás alá vonták az iskolát és kollégi-
umot.

1983 – A régi épület egyéves felújítása után az iskolát
átköltöztették a város szélén álló, tornaterem nélküli,
kollégium épületébe.

1995. október – Tizenhárom évnyi várakozás után átad-
ták a tornatermet, melyet az iskola a szomszédban
lévő magyar iskolával közösen használ.

1998 – A városi szlovák önkormányzat „Csabai Szlováko-
kért” kitüntetéssel ismerte el az intézmény munkáját.

2005. július 1. – Az Országos Szlovák Önkormányzat át-
vette az intézmény fenntartói feladatait.

2009 – Az Országos Szlovák Önkormányzat „Nemzetisé-
günkért” kitüntetéssel Békés Megye Képviselőtestülete
pedig Elismerő Oklevelet adományozott az iskolának.

2009-2015 – A TÁMOP I. és II. projektek keretében – az
intézmény gondozásában és irányításával – kilenc-
venhat taneszköz készült el a magyarországi szlovák
iskolák számára (tankönyvek, munkafüzetek, digitális
tananyagok, CD-hanganyagok, tankönyvfordítások).

2014 – Befejeződött az intézmény teljes felújítása mint-
egy 550 millió forint értékben.

2016 – Megkezdte működését a negyedik óvodai csoport.

2017 – Az iskola az Oktatási Hivatal Bázisintézménye lett.

Hetven éves a Budapesti Szlovák Iskola

A Szlovák Tanítási Nyelvű Óvoda, Általános Iskola, Gimnázium és Kollégium az Angyalföldi József Attila Művelődési Központban május 30-án ünnepelte fennállásának hetvenedik. évfordulóját. A rendezvényen jelen volt **dr. Pavol Hamžík**, a Szlovák Köztársaság budapesti nagykövete, **dr. Ján Varšo**, a Külföldön Élő Szlovákok Hivatalának elnöke, **dr. Fürjes Zoltán** egyházi és nemzetiségi kapcsolatokért felelős helyettes államtitkár, **dr. Jaroslav Hlinka**, Kassa-Délváros polgármestere, **Hollerné Racskó Erzsébet**, az Országos Szlovák Önkormányzat és **Hollósy Tiborné**, a XIII. kerületi Szlovák Önkormányzat elnöke. A gálaműsorban minden korosztály megmutatta, mit tud. Óvodásoktól végzős diákokig énekeltek, táncoltak és verseket mondtak. Szlovák gyermek- és népdalok mellett a vegyes kórus a Pál utcai fiúk musical Grund című dalát adta elő. A harmadikosok és negyedikesek mezőségi táncokat, a főtáncművészeti szakközépiskola diákjai, a gimnazista lányok és tanáraik hegyközi karikázót, az iskola volt és jelenlegi diákjai pedig zamutovi táncokat mutattak be.

Két éve érettségiztek azok a diákok, akiket elsőként vitt végig az intézmény óvodáskoruktól az egyetemi felvételiig. Azóta minden évben többen is vannak egy-egy kimenő osztályban, akik nemcsak tizenkét évig jártak ide iskolába, de már az óvodás éveiket is itt töltötték. A Szlovák Tanítási Nyelvű Óvoda, Általános iskola, Gimnázium és Kollégium az az intézmény, amelyben tanév végén három ballagást is tartanak úgy, hogy az elballagott óvodások, általános iskolások közül sokan ugyanide térnek vissza szeptemberben a következő oktatási szint tanulóiként. A 2018/19-es tanév végén, az iskola fennállásának hetvenedik évfordulója alkalmából rendezett ünnepség és a ballagások után beszélgettünk Szabóné dr. Marlok Júlia igazgatónővel az iskola múltjáról és jelenéről, saját pályájáról, hiszen az több ponton is összefonódott az iskola életével. Ahová egykor középiskolás diákként járt, oda tanárként tért vissza, majd az óvodával, általános iskolával, kollégiummal kibővült intézmény igazgatója lett.

– Már kezdetben is egyértelmű volt, hogy nemzetiségi középiskolában akar továbbtanulni? Hogy majd nemzetiségi pedagógusként adja tovább a következő nemzedékeknek, amit otthonról hozott, és a nemzetiségi iskoláktól kapott?

– Egyértelmű ugyan nem volt, de minden ebbe az irányba terelt. Nagyon sokat köszönhetek a szüleimnek, az általános iskolás évek is meghatározók voltak, aztán a szlovák gimnázium után már valóban egyenes út vezetett a pedagógusi pályára. Pilisszentkereszti vagyok, a mai napig ott lakom, és naponta járok be Pestre. Édesanyám szlovák, édesapám német nemzetiségi volt. Akkoriban a vegyes házasság még nem volt általános, édesapám emlegette, hogy eltartott egy ideig, amíg befogadták. Mivel azonban

Pilisszentkereszt szlovák nemzetiségi község, édesapám is asszimilálódott egy idő után, és a gyerekek megszületése után nagyon megszerette egymást a két család. Apám nemcsak beilleszkedett, hanem elismert tagja lett a közösségnek, egy időben polgármester-helyettesként is működött. Büszkén vállalom, hogy két nemzetiség leszármazottja vagyok.

– Milyen nyelven beszéltek a családban?

– Érdekesen alakult a nyelvhasználat ebben a kevert családban. Szüleim egymással magyarul beszéltek. Együtt laktunk anyai nagymamámmal, aki magyarul beszélt apámhoz, de velem és anyámmal a nyugatszlovák nyelvjárást használta. A nemzetiségi óvodában is ez a nyelvjárás jelentette a szlovákokat, csak az iskolában tanultam meg az irodalmi nyelvet. Én tehát még otthonról hoztam a nyelvjárást, ami ma már sajnos nem jellemző.

– Hogyan jött el otthonról a budapesti szlovák gimnáziumba?

– Nyolcadik osztályosként az orvosi pálya is vonzott, de nem voltam elég határozott, és a szlovák nyelvet is nagyon szerettem, gondoltam a tanári pályára is. Amikor a szlovák gimnázium akkori igazgatója – aki később földrajztanárom lett –, eljött az általános iskolánkba, és egy toborzó iskolabemutató keretében elmondta, hogy idegenvezetést és angolt is lehet tanulni náluk, jogosítvány megszerzésére is lehetőség van, akkor döntöttem a szlovák gimnázium mellett, és aztán ott határoztam el, hogy szlovák tanár leszek. A másik, ebbe az irányba terelő hatást a pilisszentkereszti általános iskolában kaptam. A mi osztályunk különösen összetartó, jó csapat volt. Tánccsoportot alapítottunk, ahová kollégistaként és még egyetemistaként is visszajártunk. A legtöbben

gimnáziumban tanultunk tovább, sokan értelmi-ségi pályára kerültek. Hat tanár, két óvónő került ki ebből az osztályból, többen vezető beosztásban dolgoznak, tehát elmondható, hogy tovább vittük a szlovák kultúrát, ami mindig is az életem része volt.

– *Hogy érezte magát kollégistaként a szlovák gimnáziumban?*

– 1979-ben a Mező Imre úti épületben (ma Orczy út – *a szerk.*) kezdtem a szlovák gimnáziumot. Pilisszentkeresztről ötven jöttünk, és mi „vidékiek” nagyon igyekeztünk, hogy ne maradjunk le. Abban az időben az általános iskola is itt működött, és a kollégista lányok szintén ebben az épületben voltak elhelyezve, a fiúk a Rózsák terén működő kollégiumból jártak át. Csak fél évig laktam a kollégiumban, és mivel hetente kétszer hazajártam Szentkeresztre a tánccsoportunkba, láttam, hogy naponta is megtehető ez a távolság, így aztán hazaköltöztem, mert nagyon kötődtem a családomhoz, és még a tanulás is jobban ment a magam ütemében. Az az érdekes, hogy '92-ben, pályakezdő pedagógusként ugyanebbe a Mező Imre úti épületbe tértem vissza, itt kezdtem el dolgozni. Már állt a mostani új épület, de még nem tudták átadni, csak október környékén költöz-

tunk be. Tehát bő egy hónapot tanárként is eltöltöttem egykori alma materben.

– *Miben különbözik ez az iskola az egykoritól? Persze nemcsak az épületre gondolok.*

– Egy épületen belül van az óvodánk, általános iskolánk, gimnáziumunk és kollégiumunk. 2017 óta bázisintézményként működünk. Nemcsak nagyobb befogadóképességű az épület, hanem valóban többen járnak ide, és a folyamatos létszámbővülés mindegyik intézményegységünkben megmutatkozik. Erre lehetünk a legbüszkébbek. 2011-től vagyok az intézmény vezetője, miután az előző igazgató 2010-ben nyugdíjba ment. Azóta folytonosan nőtt a létszámunk, idén összesen nyolcvanegy gyerekkel többen kezdik nálunk a tanévet, mint nyolc évvel ezelőtt. A legnagyobb sikerelményünk, hogy most szeptemberben húsz elsősrel indítjuk a tanévet, szemben az egykori nyolc-kilencfős osztályokkal.

– *Kezdjük az óvodásokkal! Kik hozzák ide, a Budapest belső övezetében működő óvodába gyerekeiket?*

– Többségében szlovák nemzetiségi gyerekek jönnek. Akár a külső kerületekből vagy a környékbeli falvakból is idehozzák a szülők őket. Jönnek a Szlo-

Mérföldkövek a budapesti szlovák iskola történetében

A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium 1949-ben alapította meg a Szlovák Tanítási Nyelvű Állami Általános Iskolát. Budapesten, az akkori Szent Imre, mai nevén Villányi úton kezdte meg működését. Az első tanítási évben 65 felső, és 66 alsó tagozatos diák kezdte meg tanulmányait, az alsó tagozaton összevont osztályokban. 1950-ben az intézmény Budapesti Szlovák Tannyelvű Koedukált Tanárképző Intézet létesítésével bővült.

Négy évvel később az általános iskolát a Tanárképző Intézettel együtt a VIII. kerületi Orczy útra költöztették. A tanárképző az 1959/60-as tanévben megszűnt, s átadta helyét a Komensky Ámos János Szlovák Tanítási Nyelvű Koedukált Gimnáziumnak, melynek neve Komensky Ámos János Szlovák Tanítási Nyelvű Gimnáziumra, majd a későbbiek során Szlovák Tanítási Nyelvű Általános Iskola és Gimnáziumra változott.

Az intézmény mai székhelye 1992. óta a XIII. kerületi Lomb utcában álló tekintélyes épület. Az iskola és a kollégium hosszú éveken át Budapest Főváros Önkormányzata fenntartásában működött, majd 2013. január 1-jén fenntartója és működtetője a Klebelsberg Iskolafenntartó Központ XIII. tankerülete lett. 2014 szeptemberében került az Országos Szlovák Önkormányzat fenntartásába, amely 2017. óta a vagyonkezelői jogokat is gyakorolja.

Az oktató-nevelő tevékenységgel kapcsolatos legjelentősebb szervezeti változások közül a XX. század kilencvenes éveiben bevezetett nyolcosztályos gimnáziumi képzés és az iskolaelőkészítő óvodai csoport elindítása érdemel feltétlenül említést. 1996-ban került sor az iskola és a kollégium összevonására.

Az 1997/98-as tanévben elindult az érettségi vizsgára épülő kétéves szlovák-magyar nyelvű menedzserasszisztens szakképzés, ami a 2001/2002-es tanévben egyéves szlovák nyelvű idegenvezető és hostess képzéssel bővült. A szakképzés a 2008/2009-es tanévben szűnt meg.

Mára az óvodát sikerült három csoportossá bővíteni, a gimnáziumi képzés a szlovák nemzetiségi nyelvi előkészítő osztály elindításával 4+1 évfolyamos oktatási formával bővült, az érdeklődők számára a kiegészítő szlovák nemzetiségi oktatás is biztosított, és 2018 szeptemberétől a kollégium területén működik az egyetemi hallgatók Pesti Szlovák Szakkollégiuma.

Az utóbbi években teljes mértékben megújult az óvodai csoportszobák és a kollégiumi szobák bútorzata, felújításra került a torna- és a számítástechnika-terem, az udvari játszótér, az iskolai vizesblokkok. Magyarország Kormánya támogatásának köszönhetően nemrégiben a kollégiumi teakonyhák és vizesblokkok felújítása is befejeződött.

Folyamatosan bővül az informatikai eszközpark és a didaktikai eszköztár a Határon Túli Szlovákok Hivatalához benyújtott sikeres pályázatoknak és a Szlovák Köztársaság Oktatási, Tudományos, Kutatási és Sportminisztériuma támogatásának köszönhetően. Az infó-kommunikációs technológia módszertani lehetőségeinek felhasználását segíti a meglévő immár kilenc interaktív tábla alkalmazása.

2017-től az Oktatási Hivatal Bázisintézménye.

Az igazgató nő ünnepi beszéde (Somogyi Zsuzsanna felvételei)

vákiából Magyarországra költözött vagy a követségben dolgozó szülők gyermekei. Olyan budapesti család is van, ahol a szülők ugyan már nem beszélnek szlovákul, de sajnálják ezt, és mivel a gyökereiket nem felejtették el, fontosnak tartják, hogy a gyerekek megtanulják a nagyszüleik nyelvét. Annak ellenére is, hogy közben kimaradt egy nemzedék. Mindezeknek köszönhetően óvodánk a 2017/18-as tanévben a két vegyes csoportról háromcsoportosra bővült.

– *Akik óvodásként itt kezdtek, itt is maradnak érettségi-ig? Hogyan történik az általános iskolai és a gimnáziumi osztályok feltöltése?*

– Két évvel ezelőtt ballagott el végleg az iskolánkból az az első évfolyam, melynek tanulói közül többen óvodáskoruktól kezdve hozzánk jártak. Közöttük olyan „kislány” is, aki ovisként egyáltalán nem beszélt szlovákul, érettségi után pedig Szlovákiában tanult tovább jogi egyetemen. Az óvoda után valóban sokan folytatják itt az általános iskolát. A gimnáziumi osztály pedig jellemzően az általános iskolából feltöltődik. A nemzetiségi általános iskolából is jelentkeznek gyerekek hozzánk, de minden évben jön pár gyerek Szlovákiából, ha nem is az iskolába, de a kollégiumba. Ellátogatunk a vidéki nemzetiségi iskolákba, nyílt napokat szervezünk, igyekszünk az iskolánknak nagyobb ismertséget szerezni. Nálunk nem érezhető a nyolc és hat évfolyamos gimnáziumok elszívó ereje. Nyolcadik után azok a tanulók mennek el más középiskolába, akiknek a szlovák nyelvű tanulás végén a közismereti tárgyakból is szlovák nyelven tett érettségi túl nehéznek bizonyulna. Persze az is előfordul, hogy továbbtanulását valaki más területen tervezi. Ezért jelentkezik másik gimnáziumba, de marad a kollégiumban, nem szakad el tőlünk, továbbra is bekapcsolódik a közösségi életbe.

A 2017/18-as tanévben indítottunk egy úgynevezett nulladik nyelvi előkészítő osztályt, ami tulajdonképpen egy öt évfolyamos gimnázium a hagyományos négy évfolyamos mellett. Idén tízen kezdik a nulladik évet, akik vagy egyáltalán nem tudnak szlovákul, és ekkor kapcsolódnak be a nyelvtanulásba is, vagy nemzetiségi környezetből, általános iskolából jönnek ugyan, de a nyelvtudásuk még fel-

zárkóztatásra szorul. Tizennégyen kezdik a kilencediket, összesen tehát huszonnégy gimnazista indul szeptemberben, miközben tizenhárom érettségiző ment ki.

– *Ők hol tanulnak tovább, milyen többletlehetőséget nyújt számukra a kétnyelvű érettségi, a magas szintű nyelvtudás?*

– Végzős diákjaink közül sokan jelentkeznek emelt szintű érettségire, minden tantárgyból, nemcsak szlovák nyelv és irodalomból. Nagyon jó eredménnyel teljesítenek, rendkívül büszkék vagyunk arra, hogy jól fel tudjuk készíteni a tehetséges gyerekeket. A Magyarország és Szlovákia közötti államközi egyezmény keretében lehetőség van arra, hogy tanulóink sikeres felvételi vizsga után ösztöndíjként Szlovákiában tanuljanak tovább. Minden évben többen is élnek ezzel a lehetőséggel. Volt diákjaink állatorvosi, közgazdasági, építészeti egyetemen tanulnak tovább. Sajnos csak elvétve fordul elő, hogy egy-egy tanítványunk pedagógusi pályára készül. Amíg a tanári munka valaha bizonyos elismertséget élvezett, ma viszont már a béremelés ellenére sem vonzó, mert a béremeléssel együtt a terhek is megnövekedtek. Végzőseink azért is tudnak könnyen elhelyezkedni, mert az anyanyelvi szintű szlovák nyelvtudás mellett angolul is jól tudnak, és a többi tárgyból is alaposan felkészültek.

– *Eredményeik mellett vannak nehézségeik is?*

– Szakemberhiánnyal küzdünk. Az óvodában, három pedagógus is hiányzik, akiket pedig utánpótlásként vártunk vissza, Szlovákiában végzett egykori diákunk nemzetiségi óvodapedagógusként Mátraszentimrén helyezkedett el, ott telepedett le új családjával.

A nemzetiségi kerettanterv kidolgozása mindig csúszással történik, és mint minden nemzetiségi iskolában a tankönyvellátással van nehézség. Az új tankönyvek lefordítása időbe telik, a nemzeti alaptanterv és a kerettantervi követelményeknek megfelelő új magyar nyelvű tankönyvek csak később kerülnek szlovák nyelven hozzánk. Addig a tanárra és a diákra hárul többletmunka, a magyar tankönyv mellett az órán kell elsajátítani a szlovák szakkifejezéseket. Az első osztályosok számára a szlovák oktatási minisztérium segítségével kapunk szlovákiai tankönyveket és munkafüzeteket, ezeknek nagyon örülünk, mert így az elsősök fennakadás nélkül tanulnak meg egyszerre szlovákul és magyarul írni. Mivel mi nem kétnyelvű iskola vagyunk, ezeket használjuk segédtankönyvként.

– *Hogyan kovácsolódik közösséggé az óvodától az érettségiig ívelő közösség?*

– Különböző programok és szakkörök, rendezvények szólítják meg az egyes korosztályokat. Májusban például az egész alsó tagozat háromnapos szlovákiai iskolai kiránduláson vett részt pályázati forrásból, amihez szülők is csatlakozhattak. Több mint

hetvenen voltunk. A felső tagozatos és gimnáziumi osztályokban kötelező valamilyen nemzetiségi irányultságú szakkörön részt venni, iskolaújság-szerkesztés, énekar és tánckar között lehet választani. Alakulásakor a Lipa Szlovák Folklóregyüttes is a szlovák iskola tagjaiból verbuválódott. Ma pedig kollégiumunkban laknak a főtí művészeti iskola diákjai.

– *Hogyan követi az idők változását az oktatói munka?*

– Igyekszünk, hogy ne csak tánc és ének határozza meg az iskola arculatát, hanem időszerű témákkal is foglalkozunk. A környezetvédelem mellett ilyen a drogprevenció, a bűnmegelőzés, az internetes biztonság – előadások, bemutatók, foglalkozások keretében az egyes korosztályoknak a nekik szóló formában. Nagyon ráerősítettünk az informatika-oktatásra kolléganőnknek köszönhetően. Digitális témahetet szerveztünk, országos versenyeken szép eredményt értünk el. A kor elvárásának megfelelően fejlesztjük az infokommunikációs eszközeinket, felújítottuk a számítástechnika termet, ezen a területen is több pályázatunk sikeres, robotikára és interaktív kivetítőre nyertünk pénzt. Beérik a kollégák munkája, próbáltuk nyitottabbá tenni az in-

tézményt, bázisintézmény lettünk, jó kapcsolataink vannak Szlovákiával. A következő tanévben már a Visegrádi négyekhez kötődő harmadik projektet kezdjük: lengyel, cseh és szlovák partneriskolákkal együtt adunk be pályázatokat. Az előző két pályázatunk már megvalósult. Azok környezetvédelmi és sport témájúak voltak, a most következő kulturális témaköröket ölel át.

Hat mesterpedagógusunk, egy kutatótanárunk van, két munkatársunk kivételével minősített pedagógusokkal dolgozunk. Bázisintézményként a tudomány és a gyakorlat közötti hídként vagyunk jelen. Megosztjuk a jó gyakorlatot, publikálunk, előadásokat, bemutatónapokat és továbbképzéseket tartunk. Ezekre az alkalmakra nemcsak szlovák általános iskolákból jönnek, hanem más nemzetiségi oktatási intézményekből is (görög pedagógus is jött például), így módszereink az ő gyakorlatukban is megjelenhetnek. Bázisintézményi programjainkat úgy állítjuk össze, hogy azokban óvodában, általános iskolában és gimnáziumban használható anyag is van.

– *Sikeres új tanévet kívánunk!*

B. K.

A tótkomlói szlovák iskola 70 éves jubileuma képekben

Ulmer Schachtel/ulmi dereglye Baján, a Duna utcában

Baján a Magyarországi Németek Általános Művelődési Központja tiszteletre intő főépülete előtt egy különleges hajó formájú emlékmű, egy úgynevezett „Ulmer Schachtel” áll. 2016-ban a Bajai Német Önkormányzat, a Bácskai Németekért Közalapítvány és a Bácska Német Kulturális Egyesület a Magyarországi Németek Általános Művelődési Központjával egyeztetve elhatározta, hogy eredeti nagyságban egy ulmi dereglyét építtet. A különleges projekt megvalósítása a tervezéstől az anyagi források megteremtésén keresztül a kivitelezésig három évet vett igénybe. A tervrajzok elkészítése az Ulmból beszerzett dokumentumok és segédletek alapján történt.

A hajó hármast szolgált. Egyrészt emléket állít a magyarországi németeknek, akik túlnyomó részt a XVIII. században ilyen hajókon vándoroltak dél- és középnémet területekről Magyarországra. Szaktudásukkal és szorgalmukkal jelentősen hozzájárultak az ország török idők utáni újjáépítéséhez. Az emlékmű az elkövetkező nemzedékeket emlékezteti származásukra, egyben szűkebb hazájuk, a Bácska iránti elkötelezettségüket is hirdeti. Az Országos Német Önkormányzat egyik határozatában a hajót nemrég a XVIII. századi betelepülés országos emlékművévé nyilvánította.

Az ulmi dereglye másrészt Baja és Bács-Kiskun megye idegenforgalmi látványosságaként szolgál. E térségben még ma is sok magyarországi német él, de számos külföldi vendég is megfordul. Mivel ez az Ulmer Schachtel az egyedüli eredeti nagyságban megépült ilyen hajó Magyarországon, remélhetőleg sok látogatót vonz majd Bajára.

A legfontosabb célkitűzés viszont az, hogy ez a hajó egy különleges tanítási helyként, egy úgynevezett tanösvény részeként, sajátos formájában működjön. Történelem- és népismeretórán segítse a tanulókat a magyarországi németek történelmének

s kultúrájának jobb megismerésében. A hajó fedélzetén lévő faépületben diák- és turistacsoportokat, de egyéni látogatókat is lehet fogadni azzal a céllal, hogy közös projekteket és kiállításokat lehessen megvalósítani.

Mi is az az Ulmer Schachtel?

Az Ulmer Schachtel/ulmi dereglye egy lapos folyami hajó, amely a dunamenti svábok XVIII. századi kivándorlásának jelképévé vált. Nevét egy korabeli stuttgarti képviselőnek köszönheti, aki az Ulmban gyártott dunai hajókat egyszerű felépítésük miatt doboznak (Schachtel) nevezte. Ulmban egyébként „Ordenare”-nak hívták, ami arra utal, hogy ezek a hajók 1712 óta „ordinari” azaz menetrendszerűen közlekedtek Ulm és Bécs között.

Szerkezetük nagyon praktikus volt, mivel a hajót csak egy irányba, a folyón lefelé használták. Amikor megérkezett a célállomásra, szétszedték és a fát továbbhasznosításra eladták. Lapos padlózatával közvetlenül a partig lehetett vele haladni. Jellemző továbbá a hajótörzsön látható ferde fekete-fehér csíkozás, amely azonban Dr. Henning *Petershagen* szerint nem Ulm város szimbóluma, hanem a világos fenyőből készült hajó jobb láthatóságát szolgálta.

Építési módjára jellemző még az úgynevezett „Schopperfuge”, melynek segítségével a hajót a beáramló víztől védték, illetve szigetelték. A hajópadlón és a hajófalon a deszkák közötti réseket ugyanis hosszúszerű mohával tömték ki. Ennek a tevékenységnek – amit „schoppen”-nek neveznek, – köszönhetik egyébként az ulmi hajóépítők a nevüket, ugyanis „Schopper”-nek hívják őket.

A hajók nagysága és alakja az idők folyamán állandóan változott. Elérték a 15-30 méteres hosszúságot és a 2-5 méteres szélességet is. A hajófal kb. egy méteres volt. Középen állt egy fakunyhó, amelyben a telepesek rossz idő esetén menedéket találhattak. A hajót két-két rúddal, illetve evezővel irányították, melyek a hajóorrban és a hajófarban voltak elhelyezve.

A megvalósítás helyszíne

A hajó a Magyarországi Németek Általános Művelődési Központja területén, a főépület előtt került elhelyezésre. Így a kerítésen belül védve van illetéktelen behatolókkal és rongálókkal szemben is. Az MNÁMK tanulói és tanárai könnyen használhatják majd oktatási céljaik megvalósítására. A tanhajót az MNÁMK közművelődési intézete működteti majd. Bejelentkezés alapján természetesen minden

*Az építkezés fő támogatói
a következők voltak:*

Bajai Német Önkormányzat,
Bácskai Németekért

Közalapítvány,
Bácska Német Kulturális
Egyesület,

Bács-Kiskun Megyei Német
Önkormányzatok Szövetsége,

Bács-Kiskun Megyei Német
Önkormányzat,

Baja Város Önkormányzata.

**A bajai oktatási központ előterében
áll a dereglye, mely
a Hoffnung/Remény nevet kapta**

Manz Ingrid (BlickPunkt) felvételei

érdeklődő számára lehetőség nyílik az emlékmű megtekintésére. Az építmény, amely vörösfenyőből készült, egy 80 cm mély sávbeton alapon és az arra ráhelyezett akácfa talpfákon áll.

A szükséges anyagi források megteremtése érdekében a szervezők „Folyami kilométerjegy” címmel adománygyűjtő akciót indítottak, melynek eredményeképpen nagyon sok hazai és külföldi magánszemély, számos német nemzetiségi önkormányzat, vállalkozások és szervezetek is támogatták a projektet. A II. világháború után hazánkba elűzött sváboktól és leszármazottaiktól is érkeztek felajánlások Németországon túl az Egyesült Államokból, valamint Brazíliából is. A még a hiányzó összeget állami pályázati források igénybevételevel sikerült előteremteni.

A szervezők tovább folytatják a gyűjtést, mivel az építkezés második fázisában a fakunyhót össze-

csukható székekkel és asztalokkal rendezik majd be, hogy szükség esetén helyet tudjanak biztosítani kiállítási anyagoknak is. Minden adományozó nevét rögzítették és rögzítik az adományozók jegyzékében, amely a hajónapló része lesz és mindenki számára hozzáférhetővé válik.

A szervezők a projekt kiegészítése, illetve folytatásaként az Országos Német Önkormányzattal karöltve az említett tanösvény létrehozásán dolgoznak még, melynek mottója „A múltnak van jövője”. Nyolc állomásával a magyarországi németek közösségeit, illetve közösségalkotó erejét hivatott bemutatni.

A hajó és a hozzá kapcsolódó tanösvény ünnepélyes átadása 2019. október 18-án lesz Baján, melyre a szervezők minden érdeklődőt szeretettel várnak.

Manz Alfréd

Az Ulmer Schachtel Baján projekt vezetője

**Amennyiben esetleg
érdeklődnének támogatási
lehetőségek iránt:**

Számlatulajdonos:
Bácskai Németekért
Közalapítvány

Számlaszám:
OTP 11732033-20003067

Nemzetközi számlaszám:
IBAN HU80 1173 2033 2000
3067 0000 0000

SWIFT KOD(BIC):
OTP VHUHB

A közlemény rovatban kérem, adja meg nevét és lakhelyét, valamint írja be az „Ulmer Schachtel in Baja” megjegyzést.

Barátság első látásra

Beszélgetés Hadzsikosztova Gabriellával

Miután huszonöt évvel ezelőtt *Ember Mária* megkereste, *Gaál Piroska* tollából megszületett és megjelent a vele készített interjú a *BARÁTSÁG első évfolyama második számában*. A folyóirat *Jancsó Miklós* rendezte első évfordulós megemlékezésén az *Anna* presszóban találkozott a másik szerkesztővel, *Mayer Évával* is. Így kezdődött *Hadzsikosztova Gabriella* színművész és a szerkesztőség közötti örök időkre szóló barátság. A művésznő huszonöt éven át a *BARÁTSÁG* minden rendezvényén részt vett, nemcsak örömmel tett eleget a meghívásnak, de előadásaival emelte azok fényét: verset mondott, énekelt, felolvasott. Egyetlen alkalom maradt ki – legnagyobb sajnálatára –, éppen a folyóirat fennállásának 25. évfordulójára rendezett ünnepség. Ezt a találkozást pótlandó, a negyedszázados hű és lelkes kapcsolatra, saját pályájára is visszatekintve beszélgetünk most vele. *Bolgár, magyar, német színész-nő-e? Mindegyik nyelven az, és ahogy maga mondja: kozmopolita.*

– Szófiában született, színésznő akart lenni...

– Színészcsaládba születtem, édesanyám korának nagyon híres operett színésznője volt, a modern operett-élet hangsúlyos, ismert és elismert, Honthy Hanna-kaliberű egyénisége. Apámnak zenészként volt egy humoros, satirikus magántársulata – szocialista időben egy kapitalista jellegű vállalkozás... Ismertek voltak, de keményen megdolgoztak ezért. Dédnagymamám osztrák volt, amíg férjhez nem ment, a bécsi zeneakadémián tanított. Házassága révén került Bulgáriába. Ő hagyományozta a német és francia nyelvet a hat lányára, akik közül az egyik a nagymamám volt, így otthon mi apámmal és vele is németül beszélünk.

– A többnyelvűséget és a színészi elhivatottságot ezek szerint a bölcsőben szívta magába.

– Az orosz kötelező nyelvként tanultuk Bulgáriában, a bolgárok jól viszonyultak ehhez. Szerettem eredetiben olvasni Tolsztojt, Dosztojevszkijt. Apám nagy hangsúlyt fektetett a nyelvtanulásra, azt mondta, annyi ember vagy, ahány nyelvet tudsz. A szocialista időben ez nyújtott némi kitekintést, de nem is sejtettük, mennyire hasznos lesz a rendszerváltás után. Különösen az angol, amit szintén otthon tanultam. Már nyolcéves koromtól el kellett olvasnom

minden nap néhány oldal idegennyelvű, életkoromnak megfelelő szöveget, és este beszámolnom a tartalmáról. Amíg mások kint játszottak, nekem még hátra volt a napi penzumom. Akkor haragudtam apám szigorúsága miatt, de úgy lett, ahogy mondta: egyszer még hálás leszel nekem ezért. Valóban neki köszönhetem az önirányítást. Talpraesettséget, következetességet kaptam tőle, édesanyámtól pedig a lelki repülést.

– „Apámtól örököltem én komoly, szigorú rendet, anyácskámtól vidám mosolyt és mesélő kedvet.” – Gondolom, nem véletlen, hogy ez a Goethe-idézet jut eszembe, hiszen ezek szerint az egész család életét átszövi a művészet. De hogyan került kapcsolatba a magyar nyelvvel?

– Miután elvégeztem a gimnáziumot, szüleim révén természetes volt számomra, hogy színi pályára készülök, de ők nagyon ellenezték. Egy feltétellel járultak csak hozzá, ez pedig az volt, hogy külföldön tanuljak valami olyasmit, ami Bulgáriában nincs. Így esett a választás a musicalre. Utánajártak, hol van ilyen képzés. Bécs, kapitalista ország fővárosaként akkor szóba sem jöhetett számunkra, így került a képbe Budapest. A bolgár kulturális minisztérium felvette a kapcsolatot a magyarral, hogy megtudja, milyen lehetőség van arra, hogy bolgár diák a ma-

gyar színművészeti főiskolán tanuljon. Megjött a válasz: jöhet egy diák, de csak akkor, ha egy év alatt megtanul magyarul és ugyanúgy felvételizik, mint a hazai jelentkezők. Németül, angolul, bolgárul, oroszul tudtam, de magyarul nem. Ezalatt Szófiában már elvégeztem egy évet a színművészetin, s azzal jöttem Budapestre, hogy a Nemzetközi Előkészítő Intézetben egy év alatt megtanulok magyarul. Mint az eszeveszett magoltam minden nap a szavakat, de rájöttem, nincs, aki kijavít, nincs visszajelzés, nincs válasz. Az intézet budaörsi épülete alatt volt akkor egy taxiállomás. Minden nap beültem egy taxiba, elvittem magam a Hősök teréig és vissza, közben beszélgettem vagy legalábbis próbáltam beszélgetni a sofőrrel. Egy idő után megkérdezték, miért utazgatók ide-oda. Amikor elmondtam, hogy nyelvgyakorlásból, akkor nagyon kedvesen felajánlották, hogy szívesen beszélgetnek velem, ott helyben a taxiállomáson, amíg várakoznak, járjak csak le. Ez volt az élet nyelviskolája. Amikor felvettek a színművészetre, legelső vizsgaelőadásomon ott ültek taxisofőrjeim az első sorban, kezükben egy-egy szál rózsával. Első magyartanárainként jöttek gratulálni.

– *Hogyan illeszkedik egymáshoz ez a sok nyelv? Mikor, melyik az igazi?*

– Mikor melyik. Mindig éppen az, amit a leginkább használok. Énektanárom, *Tukacs Viola* énekes – Szabadi Vilmos hegedűművész édesanyja – egészen befogadott a családjukba. Nagyon jó beszédtanáraink voltak, három-négy év alatt eljutottam oda, hogy nevetve mondták, mennyire sajnálják elvesztett akcentusom báját. Most több nyelvet egyszerre, párhuzamosan használok. A nyelvtudás bátorságot adott utazásaim során is. Gyerekkoromban teher volt a tanulás, de már a gimnáziumi évek alatt éreztem az előnyét, a rendszerváltás után, amikor utazni kezdtünk, különösen. Eredeti nyelven lehet igazán megismerni egy kultúrát. Úgy gazdagabb. Más eredetiben olvasni az irodalmat, érzem, ha nem jó egy fordítás. Ez indított a műfordítás felé is. Sok magyar darabot ültettek át bolgárra, s bolgár színműveket magyarra. Ezek nyersfordítások, a férjemmel hozzuk létre aztán a végleges szöveget. Fontos, hogy pontos legyen, minél közelebb az eredetihez, mégis adja vissza annak szépségét is. Ezért sokszor napok is töröm a fejem egy-egy mondaton.

– *Mi történt azután, hogy elvégezte a színművészeti főiskolát?*

– Mivel állami ösztöndíjas voltam, úgy gondoltam, az a korrekt, ha hazamegyek a végzettségemmel. Két évig tanítottam Szófiában a színművészetin, velem jött a férjem, *C. Nagy István* is, aki mozgásművészettel foglalkozott, és mivel ott éppen hiányzott pantomimtanár, őt kérték fel tanításra. A szófiai operettszínházban azonban nemigen játszottak musicalt, nem nyíltak további lehetőségek számunkra. A nyolcvanas évek végén nagyon nehéz helyzet alakult ki Bulgáriában, és lelkifurdalások közepette,

hogy otthagytam a családomat, visszajöttünk Budapestre. Itt egy évre szerződtem a Rock Színházhoz, Cosette-et énekeltem a Nyomorultakban. A színművészetin osztálytársam volt *Kozáry Ferenc*, aki ekkor a német színháznál (akkori nevén Német Bemutató Színpad) dolgozott Szekszárdon. Elhívott oda, és mivel németül bátrabban játszottam, úgy éreztem, megtaláltam a helyem. Tizenhat évig dolgoztam ott úgy, hogy Budapestről a társulat buszával ingáztunk az előadásokra. Komoly szerepeket kaptam, például játszottam *Pollyt* a *Dreigroschenoper*ből/Háromgarasos operából vagy a *Lola Blau* monomusicalre is szívesen emlékezem. Én voltam a *Róka* az *örökzöld Kis Hercegben* és *Johanna Theodor Fontane Effi Briest* című nagy klasszikusában. De készítettünk *Frauentanz/Asszonytánc* címmel egy *Kurt Weil* műveiből összeállított önálló estet, erre azért is büszke vagyok, mert ezzel első voltam Magyarországon. Rengeteg anyagot gyűjtöttem hozzá, amit átadtam a Színművészeti Főiskolának. Pár évvel később született meg *Csákányi Eszter Weil*-estje...

– *Hogyan került a bolgár színművészet ismét az életébe?*

– A férjem vetette fel '96-ban egy itteni bolgár színház ötletét. Először képtelenségnek tűnt, de miután megszületett a fiam, és több éve távol éltem a hazámtól, egyre inkább húzott vissza a szívem. Megértettem, és megfogalmaztam magamban, hogy ha egy művész felfedez értékeket, akkor kötelessége azokat továbbadni. Nagyon sok szépet fedeztem fel mind a bolgár, mind a magyar kultúrában, éreztem, ezt közvetítenem kell az emberek felé. Így hoztuk létre a bolgár színházat *Malko Teatro* néven, ami régi bolgár nyelven kicsi színházat jelent. Ez az archaikus bolgár reneszánsz szó jól kifejezi küldetésünket. Szeretnénk egy színház- és kultúraszertető nemzedéket felnevelni, a kortárs bolgár kultúrát megismertetni a Magyarországon több mint száz éve itt élő bolgár nemzetiség harmadik és negyedik generációjával. A színház ezért megalakulása óta rengeteg performansz előadást tartott, a két ország több mint nyolcvan művészeivel dolgoztunk. Rengeteget járunk fesztiválokra, néha egy-egy német darabbal is. Úgy gondolom, a dal a legjobb közvetítő, a legtermészetesebb kulcs a bolgárok lelkéhez. Nem kész bolgár színműveket veszünk elő, hanem bolgár szerzők műveiből dramatizálunk, vagy azok felhasználásával improvizálunk, ebbe keverünk sok zenei és mozgáselemet, így jön létre egy fuzionális performansz. Meghívunk bolgár kollégákat is Budapestre, majd az itt létrehozott művet tovább játsszuk Bulgáriában. A bolgárul előadott darabokat magyar, de adott esetben akár lengyel felirattal is előadjuk. A dramatizálással hírét visszük egy-egy bolgár szerző könyvének. Egyik ötlet szüli a másikat. A megvalósítás persze a magyar államnak köszönhető. Nincs Európában még egy állam, amely ennyi támogatást ad a nemzetiségeknek. Nőtt a támogatásunk, s ezzel a lehetőségeink is megnövekedtek. Évente két új –

egy gyermekeknek és egy felnőtteknek szóló – darabot mutatunk be, három-négy új kortárs produkciót hívunk meg, egy-egy projektre ide tudjuk hozni a bolgár művészeket. Az egyik legfontosabb, legemblematicusabb bolgár szerepem Elada *Pinyo* művéből készült, *Pinyo* és az *idő* címmel: dramatizáltam az azonos című regényből, rendeztem és játszom, mintegy tíz éve. Külföldi fesztiválokon is felléptem ezzel az egyszemélyes előadással. A Bolgár Nemzeti Rádió is felvette az ottani Rádiósínház műsorába és készült audió-lemezem is az előadásból. A *Zenbra* című előadásomat egy nagyon híres bolgár drámaíró, *Jana Dobрева* írta számomra. És szívesen említem a már a *Malko Teatro* idején készült *Marlene Dietrich* estemet, melyet a hazai németiség is megnézte-hallgatta Budapesten és vidéken is, őszintén örültem a sikernek!

– *Színésznői pályája mellett az Országos Bolgár Önkormányzat alelnökeként is a kultúráért felelős munkát végez. Kimaradt még valami az életéből? Szerepálm?*

– Mindegyik szerepemet szeretem, mert én választom, interpretálok, alakítom. Látványt is szeretek tervezni. A színművészeti elvégzése után ruhatervezéssel is foglalkoztam, szeretek az anyagokkal bánni. A dramaturgia is az enyém azáltal, hogy sok kortárs irodalmat olvasok. Viccesen szoktam mondani, hogy játszom én, rendeztem én, díszletet csináltam én, nézem én. A rendezés azonban elsősorban a férjemé. Írt nekem egy darabot, személyesen nekem: ebben egy negyvenes nő megáll a zebrán, mert sokkot kap, és nem tud továbbmenni, s ez az élete átgondolására készíti. Mit jelent más országban élni, mint a szülei? A halál felé vezető út, a nemlétbe való átlépés kérdésköre is megéri.

Az elmúlás, az öregedés témája engem is foglalkoztat. Egyik darabunkhoz nagyon idős, közel százéves falusi bolgár emberekkel készítettünk interjúkat, felmentünk a hegyekbe. Nehezen értették meg, hogy a videofelvétel készítése más, mint a fényképezés, nem akartak mozogni, beszélni, beálltak, hogy elkészülhessen a kép. Így aztán készítettünk fényképeket is. Azután már nyugodtan elmesélték a személyes történeteiket. Hamar eljutottak a sírásig: a gyerekek elmentek a településről. Valóban a falu utolsó pillanatait örökítettük meg. Amikor egy év múlva visszamentünk hozzájuk, már nem mindenkiel találkoztunk, romos házak, néhol szinte csak egy-egy földkupac maradt utánuk. A színdarab mellett fotókiállítás őrizte meg emléküket.

A musicallel viszont, most hogy idősebb lettem, szakítottam. Nagyon naivnak érzem ezt a műfajt, sokkal mélyebb dolgokhoz nyúltam.

– *Hogyan adja tovább a következő nemzedéknek – családjában és hivatásában – azt a rengeteg kincset, amit összegyűjtött?*

– Kiril fiam először kétnyelvű volt, férjemmel azonban magyarul beszéltem. Én akkor is dolgoztam, sokat volt vele, aztán az óvoda is magyar nyelvű környezet volt fiam számára. Egy idő után velem is magyarul beszélt. Nyaranta azonban bebarangoltuk Bulgáriában azokat a helyeket, ahol felnőttem, fürdött abban a patakban, amelyikben gyerekként én is, jártunk a hegyekben, falvakban, ahol én, felkerestük a rokonokat. Írásaiban jól felismerhetők ezek a bolgár vonatkozások, ez árulkodik arról, hogy a szíve oda köti, és persze jól tudja a nyelvet, hiszen itthon – írónak készülvén – bolgár szakra járt az egyetemen. Most Berlinben tanul kommunikációs dizájnt. Angolul is jól tud, tehát a kozmopolititás, a nyelvek szeretete beleivódott, a bolgár gyökerek is élnek benne, és termékenyen inspirálják őt.

A *Malko Teatro* jövőjéről is gondolkodunk. Folyamatos kapcsolatban vagyok a bolgár iskolával, pályázatokra készítem fel a gyerekeket, mindig feldolgozunk valamit. Most éppen három kislányt készíték fel a színművészetre, Bulgáriába. Ma az a hozzáállás, hogy művészetből, színészetből nem lehet megélni, inkább gazdasági, jogi pálya felé orientálódnak a fiatalok. De nemcsak a színészeket illetően kell megszerveznünk az utánpótlást, találunk kell a színház szervezését végző szakembereket is. Ki vezeti majd a színházat? Egy-egy projektre meghívunk fiatal színészeket Bulgáriából, de azután ők hazamennek.

– *Milyen produkciókat terveznek még a közeljövőben? Min dolgozik éppen?*

– Van két monoelőadásom, két lemezem, sokat koncertezem. Egy multiinstrumentalista bolgár zenésszel lépek fel. Felolvasóesteket tartok, improvizálok Bulgáriában *Márai* és *Esterházy* műveiből. Mindig valami újat találunk ki. Egy nagy koncertre készülünk most, karácsony előtt húsz bolgár sláger adunk majd elő. Ez a bolgár popzene úgynevezett arany könyvtára, és minden dalhoz van saját sztorink, egy-egy személyes történet köti össze a dalokat.

– *Akkor megvalósult mindaz, amiről abban a bizonyos huszonöt évvel ezelőtti cikkben szó volt: színésznőként szeretné a vidéket járni, beutazni több országot és hazatérni is.*

– Igen, így álltak a csillagok. Nagyon szerencsésnek mondhatom magam, jó visszaemlékezni. Gazdag világban nőttem fel, rendkívül érdekes embereket ismertem meg. Most még inkább értékelem ezt a kincset. Így kerek az életem, így teljes és boldog. Ennyi év után úgy látom, nagyon meg kell mérni, miért érdemes bosszankodni, mennyire kell felvenni a kicsinyes harcokat. Lényegtelen dolgokkal nem kell foglalkozni. A *Malko Teatro* helyzete is azért szerencsés, mert szeretetből csinálunk színházat, nem kötelességből. Fontos, amit végzünk, vannak, akikben bízhatunk, és akik bíznak bennünk.

– *Találkozunk a Malko Teatro következő előadásán!*

B. K.

A diák, aki rosszul olvasott

A kisfiú odaóvatoskodott az ajtóhoz, és fülére tapasztotta a nekitámasztott üveg pohár talpát. Így felerősítve hallotta a szomszéd szobában fojtott hangon folyó beszélgetést. Látszott, hogy nem először alkalmazta ezt az egyáltalán nem illendő eljárást.

Egyszer már jól el is náspángolták egy hasonlóan illetéktelen hallgatóság miatt. Akkor orvosi fülhallgatóval kísérletezett. A roueni kórház épületében, ahol a lakásuk is volt, tucattal találhatott ilyet. Apja kollégái mind jól ismerték, szabadon kódoroghatott mindenfelé. Csak alig egy-két részleg volt számára tiltott hely. Nem gondolta, hogy Doux doktornak olyan hamar hiányozni fog az a műszer. Arra meg végképp nem számított, hogy emlékezni fog: a főorvos kisebbik fia kujtorgott utoljára arra felé. Mindkét fülében benne volt a hallgatósárr, így nem hallotta meg időben édesapja lépteit... Azt sem mondhatta, hogy éppen orvososdit játszik (pedig annak apja nagyon örült volna), hiszen tetten érte. Láta a kulcslyukra tapasztott műszert, s azt is, hogy a szőnyegen térdepelve feszülten hallgatja a másik szobából kiszűrhető párbeszédet. Nem lehetett kimagyarázni.

Az üveg pohár jobb megoldás. Az egyik fülével időben meghallhatja a közeledő lépteket. Másrészt meg ki kételkedhetne abban, hogy éppen vizet ivott, vagy limonádéért indult?

- Nem illik hallgatózni – ötlött eszébe a tiltás. Azonnal elnyomta azonban egy másik égető kérdés. – Miért? Mást kibeszélni talán ildomos, mint ezek teszik odaát?

Az „ezek” alatt tulajdon édesanyját és annak tudálékos nővérét, Florence nénit értette... Eljátszani – szötte tovább iménti gondolatát –, hogy mennyire szeretjük a fiút, s biztatni: majd csak kinövi a bajt, aztán meg a háta mögött egy követ fújni azokkal, akik ostobának mondják? Illik ilyet tenni? Amikor idáig jutott, mindig felmentette magát. Úgy ítélte meg, hogy a hallgatóság csupán védekezés a részéről. Tudnia kell, hogy hányadán áll a rokonsággal... Meg azzal a „problémával” – apja szerint „elmekóresettel” – ami miatt mindenki őrajta köszörüli a nyelvét, vagy lesajnálja. Mert hiába kérdez az ember a felnőttektől bármit is, nem felelnek őszintén semmire. Legföljebb csak olyan bugyutaságokat mondanak, hogy „mire katona leszel, elmúlik”, vagy „hidd el, a Jóisten tud rólad”. Még Julie is, a kis ápolónő, aki később cselédnek szegődött a családjukhoz, s aki igazán szerette, ő is csak ilyenekkel ütötte el az ön-sajnálkozást: „Ugyan, fiatalúr! Türelem! Idővel majd minden helyreáll.”

Na hiszen! Kellene csak neki pironkodnia az osztályban, amikor Dubois tanár úr olvasásra szólítja fel. Elég csak annyit mondania. „No, Gust, folytatd tovább!” – menten nyerít az egész osztály. Még meg se szólal, máris gúnyolni kezdik. Sértőket mondanak rá előtte és utána is. Mintha háborodott lenne pusztán azért, mert a hangok összekeverednek a torkában, a betűk táncot lejtenek, gonoszul összefogózkodnak szemei előtt.

Hiába mondja a tanár úr, hogy „Elég legyen ebből a cirkusból!”, csak másodpernyi csendet teremt. Amikor először, másodszer, sokadszor gabalyodik össze a nyelve a betűk kiolvasásakor, menthetetlenül újra megnyílnak a pokol kapui. Az meg olyan volt a számára, mintha hátba szúrták volna, amikor egyszer kegyelemkérőn felnézett a könyvből, s észrevette, hogy a tanár úr is csak nagyon nehezen képes visszatartani a mosolyát...

Szerencsére azért többnyire hamar megszánja, előbb véget vet a szenvedéseinek, mint hogy az oldal alá érne. Néha meg a véletlen is a kedvére játszik. Már kétszer is előfordult, hogy két lap valahogyan pont nála ragadt össze a tanári noteszben, s Dubois úr nem vette észre, hogy átlapozza a nevét.

Voltaképpen nem is kell felolvasás ahhoz, hogy csúfolkodjanak. Káposztafej, vízfejű, meg más efféle rondaságokat mondtak rá az óráközi szünetekben. Csak kellene Julie-nek hallgatnia ezeket a válogatott sértéseket, majd nem mondaná, hogy „Az idő mindent megold, fiatalúr!” Ő legalább odacsaphatna... Nekem azt sem szabad – sajnálkozott magában.

– Mit képzelsz magadról, édes fiam?! Hogyan hozhatsz ilyen helyzetbe? Egy főorvos fia nem tehet ilyet! Engem is lejáratnál az ilyen magatartással – feddte meg az apja, amikor az igazgató úr bekérte.

Pedig csak egy pofont adhattam – emlékezett vissza –, Jean-Paul azonnal elterült. Aztán meg futott beárulni. Apa azt mondta, hogy „Ez nem eljárás, Gust!”.

– Intelligens ember először is nem ad alapot rá, hogy gúnyolják. Tanulj meg tisztességesen olvasni! Ha majd nem mekegsz-makogsz, a csúfolódás is elmarad. Másodszer: az ember ne hagyja magát provokálni, hacsak nem bizonyos abban, hogy számára semmiféle szabályszegéssel és veszéllyel nem jár, ha megtorolja. Valahányszor újra előfordul, hogy verekedéssel – pontosabban verekedéssel is – szegyenbe hozol, én foglak elkalapálni. De istenesen ám, hogy megemlegesd: az iskolai pofozkodásnak olyan következménye van rád nézvést, amit érdemes elkerülnöd. Harmadszor pedig – s legyen ez a

legfőbb tanulság – semmi virtus nincs abban, hogy az összes sértegetőd közül pont a leggyengébben álltal bosszút (ha ugyan ez az volt). Nálad gyengébben, rangban alattad levón, soha ne akarj elégtételt venni! Te főorvos-gyerek vagy, apai és anyai ágon is a dédapáig visszamenőleg számos orvostudorral büszkélkedhetsz. De hisz tudod. Mondtam elégszer... Bárcsak te is folytatnád a sort! Ha nem is sebész, mint én, de legalább belgyógyász vagy ortopédus lehetnél. A bátyád okos, ügyes, szorgalmas. Belőle híres doktor válhat majd. Belőled, mi lesz? Ha olvasni nem tudsz, orvos biztosan nem... legföljebb, ha ügyvéd – nevette el magát, aztán megsimogatta a fejét. – Tudom, kisfiám, hogy nagyon igyekszel. Sokat gyakorolsz is. Édesanyád és Julie rendre beszámol róla. Talán nem is tehetsz erről az egészszről, Gust.

Gustave Flaubert 9 évesen

Nem volt ideje a további visszamerengésre, mert a piaci árakról és a divatról folytatott, számára érdektelen beszélgetés az ajtón túl, most hirtelen érdekesre fordult.

– És a kisebbik? Van valami változás? – kérdezte a nagynénje.

– Sajnos semmi – felelte az anyja. – Pedig szegény, annyira igyekszik. Julie mesélte épp a minap, hogy portörölgetéskor hosszan figyelte, mint kínlódik egy könyvvel a kezében. Miután reménytelenül próbálkozott azzal, hogy megfejtse a számára semmit mondó jeleket, óriási könnyek gördültek le az arcán... Az a magántanár se ért semmit, akit felfogadtunk. Több ötlettel is előállt, de egyikkel sem jutott semmire. Aztán még képes volt azt mondani, hogy a fiunk vélhetően csökkent értelmű, az idiotizmusnak valami nagyon enyhe fokán áll... Achille igazi apaként viselkedett: csaknem felképelte. Már lendült a keze, de utolsó pillanatban visszafogta magát és a gallérja helyett a csengőt rázta meg. Valósággal kidobatta a lakásunkból.

– De ugye, csakugyan nem ostoba? – kérdezte álszent módon, aggodalmat színelve a néni.

– Hogy lenne az! – csattant fel anya. – Ne kezd már te is, Florence! – Achille, amikor legutóbb a fővárosban járt felkereste a híres Cottage professzort, aki a gyermeklélektan nemzetközi szaktekintélye. Az itteni prefektus távoli rokona, ő ajánlott minket a figyelmébe. A prof. azt mondta, találkozott már nem is egy hasonló esettel. Szerinte ez nem betegség, hanem valamiféle tanulási zavar. Örüljünk, hogy nem társul írási és számolási gondokkal, mert a legtöbb olvasásgátolt gyereknél, akikkel eddig foglalkozott, ezek párban jártak. Az ilyen olvasási nehézségekkel küzdő személyeknek, mint a mi fiunk is – így mond-

ta – valamelyest másképp működik az agya. Másként észlelik és dolgozzák fel az ingereket. Egy részüknek például hihetetlen emlékezőtehetségük van. Terjedelmes szöveget képesek elraktározni. Élesebb a megfigyelőképességük, könnyebben átlátnak dolgokat. Képzeletük gazdag, kíváncsiak, túlteng bennük az alkotókedv... Persze – mondta – látnia kellene kisfiút és megvizsgálni, hogy látélelet adhasson az állapotáról... Erről azonban Achille hallani sem akar.

– De hát miért? Az Isten szerelmére! Hátha segítene rajta, ha olyan nagy elmedoktor, amilyenek mondod.

– Achille azt mondta, nem teszi ki a gyereket egy ilyen élménynek. Éppen elég, ha az iskolában ostobának, afféle szelle-

mi selejtnek, elmehibásnak tartja magát. Egy ilyen orvosi vizsgálat szerintem tovább erősíthetné benne ezt az érzést... Különben is, maga Cottage jelentette ki, hogy e téren egyelőre még sötétben tapogatózik a tudomány.

– És nem is javasolt semmit?

– Azt mondta, hogy más tantárgyak rossz eredményeiért is ez az „olvasási gát” lehet a felelős. Amikor a többiek már rég a szöveges példák megoldásán dolgoznak Gust még valószínűleg csak a szöveg elolvasásával és megértésével bajlódik. Így aztán kevesebb ideje marad a feladatok megoldására, mint a többieknek. Beszéljünk – javasolta – a tanáraival, hogy inkább szóban feleltessék, vagy olvassák fel a feladatok szövegét, hogy neki is a többiekével azonos esélyek teremtődjenek. A hangos felolvasási feladatokat azonban, még ha a társai kinevetik is a fiút, ne hagyják abba – mondta –, mert az jelenti az egyetlen kontrollt afölött, hogy miként változik ez a képessége. Ahogyan úszni is csak úszva lehet megtanulni, olvasni is csak olvasva. Ráadásul a szégyenkezés is hasznos ösztönző lehet. Mi is korholjuk épp ezért időnként – javasolta –, de persze úgy, hogy érezze, ettől függetlenül nagyon szeretjük. Azt is ajánlotta, hogy vizsgáltassuk ki a látását, mert egy parányi rejtett kancsalság is okozhat ilyen gondot... Ezen is túl vagyunk már, de semmi elváltozásra nem derült fény. Azt is indítványozta, használjuk ki, hogy Gust az írásban csak kisebb helyesírási hibákat ejt, de betűket nem cserél fel, s nem vét. Írjon, írjon és írjon! – hangsúlyozta. Ez is elvezetheti az olvasási készség ugrásszerű javulásához... Gust-öt én meg is kértem rá, hogy segítsen leírni az ételreceptjeimet, az apjától meg kapott egy naplót, azt is körmöli minden este. Julie neki diktálja le a napi bevásárlási listáját, de a bátyja is kért tőle már néhány hosszabb írást.

A néni megint kérdezett valamit, de ezt Gust már nem hallotta. Letette kezéből a poharat. Nem arra számított, ami végül a fülébe jutott. Egyszerre nagyon sok dolgot megértett, így elszégyellte magát. Semmi jogalapja nem maradt, hogy tovább hallgatózzon. Egy dolog azonban szeget ütött a fejébe. Attól kezdve semmi nyugta nem volt.

Előbb Julie-vel olvastatta fel oldalanként többször is a legutóbbit kettővel követő olvasmányt a könyvből. Később a bátyjával kötött alkut. Megírja a fogalmazás házi dolgozatát, ha háromszor felolvassa neki ugyanezt az elbeszélést. Fivére ugyan nem értette, erre mi szükség van, de azt tudta, hogy jó üzletet csinál, ha belemegy. Monsieur Dubois – aki két osztállyal feljebb neki is irodalomtanára volt – legutóbb külön kiemelte, hogy az övé volt a legjelesebb írás az egész évfolyamból. Be is zsebelte érte a jelest, noha csak annyi volt a dolga, hogy átírja egy üres papírosra öccse borzasztóan kusza betűkkel rótt gondolatait. Persze a helyesírási vétéseit is helyreütötte. Sajnos korábban nem tudta, hogy Gust ilyen pontos megfigyelésekre képes és ilyen ügyesen, gördülékenyen tudja azokat mondatokká gyúrni.

– Magából, ha így folytatja – dicsérte meg az osztály előtt a gyanútlan Dubois – akár híres író is lehet.

Ha előbb sejtí, hogy a tollal mire képes Gust, már rég nem bajlódott volna a fogalmazásokkal. Örömmel tett tehát eleget öccse kérésének.

Amikor harmadszor olvasta fel a szöveget a fiú szája már együtt mozgott az övével.

... Az nap, amikor Gust került volna sorra, a tanár úr – érzékelve az osztály készülődését – „véletlenül” megint kettőt lapozott egyszerre. Ő lepődött meg leginkább a tiltakozáson.

– Tanár úr! Engem ki tetszett hagyni. Most én jönnek!

– Nézd a nem normálist! Káposztafej bedilizett! De hát eddig is dilis volt! A lükéje! – hangzott innen is, onnan is a teremben.

Ha az önkéntes jelentkezésem meglepődött a tanár úr, ami rákövetkezett, azon még inkább. Gust hibátlanul, határozottan, szépen, értőn hangsúlyozva folytatta a felolvasást onnan, ahol az előző felelő abbahagyta. Nemcsak Dubois úr, az osztálytársak is leesett állal hallgatták.

– Gyere ki a katedrához, Gustave! – szólította fel, a becézést odahagyva a tanár úr, mert arra gondolt, hogy valaki sűgással segítette a fiút. – Innen folytasd, bökött az egyik sorra.

Gust közelebb emelte a szeméhez a könyvet, nehezen, de a néhány felismert betűből kikövetkeztette magában az első két szót, s máris újra zökkenőmentesen olvasott. A tanár úr elismerő mosollyal nyugtázta, hogy mégsem lett csalás áldozata, bár továbbra sem értette az ugrásszerű változást.

– Gratulálok, kisfiam. Gyönyörűen olvastál. Csak így tovább! Ez bizony jeles.

Be is írta a noteszébe.

A következő órán azonban váratlanul megint felszólította. Korábban még sosem volt arra példa, hogy

bárki is újra sorra került volna, ha előző órán felolvasott. Gust megint harsány hahotázást váltott ki az idétlenné facsarodó szavaival. A tanár úr csúnyán rápirított, így végül kénytelen volt bevallani, hogy ő bizony múltkor sem olvasta, hanem fejből mondta el az elbeszélést. Szórol szóra megtanulta ugyanis.

– Idióta! – tört ki újra a leginkább lőnyerítésre emlékeztető hangorkán.

A tanár úr azonban most mit sem törődött ezzel. Felcsapta a szöveggyűjteményt az előző olvasmányánál. Találomra felolvasott belőle egy mondatot, majd folytatására szólította riadt szemű diákját. Ő meg azonnal folytatni kezdte. Könyv nem volt előtte. Abban Dubois úr követte a sorról sorra a mondatokat.

– Elképesztő! – jelentette ki. – Még az és és az is is a helyén van! Szó szerint stimmel. Te megtanultad kívülről mind a hat oldalt?!

– Meg.

– A dilinyósát! – áradtak megint a gúnyos megjegyzések.

Dubois értetlenkedve, majd elismerően csóválta a fejét. Csendre intette az osztályt.

– Mit is kezdjek most veled, Gustave?

A többiek izgatottan várták a példás büntetést. Egy ilyen szemtelen átverésért bizonyára igen nagy jár. Nem is sejtették, mennyire igazuk lesz.

– Te megtanultál hat könyvoldalni szöveget, és még ennyi idő múltán is hibátlanul elő tudtad hívni az emlékezetedből?! Nos, a múltkori olvasási jelesedet jobb, ha elfelejted. Látod? Ki is húztam. Atírom a memoriter feladatok oszlopába. A megtanulandó versek rímeseek, ritmusosak és még a leghosszabb is pusztán töredéke ennek a terjedelemnek. Jóval könnyebben megjegyezhetők. Úgy hogy nem is egy, hanem két jelest is jóváírok érte... Ennek a sok röhögő és piszkos szájú – sőt kimondom egyenest – kegyetlen fiatalúrnak meg azt mondom – fordult az osztálytársak felé –, csinálják utánad. Aki két hét múlva nem tudja felmondani a teljes olvasmányt az egyfelől elégtelent kap memoriter-jegyként, másfelől felállva, itt a többiek előtt, hangosan és őszintén bocsánatot kér tőled eddigi szégyentelen viselkedéséért.

Az elbocsátó kézmozdulat után Gust gyűlölködő tekintetekkel találta magát szemben, amikor a helyére indult. Alig tett azonban néhány lépést, visszarendelték a tábla mellé.

– Valami nem hagy nyugodni – hallotta az új utasítás magyarázatát. – Azt a novellát, amit felolvastunk, amíg sorra kerültél és belesültél, nyomon követted?

– Igen, tanár úr.

– Akkor meséld el a saját szavaiddal, s folytasd! Te miként fejeznéd be a történetet?

Gust belekezdett. Rövidesen ámulatba ejtett mindenkit. Olyannyira, hogy a gyűlöletránccokat is eltűntette az arcokról. Szépen, választékosan és folyamatosan beszélt. Olyan történetet rögtönzött, ami érdekfeszítő, izgalmas és meglepő fordulatokban is bővelkedett. A beiktatott párbeszédéknél még azt is érzékeltette, hogy más-más személy szólal meg

a hangján. Dubois eredetileg csak pár percet szánt volna rá, de csaknem az óra végéig hallgatta.

Amikor Gust végzett a történettel, pár másodpercig néma csend ülte meg a termet, majd a hátsó padok valamelyikében bátortalanul összeverődött két tenyér. Néhányan csatlakoztak az ismeretlen kezdeményezőhöz.

– Magnifique! Ez csodálatos volt. Igazi szépirodalmi stíl – szólalt meg megrendülten Dubois úr. – Jobb, mint az eredeti... Ez bizony szintén jelest érdemel, s ez is mindjárt kettőt... Viszont újabb családáldozatának érzem magamat... Most a bátyád részéről. Megjegyzem, sejtettem is az idegenfejtésedet. De, hogy te?! Arra álmomban sem gondoltam. Valld be,

Gustave, hogy te diktáltad le a bátyád legutóbbi házi dolgozatát! Valld csak be! Na, gyerünk!

– Nem én voltam – jelentette ki Gust rendkívül bizonytalanul, majd könnyei is előtörttek. – Nem én voltam – ismételte sűrű szipogások közt.

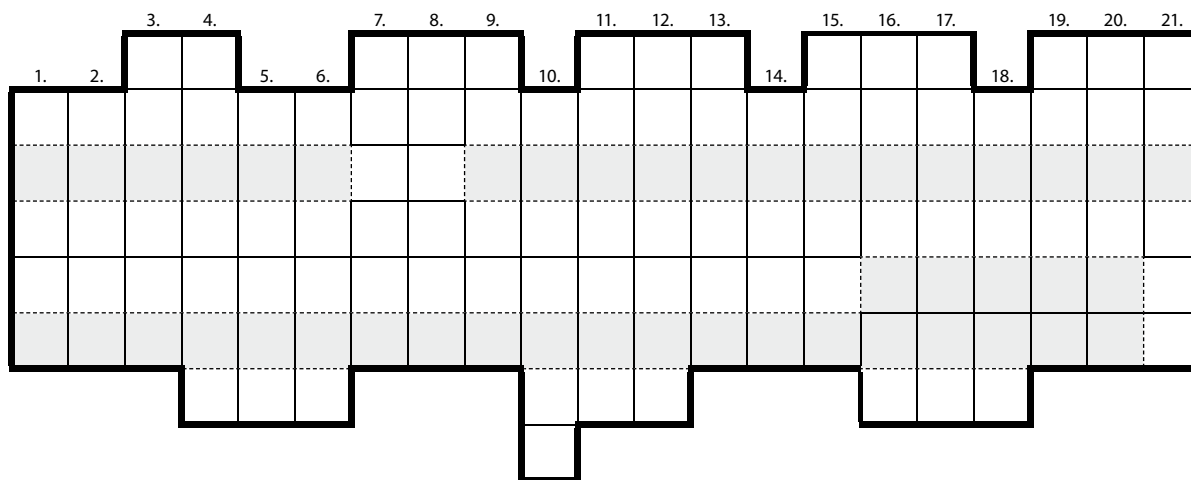
– Hát persze, hogy nem te – ölelte magához Dubois. – Nem te voltál, kisfiam – mondta neki, és már mindent értett.

Gustave Flaubert (1821-1880) bátyja valóban orvos, ő maga viszont a XIX. század második felének legnagyobb francia realista regényírója lett. Diákéveit a ma már közismert diszlexia, az olvasástanulással kapcsolatos részkepességszavar nehezítette meg.

Hegedűs Sándor

Három színdarab

Oszloprejtvényünk szürkével kiemelt négyzeteiben három magyarországi nemzetiségi színtársulat által sikerre vitt darab címét rejtettük el. Az Amfiteatro Görög Nemzetiségi Színház, a Malko Teatro bolgár színház és a Pécsi Horvát Színház híres előadásait felidéző négyzetek akkor válnak olvashatóvá, ha felülről lefelé helyesen írjátok be a meghatározásoknak megfelelő szavakat.

1. Eszménykép.	12. Üzemben elkészített.
2. Kellemes illat, fűszeres szag.	13. Nem tegezi.
3. Lassan, kényelmesen lejegyez.	14. Őrlemények tisztítására szolgáló háztartási eszköz.
4. Magyarország egyik szomszédja.	15. Vörösmarty költeménye („második himnuszunk”).
5. Királyi, császári fejék, hatalmi jel.	16. Használatával a vonat azonnal megállítható.
6. Fenyegetéssel igyekszik valamit elérni.	17. Mézga Géza lánya, fordítva.
7. Rendezvényre, eseményre invitál.	18. Színpadra áll, műsort ad.
8. Kétrészes női fürdőruha.	19. Dörzsölt ember, széltoló, hóhárnyó
9. Vicc, bosszantóan együgyű, „fárasztó” csattanóval.	20. Fürdőszobai falburkolóanyag.
10. Árnýkharcos, bérgyilkos a feudális Japánban.	21. Törökország fővárosa.
11. Veszedelemes dél-amerikai ragadozó hal.	

Anyai ág

Az alábbi betűhalmazban olyan jeles magyarországi személyiségek vezetékneveit rejtettük el, akikről sokan nem is sejtik, hogy édesanyja révén valamelyik hazai nemzetiség is roppant büszke lehet rájuk. Elölről, hátulról, alulról, felülről és az átlós irányokból mindkét felé olvasva a felsoroltak mindegyike megtalálható. Ha az összes nevet megleled és kihúzod, a felhasználatlan betűk sorban összeolvasva Mahatma Gandhi egyik mondását teszik olvashatóvá. (A beírtak nevei mögött anyai ági származásukat is feltüntettjük.)

L U Z A V J M Y F R E T É P	ADY Endre költő, újságíró (örmény)
P I N D E A N N N E M Z E P	BÁNFFY György színművész (örmény)
T E Y Y A N N O L O K K A A	BARCSAY Jenő festőművész (örmény)
U L J Z T C Ú R Á O S T D J	BÁRSONY Katalin dokumentumfilmes (roma)
B Í R Ó C S K A D L Ó R T E	BERDA József költő (szlovák)
N S Z A B Ó R Á G S E Á Á J	BÍRÓ András alternatív Nobel-díjas újságíró (bolgár)
Y E G R Ö G L E Z B E K N B	BORBÉLY Szilárd költő, író (ruszin)
K Ö K R A Y D A T O L Ó C Ü	CSÉBY GÉZA irodalomtörténész, költő (lengyel)
L H Á O I Z B A Z É K C S D	EMBER Márk színművész (lengyel)
Y A T P R Ó Á M V S P Z I D	GÖRGEY Artúr hadvezér (szlovák)
N E E E Á N G A Y I K I C S	JANCSÓ Miklós filmrendező (román)
É E B T M S I W E Ö R E S K	KEMÉNY Zsigmond író (román)
M M Z Ó P A R S C I T R A P	KODÁLY Zoltán zeneszerző (lengyel)
E Y F F N Á B A S S K V Í T	KOLLONAY Zoltán zongoraművész, zeneszerző (görög)
K A S I T Ö M Ö R K É N Y T	KORNISS Péter fotóművész (örmény)
O S Y L L E R O K U K B A N	KOZÁK Danuta kajakozó (lengyel)
K C I S B O R B É L Y K Y N	KUKORELLY Endre író (horvát)
Z R Ü L Ó F Ö L D E Á D É T	LENKEY Géza borász (szlovén)
M A G O C S I A L C A V J Á	LÉVAI Katalin író (szerb)
B B Y K Z S N Á S R E T Ó L	MAGOCSI Paul Robert történész (ruszin)
	MÁRIA magyar királynő (bosnyák)
	PARS Krisztián kalapácsvető (szlovén)
	PARTICS Katalin öttusázó (görög)
	PATÓ Selam költő, festő (cigány)
	PEJÓ Róbert filmrendező (román)
	PÉTER Erika költő (szlovák)
	PÉTERFY Jenő irodalomkritikus (német)
	PETŐFI Sándor költő (szlovák)
	RÁKÓCZI Ferenc, II. vezérlő fejedelem (horvát)
	SZABÓ Dezső író (román)
	SZABÓ Lőrinc költő (lengyel)
	SZALÓCZY Ági énekes (roma)
	TAKÁCS Katalin táncrendező (görög)
	TÁNCSICS Mihály író, újságíró (szlovák)
	TERSÁNSZKY Józsi Jenő író (német)
	TÖMÖRKÉNY István író (német)
	VAK Béla (II. Béla) magyar király (ukrán)
	VAZUL fejedelemfi, herceg (bolgár)
	VÉN Emil festőművész (olasz)
	WEÖRES Sándor költő (szerb)

A megfejtések a 9778. oldalon találhatóak

Béketűrés

Az alábbi négyzethálóba Lakatos Menyhért (1926-2007) roma születésű magyar író *Akik élni akartak* című regényéből rejtettünk el egy tanulságos mondatot úgy, hogy a megfelelő betűk helyét számokkal jeleztük. Ugyanazon betű helyén mindig ugyanaz a szám található. Az alatta olvasható meghatározásokra adott helyes válasz betűit helyettesítő számok is rendre megegyeznek a hálózatban szereplőkkel. A számoknak megfelelő betűkkel kitöltve a négyzeteket, olvashatóvá válik a feladvány szövege is.

15	18	20	2	21	17	16	15	15	6	5	8	12
9	11	9	7	9	10	5	7	15	7	19	3	14
3	8	5	18	7	19	4	18	20	1	16	15	16
15	8	2	13	7	15	19	5	8	5			

-, egy a hangja. (Ady Endre: Magyar jakobinus dala) – (10, 17, 8, 4, 8, 15, 6 – 13, 14, 1, 8, 15, 6)
- Ezen a településen avatták fel a magyarországi bolgárkertészek emlékére azt az emlékművet, mely egy – Reich László és fia asztalosmesterek által készített – működőképes bolgár öntözőkerékből (Bolgárkerék) és egy feliratos emlékkőből áll. – (16, 15, 14, 4, 7, 19, 1, 5, 14, 5, 6)
- A görög születésű Kossuth-díjas magyar szobrászművész Marcaliban álló bronz köztéri szobra. – (1, 9, 11, 10, 5, 14, 3 – 8, 3)
- „török,, tót, kavarog / e szívben, mely e multnak már adósa / szelíd jövővel – mai magyarok!” (József Attila: A Dunánál) – (1, 15, 1, 4, 11 – 11, 13, 18, 4, 8)
- Cigány (Romano Zhurnalo), Farkas Kálmán főszerkesztésével 1995-1997 között megjelent magyarországi roma havilap. – (16, 20, 11, 14, 15, 21)
- Radio, a magyarországi szlovén nemzetiség önálló földi sugárzású rádiója neve. – (18, 13, 8, 13, 7, 1, 5, 11)
- A ruszin címerpajzs két színe és állata. – (6, 9, 6 – 7, 4, 11, 2, 15)
- Ebben az utcában áll az Európa Öröksége címmel kitüntetett budapesti „nagy” zsinagóga. – (10, 13, 16, 4, 8, 17)
- Más települések mellett ebben a két városban is működik Ukrán Vasárnapi Iskola. – (7, 19, 5, 2, 5, 10 – 6, 13, 18, 5, 11, 13, 18)
- A közszolgálati televízió szerb nemzetiségi műsorának címe. – (7, 11, 21, 7, 16, i – 5, 6, 11, 4, 8)
- Zömében Nyugat-Magyarországon, kisebb részben a szlovéniai Muravidéken található történeti és néprajzi tájegység. – (3, 11, 7, 9, 2)
- Angliai születésű, francia származású 1848/49-es magyar honvédtábornok, majd török pasa. – (9, 17, 12, 12, 8)

A szürrealista mozgalom Dalitól Magritte-ig

Ezzel a címmel, *Válság és újjászületés 1929-ben* címmel nyitott meg a Magyar Nemzeti Galéria a párizsi Pompidou Központtal karöltve egy reprezentatív tárlatot a Budavári Palotában. Az időszaki kiállítást a francia intézmény igazgatóhelyettese, Didier Ottin-ger, a szürrealizmus világszerte elismert szakértője, valamint Marie Sarré és Kovács Anna Zsófia, a Szépművészeti Múzeum 1800 utáni Nemzetközi Gyűjteményének vezetője közösen rendezte. A százhusz festmény, grafika, szobor, fénykép, film- és egyéb kiegészítő dokumentum kisebbik hányada a madridi Museo Thyssen-Bornemisza s a kecskeméti Magyar Fotográfiai Múzeum kölcsönzése, de magángyűjteményekből is válogattak anyagot. Ennek köszönhető, hogy a közismert és világszerte népszerű remekművek mellett most eddig ismeretlen vagy ritkán látott alkotások is a szélesebb nyilvánosság elé kerültek.

Középpontban a nagy gazdasági világválság el-
lentmondásokkal teli esztendeje áll, amely a szürrealista mozgalom történetének is eseménydús időszaka. Már az első teremben otthonosan érezheti magát a hazai látogató, mivel a francia fővárost az akkoriban ott élt magyar fotográfusok – a budapesti születésű André Kertész és az erdélyi származású Halász Gyula, művésznevén Brassai – fekete-fehér felvételeivel idézik fel. Ekkor jelent meg „a fény városában” a katalán Salvador Dalí, aki Luis Buñuel oldalán annak az első szürrealista filmnek (*Andalúziai kutya*) alkotója volt, amelyből a szüntelen vetítésen láthatunk meghökkenítő részleteket.

A tárlat második részében megismerkedhetünk a szürrealizmus előzményeivel, a dada nonkonformista mozgalmával. Olyan jeles képviselői révén kapunk ízelítőt, mint Francis Picabia (lásd *A maszk és a tükör 1930-45 között* készült, olajjal farost lemezzre festett ovális kecske-álarcát), a fotós Man Ray vagy az eleinte példaképnek tekintett metafizikus festő, Giorgio de Chirico.

A harmadik részleg két főszereplője Max Ernst és Joan Miró. Előbbitől az olaj-vászon *Khimaira (1928)* előtérben kiterjesztett szárnyú, karmos-karvalycsőrös-emplős sasmadara, illetve mögötte a szelíd galamb hófehér árnyképeinek szín- és formaellentétét említhetjük, továbbá *A vízbe fulladt ember elegáns gesztusa (1929)* vágott és ragasztott papír kollázsát. Mirótól az azonos technikájú *Festmény (1930)* amőba-formájú körvonalba zárt, laza ecsetvonásokkal felvitt „táját” hozhatjuk fel példaként. Talán az eddigiekből is kiderül, hogy a szürrealista mozgalomra az új témák felfedezése mellett jellemző volt az újfajta alapanyagok és alkalmazott technikák beveté-

Salvador Dalí: Szimbolikus működésű skatalogikus tárgy (Gala cipője)
1931/73 Credit: Centre Pompidou, MNAM-CCI/Georges Mageditchian/Dit. RMN-GP
copyright Salvador Dalí, Fundació Gala-Salvador Dalí

se is, gyakorta hosszadalmas címadásaik pedig hol sokkolók, hol líraiak, hol filozofikusan elgondolkodtatóak vagy mosolykeltők voltak.

A negyedik fejezet főhőse Salvador Dalí, aki 1929 tavaszán bukkant fel Párizsban, de ősszel már önálló tárlattal mutatkozott be a képzőművészet iránt érdeklődő közönségnek. Ebből az időből való a *Láthatatlan alvó nő, ló, oroszlán (1930)* vászna, amely minden festőisége és költőisége mellett tömény erotikát áraszt, egyben bőséges muníciót szolgáltat beható pszichoanalitikus szakmai elemzésekre is. A *Szimbolikus működésű skatalogikus tárgy (Gala cipője) 1931/1973* életre szóló szerelmének s ihlető műzsájának állít emléket harsány és ledér módon. A magas sarkú piros bőrcipőből, faállványból és fémhuzalokból, lábbeliket ábrázoló papírreprokból, s különféle tárgyakból (üvegpopó, fakanál stb.) összeállított installációjával. Egy évtizeddel később, a második világháború közepette meglepően békés idill az *Álom, melyet a gránátalma körül repkedő méh váltott ki egy pilla-*

nattal az ébredés előtt (1944). Tengerparti sziklaszirten heverő női aktjával, a fölötte cirkuszi mutatványként átugró tigrispárral, továbbá a távolban a gólyalábon álló, hátán vitorlát hordó albínó elefánttal és nem utolsó sorban a mű címadásában is említett, biblikusán jelképes gyümölcscsel. Dalí hatása már akkoriban kimutatható volt kortársa – Yves Tanguy – munkáin is, amit itt most *Négy órákor nyáron, a remény...* (1929) madártávlatú panorámájával szemléltetnek.

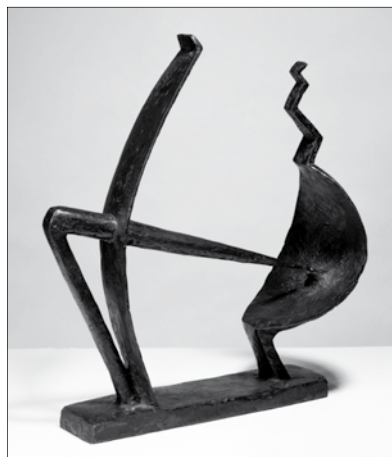
Hiánypótló az ötödik szekció, mely a kevésbé ismert *Le Grand Jeu* (A Nagy Játék) elnevezésű csoportosulás bemutatására vállalkozik. Ennek az alkotóközösségnek működése, épp a baljóslatú évben okozott komoly válságot szürrealista berkekben. Méltatlanul háttérbe szorult szereplője a cseh származású Josef Šima volt, akinek különleges tevékenységével megismerkedni érdekes felfedezés.

A művészet kedvelőinek nem kell viszont külön bemutatnunk a máig világszerte népszerű belga René Magritte jellegzetes világát, amely a hatodik traktust uralja. Az ellentétekre épülő felfogásának kiváló példája olajképe, *A kettős titok* (1927), melyen a rejtelmes Nofretetére hajazó, függőlegesen kettészelt női mellszobor szarkofágszerűen kimerevített, plasztikává kozmetikázott külső maszkjával, illetve ennek hús-vér belsejével, amelynek drasztikussága kórboncnokian valóságos. Nem ennyire krimiszzerű, inkább festőien látványos *A vörös modell* (1935), amelynek bokacsizmára emlékeztető, aprólékosan kidolgozott mezítelen lábával éppúgy kiaknázza az ellentétekben rejlő meglepő hatásokat. Magritte élet-

Pablo Picasso: Futó Minótaurusz

(1928) olaj, vászon Credit: Photo Copyright RMN-Grand Palais (Musée National Picasso-Paris) Copyright Jean-Gilles Berizzi Copyright Succession Picasso

Alberto Giacometti: Férfi és nő

(1928-29) bronz Credit: Centre Pompidou, MNAM-CCI/Service de la documentation photographique du MNAM/Dist. RMN-GP copyright Succession Alberto Giacometti (Fondation Giacometti, Paris et Adagp, Paris)

művének megannyi részlete, lelkiségének lényege nem véletlenül épült be szervesen napjaink harsány popkultúrájába...

A tárlat záróakkordjaként újra „ismeretterjesztő” feladatot vállaltak magukra a rendezők, amennyiben a *Documents* című korabeli művészeti folyóirat és „szürke eminenciása”, a mára szintén feledésbe merült Georges Bataille szerepét ismertetik részletesen. Ez a művészi csoportosulás egyrészt következetesen foglalt állást André Breton vaskalaposan kommunista baráti társaságával szemben, másrészt nem a tudat alatti élményeket és a valóság feletti álomvilágot tárképezték fel, hanem a környező valóság hús-vér realitását. Még akkor is, ha ez olykor elrettentő hatású, máskor pedig töményen érzei kisugárzású volt.

Közben olyan világhírű mesterek remekeiből is ízelítőt kapunk, mint például Pablo Picasso korai, *Futó Minótaurusz* (1928) című vászna, amelyen erőteljes kontúrokat és színmezőket elegyített. A kortárs Alberto Giacometti e festménnyel egyidős, jeleké absztrahált bronz plasztikája, a *Férfi és nő* (1928-29) is helyet kapott a művek között. Olyan kevésbé közismert alkotók felfedezésre váró munkáival is megismerkedhetünk, mint Pierre Roy (*Egy nap vidéken*, 1932) olajképeinek valóban falusias idillt megjelenítő látomása. Ezen az előtér két szélén, itallal telt talpas kristálypoharak mögött nemesi kúria sejlik fel a távoli láthatáron, mint valami délibáb a báránnyelűk alatt. Ennek szöges ellentétéként hat André Masson alkotása, *Az eksztázis* (1938) elvont bronz konstrukciója, a maga meghökkentető és kontrasztos részletelemeivel.

Ez a francia-magyar együttműködésben megvalósult kiállítás megannyi élményt és tanulságot kínál úgy a szakértőknek, mint az avatatlan tárlatlátogatóknak. Amint a kiállítás alcíme nyíltan felvállalja – és előre is jelzi –, az elemzett 1929-es esztendő nemcsak a menthetetlenül bekövetkező bomlás jeleit hozta magával, hanem ennek kedvező következményeként a szürrealista mozgalom erőteljes megújulását is eredményezte.

A Budavári Palota B-épülete földszintjén megnyílt nemzetközi tárlat október 20-ig látogatható.

Wagner István

Megfejtések:

Három színdarab: Dromos, Virágzó szemek, Filip Latinovicz hazatérése.

Anyai ág: „Minden nemzet kultúrája lengje körül házadat, ámde egyik se szakítson ki szülőfölded talajából.”

Béketűrés: „Amíg puha a kenyér és édes a szőlő, nem számít, ha hangos a zene.” (1. Dunának, Oltnak; 2. Halásztelek; 3. Térdelő nő; 4. tatár, román; 5. Hírlap; 6. Monoster; 7. Kék – sárga; 8. Dohány; 9. Szeged – Komárom; 10. Srpski Ekran; 11. Órség; 12. Guyon)

Inhalt „Barátság”/„Freundschaft”

Jahrgang 26. Heft 4.

Die Septemбераusgabe empfehlen wir zum Anlass der Schuljahreröffnung wie gewöhnlich den Pädagogen und den SchülerInnen! Der slowakische Nationalitätenunterricht feiert sein 70. Jubiläum: wir stellen die Arbeit in den Schulzentren in Békéscsaba und in Budapest, sowie in der slowakischen Schule in Tótkomlós in Wort und Bild vor. In der „KINDER“-Rubrik empfehlen wir Lektüren und Rätsel für die Kinder. Unsere Beilage „Theorie und Praxis der Sprachlandschaft. Panorama der ungarischen Nationalitäten.“ beschäftigt sich mit einem viele Nationalitäten betreffenden Thema. Das Forschungsinstitut für Mehrsprachigkeit des Institutes für Sprachwissenschaft der Ungarischen Akademie der Wissenschaften hat eine Konferenz veranstaltet, deren mit Fotos illustrierte Vorträge von Sprachforschern der ungarischen Bojasch, sowie der rumänischen, serbischen, deutschen, kroatischen, bulgarischen und slowakischen Nationalitäten in Ungarn jetzt veröffentlicht werden. In der Rubrik „JUBILÄUM“ haben wir mit der Schauspielerin Gabriella Hadzsikosztova über die vergangenen 25 Jahre der Zeitschrift, sowie über ihre Bühnenauftritte, bzw. über ihr Leben ein Gespräch geführt. Im Juli wurde in Acsa „Der Tag der slowakischen Nationalität in Ungarn“ veranstaltet, worüber wir eine Fotodokumentation mitteilen. Die Zeitschrift „BARÁTSÁG“ erscheint das nächste Mal am 15. November 2019.

Contents “Barátság”/“Friendship”

Vol. 26. No. 4

We recommend the September issue of Barátság to teachers and pupils on the occasion of the traditional opening of the school year! The Slovakian language nationality education is celebrating its 70th jubilee and we introduce the work going on in the school centres at Békéscsaba and Budapest as well as the Slovak school of Tótkomlós both in written text and pictures. In our FOR THE KIDS column we offer reading material and playful riddles for young children. Our Annex titled Theory and Practice of the Linguistic Landscape, Hungarian Nationality Panorama deals with several subjects affecting the nationalities. The Research Institute for Multilingualism of the Institute of Linguistics at MTA organised a conference from which we publish a series of lectures held by Hungarian linguistic researchers of the Romani, Romanian, Serbian, German, Croatian, Bulgarian and Slovakian languages, illustrated by our photographs. In our ANNIVERSARY column we talk to the actress Gabriella Hadzsikosztova about the last 25 years of the periodical, her roles and her life. The Day of the Slovaks Living in Hungary was held in July in Acsa and you can see a selection of photos about the event. The next edition of BARÁTSÁG comes out on the 15th of November.

Lapzárta: 2019. augusztus 30.

A BARÁTSÁG következő száma 2019. november 15-én jelenik meg.

2019. szeptember 15.

A BARÁTSÁG
melléklete

A nyelvi tájkép elmélete és gyakorlata

Magyarországi nemzetiségi körkép

az MTA Nyelvtudományi Intézet Többsnyelvűségi
Kutatóközpontja szervezésében

Szerkesztők: **Balányi Klára, Mayer Éva és Hegedűs Sándor**
Művészeti szerkesztő: **Szélpál Éva**

A nyelvi tájkép elmélete és gyakorlata

Magyarországi nemzetiségi körkép című konferencia összeállítása elé

Az MTA Nyelvtudományi Intézet Többszínűségi Kutatóközpontja (MTA NYTI TKK) szervezésében megrendezett konferencia újabb állomása annak a 2001-ben elindított folyamatnak, amelynek keretében az akadémiai intézet kutatói a magyarországi nemzetiségek nyelvi jelenségeit a nemzetiségek kutatóival együttesen kutatják és ezek eredményeit előadások formájában konferenciákon, tudományos műhelyekben, illetve publikációkban ismertetik.

Az első közös összehasonlító kutatás *A nyelvi másság dimenziói: A kisebbségi nyelvek megőrzésének lehetőségei* című NKFP 5/126/2001 projekt keretében készült, melynek konzorciumvezetője Bartha Csilla és témavezetője Borbély Anna volt. A beás, német, roma, román, szerb és szlovák nemzetiségek által is lakott településeken végzett kérdőíves vizsgálat közreműködő nemzetiségi kutatásvezetői: Borbély Anna (MTA NYTI), Erb Mária (ELTE BTK Germanisztikai Intézet), Hornokné Uhrin Erzsébet és Tuska Tünde (Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete), valamint Orsós Anna (PTE Romológia és Nevelésszociológia Tanszék) voltak. A közös kutatás eredményeiből számos tudományos és népszerűsítő előadás hangzott el, tanulmány és könyvfejezet készült magyarul, angolul, valamint a nemzetiségi nyelveken. 2011. április 26-án az MTA Nyelvtudományi Intézetében megrendezett tanácskozás keretében megalakult a Magyarországi Kisebbségi Kutatóintézetek Platformja (MKKP). A tanácskozáson a Magyarországi Kisebbségi Kutatóintézetek és az intézettel nem rendelkező kisebbségek képviselőiben jelenlevő Berényi Mária (Magyarországi Románok Kutatóintézete), Blazsetin István (Magyarországi Horvátok Tudományos Intézete), Erb Mária (Magyarországi Németek Kutatási és Tanárképzési Központja), Kovács Anna (Magyarországi Szlovák Kutatóintézete), Kjoszeva Szoetla (Bolgár Nyelvtanító Kisebbségi Iskola), Lásztity Péro (Szerb Intézet), valamint az MTA NYTI TKK képviselőiben jelen lévő Bartha Csilla (vezető), Borbély Anna és Hámori Ágnes (munkatársak) egyhangúan kijelentették, hogy a tanácskozás keretében megalakítják az MKKP-t. A tanácskozáson megfogalmazódott, hogy az MKKP tagjai rendszeres tudományos együttműködést alakítanak ki. A jelenleg futó közös kutatási téma a nyelvi tájképet célozza. Az elsődleges eredményeket a magyarországi nemzetiségek német, román, szerb és szlovák közösségeiben a nemzetközi 20. Élőnyelvi Konferencián a „Többszínű és multimodális repertoár: magyarországi nemzetiségek és nyelvi tájkép” címmel egy tudományos műhely keretében ismertettük. A 2019. április 3-án Budapesten megrendezett *A nyelvi tájkép elmélete és gyakorlata – Magyarországi nemzetiségi körkép című konferencián** a nemzetiségekről szóló előadások száma újabb nemzetiségi csoportok bevonásával bővült, hiszen a konferenciaprogram címei immár a beások, bolgárok, horvátok, németek, örmények, romák, románok, szerbek, szlovákok és ukránok, továbbá a jelnyelvet használó siketek közösségére utalnak.

A nyelvi tájképről

Egy meghatározás szerint a nyelvi tájkép, melyet a szociolingvisztikai szakirodalom leggyakrabban egy 1997-ben megjelent tanulmány megjelenésétől számít, a környezetben megjelenő nyelv, a közterületeken kihelyezett szavak és képek együttese. A nyelvi tájképkutatások a feliratok üzenetére összpontosítanak és arra, ami ezeket mozgatja, azokra a tényezőkre, amelyek ezek mögött állnak. Többszínű helyzetben jelentéssel bír a nyelvek pozicionálása (első/kezdő sor, nagyobb betűk, bal oldali kezdés, láthatóság stb.), hiszen ebből az adott helyen a nyelvek fontossága, státusza mutatkozik meg. Kisebbségi környezetben ez lehet a kisebbségpolitika, illetve a domináns társadalmi, közösségi és nyelvi ideológiák mutatója. A nyelvi tájkép alapfogalmai a helyszínek, a szereplők, valamint a *gestalt*. A helyszínek: az utcák, a kereszteződések, a terek, a parkok és az épületek, vagyis

* A konferencia a *NyelvEsély: Nyelvileg tudatos iskola, kétnyelvű siketoktatás és a nyelv által kiaknázható tudás innovatív módszereinek, eszközeinek fejlesztése (SZ-007/2016) és az Akadálymentesített infokommunikációs szolgáltató platform fejlesztése, hallás- és látássérült személyek számára (EFOP-1.1.5-17-2017-00006) pályázatok támogatásával került megrendezésre.*

ahol a társadalmi közélet zajlik, a szimbolikus társadalmi vonások hordozói, melyek a társadalom, a közösség és a régió időszerű jellemzői. A szereplők: a közintézmények, a társaságok, a vállalatok és az egyének a helyszíneket a nyelvi tájkép elemeivel szemléltetik/illusztrálják. A *gestalt* a teljes, az egész, mely összefogja a fizikai tárgyak összességét, az üzleteket, postai hivatalokat, bódékat stb., az ezekhez társított színeket, a figyelemfelkeltés fokát, az elhelyezések sajátosságait és mindezek mellett a leírt szavakat, amelyek mindezek vonásait teljessé teszik. A nyelvi tájképet mint a nyilvános tér szimbolikus konstrukcióját három faktossal szokás értelmezni, melyek kontextusfüggő megkülönböztető hatással vannak, ezek: a racionális megfontolások, melyek a közönségre és a kliensekre irányulnak; az én bemutatása, azoknak a szereplőknek a kifejezőmódja, akik a nyelvi tájkép elemeit létrehozzák; és a hatalmi viszonyok utalnak a társadalmi-politikai érdekek kifejeződésére. Ismertek kvantitatív és kvalitatív nyelvi tájképelemzések. Az előbbiek a mennyiségi mutatókat elemzik, az utóbbiak közé sorolhatók például a motívumelemzés és a nexuselemzés. A nyelvi tájképkutatás új analitikus modelljének kialakításához vezetett a nyelvi tájkép elemzéséhez alkalmazható multimodális modell, eszerint a nyelvi dizájn, a vizuális dizájn és a térbeli dizájn jelentést hordozó modalitások, ezek alkotják a teljes nyelvi tájképet, amely egyben egy multimodális kommunikáció vagy multimodális dizájn. Egy egészen új kutatási keretben a szinesztézia és a multimodalitás kap szerepet.

Huppert Anna felvétele

Borbély Anna

MTA Nyelvtudományi Intézet, Többynnyelvűségi Kutatóközpont

A nyelvi tájkép mint oktatási erőforrás a Méhkeréki Román Nemzetiségi Kétnyelvű Általános Iskolában

A magyarországi románok nyelvi tájképéről három településen készült eddig kutatás: Kétegyháza, Budapesten és Méhkeréken. A méhkeréki kutatási eredmények ismertetése előtt az előző két nyelvi tájképről készült vizsgálat eredményeit foglalom össze, melyek bemutatása az MTA Nyelvtudományi Intézetében megrendezett *A nyelvi tájkép elmélete és gyakorlata 1. konferencián* (2013. május 23.), illetve a 20. *Élőnyelvi Konferencián* (2018. szeptember 1.) történt.

A *Társadalmi, kulturális és nyelvi tájkép Kétegyházáról a XXI. század elején* című előadásban azt mutattam be, hogy a nyelvi, a társadalmi és a kulturális tájkép együttes jelentései miként jelennek meg és értelmezhetők Magyarországon, nemzetiségi környezetben, egy időben és egy helyen. A kutatás a 2010-ben, Kétegyházán készült 1707 digitális fényképre, fekete-fehér és színes képeslapokra, valamint kétegyházi románokkal készült interjúk adataira épült. A nyelvi tájkép elemeinek tekintem a nyilvános (külső és belső) terek nyelvi (betűk, szó, szavak, szöveg) megjelenéseit és az információs/kommunikációs értékű, nyelvi dizájnt (betűket, szavakat) nem feltétlenül tartalmazó vizuális és térbeli dizájnt (képeket, jeleket, szimbólumokat, tárgyakat, objektumokat) is.

A kutatás első célja volt kideríteni a többynnyelvűség konstellációját, a nyelvi erőforrásokat, a csoportok jelenlétét, illetve a hatalmi viszonyok értelmezését a nyelvi tájképelemekkel összhangban. A hely, Kétegyháza nyelvi tájképének többynnyelvűsége (8+1 nyelv) számos töről fakad. Egy-egy nyelv a településhez és környékéhez köthető csoportok jelenlétét jelöli (magyar, román, német és zsidó), valamint az európai kulturális örökséget jelképezi (latin), illetve a globalizáció terméke (angol, kínai és olasz). A fekete-fehér képeslapon megjelenő cirill betűs településnév pedig egy lezárult történelmi korszak „relikviája”. A nyelvi tájképelemek információs és szimbolikus dimenziója ismert. Információs célból használt beszélt nyelvek: a többségi, a nemzetiségi és a nemzetközi nyelvek. Szimbolikus értékkel bírnak a (már/még) nem beszélt nyelvek: az elhurcolt közösség emlékeként, a kereskedelmi és a műveltségi célokból kihelyezett feliratok. A nyelvi tájképben a nyelvek elhelyezése a hatalmi kapcsolatot mutatja a domináns, többségi és az alárendelt, nemzetiségi csoportok között. A nyelvek elhelyezése (sorrendje, betűmérete) Kétegyházán többségében hierarchikus, a magyar dominál a románnal szemben (a kultúrház, az isko-

la, az óvoda intézménynevek) és ritkán kiegészítettek (a polgármesteri hivatal) feliratain. A magyar egy nyelvűség általános az utcaneveknél és a vasúti település névtáblán, de román egy nyelvű, úgynevezett autonóm feliratok is fellelhetők, emléktáblák az ortodox templom, a kultúrház és a tájház falán.

A kutatás második célja volt elemezni a történelmi, társadalmi, közösségi változások hatását a nyelvi tájkép jelentésalkotásának folyamatára. A többségi és nemzetiségi csoportok együttélésének minőségét mutatja a tájban megjelenő és a csoportokhoz köthető objektumok felülről lefele történő bemutatása. A képeslapon megjelenő épületek/intézmények lényegesek egy csoport beazonosításakor (iskola, templom, esetleg egy szegényes tájház). A külső és belső imázs szempontjából alapvető továbbá, hogy a csoport helytörténeti múzeuma milyen épületben van elhelyezve. A múlt században megnyitott Román Nemzetiségi Tájház (Kossuth u. 68.) egy román szegényparaszti egyablakos ház, ami nem reprezentálja a román társadalmi csoportok teljes spektrumát, hiszen nincsenek képviselve a további társadalmi csoportok 2-4 ablakos házai. Századunkban, alulról jövő kezdeményezésre, *Zombai Károlyné*, tanárnő aktív tevékenysége eredményeként, megnyílt a Gyűjtemények Háza, melynek egy amerikai kétegyházi román személy tornyos háza (Dózsa u. 16.) adott otthont. A két helytörténeti közgyűjtemény

együttesen immár a kétegyházi románság társadalmi rétegzettségét, és nem egyoldalúan, csupán a szegényesség imázsát hirdetve mutatja be. A csoportokról, a társadalmi rétegzettségéről, a gazdasági státuszról árulkodnak a temetők is. A sírfeliratok a román nemzetiségi identitás változásáról tanúskodnak. Az ortodox temetőben a román nyelvű sírfeliratokat fokozatosan a magyar nyelvűek váltják fel. A történelmi változások eredményeként a település központi terén lévő szovjet emlékmű világháborús, helytörténeti emlékművé alakult át. Az emlékművön megjelenő román, magyar, német és zsidó közösségre utalók mellett olvashatók roma és szlovák csoporthoz köthető nevek is. A kétegyházi románokkal készült 2010-es interjúkból szemezgetve két tájképpel összefüggő diskurzust említek meg. Az ortodox keresztény való csoportfüggő viszonyról: „szerinte, a mi keresztünk, nem az övéké, az ortodox kereszt csak az ortodoxoké”. A gyümölcsfák törzsének lemeszelése és a román identitás összekapcsolása hol így, hol úgy történt: „meszelem a gyümölcsfát, mert román vagyok”, illetve „nem azért meszelem a gyümölcsfát, mert román vagyok”. Az utalás arra vonatkozik, hogy Romániában általánosan elterjedt a fák törzsének lemeszelése.

A kutatás további célja volt megvizsgálni az egyéni, generációs, nemzetiségi, vallási stb. identitás építőelemeinek felvállalását kevésbé korlátozó belső

A Méhkeréki Román Nemzetiségi Kétnyelvű Általános Iskola épülete

terek nyelvi tájképét (intézményekben és otthonokban). Az ortodox templom feliratai és a román iskolában a tablók román nyelvűek. A magánházak, otthonok külső és belső tájképe leginkább egyéni (monogram a homlokzaton), de hasonló vonások is felfedezhetők (családtagok portréi, ortodox naptár és ikonok). Kimutatható volt, hogy a falfestés stílusa generációfüggő: a több, például négy szint felhasználó falmintaforma 2010-ben már csak egy-két házban volt megtalálható, az időseknél a leggyakoribb a hengeres falfestés, míg a fiataloknál az egyszínű falak vannak túlsúlyban.

A második román nyelvi tájképkutatás Budapesten, a Gozsdu-udvarról készült. A *Többnyelvű és multimodális repertoár – a budapesti románok nyelvi tájképéről* című előadás egy fővárosi, eredetileg román, napjainkra többnyelvű és több kultúrájú nyilvános tér nyelvi tájképét elemezte egy idősikban. Elméleti és módszertani kerete igazodott a nyelvi tájkép jelenségének összetettségéhez. Az elemzés csoporttagságbeli látószögből készült és az adatok több évtizede zajló antropológiai, valamint szociolingvisztikai kutatásokból származnak, illetve a vizsgált helyszínen 2018-ban készített digitális fényképek mellett egyéb forrásokból lettek összegyűjtve. A román nyelvi tájkép értelmezésekor hangsúlyt kapott a szereplők/felállítók szándéka és identitása; a történelmi és társadalmi, időben és térben tapasztalt változások nyomon követése; a nyelvi, a vizuális és a térbeli dizájn jelentéshordozó modalitások elemzése. Elméleti következtetés, hogy a nyelvi tájkép értelmezése, más nyelvi erőforrások adatainak értelmezéséhez hasonlóan a befogadók/fogyasztók rendelkezésére álló ismeretekkel és attitűdökkel szorosán összefüggnek. Az elemzésből kiderült, hogy a Gozsdu-udvar mint asszamlázás, ahol feliratok, emléktáblák, intézmények, objektumok, emberek stb. állnak össze, kimutathatóan magában rejti/őrzi a társadalom időben egymásra rakódott rétegeit, diverzitás-fedvényeit. A társadalmi idő rétegeinek felfejtésével a Gozsdu név jelentésbővülései tárultak fel, melyek személyisége szellemi és tárgyi örökségének jelképeivé váltak. A név, elsősorban a román kultúrában a mecénást, a mecénatúrát szimbolizálja. A politikai diskurzusban a népek közötti barátság megerősítését jelenti, hiszen Gozsdu, saját szavaival szólva, *jó román és magyar hazafi* is volt. Budapest főváros kultúrájában e név, az általa épített udvar által áruvá vált, kommodifikálódott.

A nyelvi tájkép elmélete és gyakorlata – Magyarországi nemzetiségi körkép (2019. április 3.) című konferencián a harmadik magyarországi román nyelvi tájképkutatás eredményeiből készült előadás hangzott el. A *Méhkerék nyelvi tájképe* kutatás keretében a *Magyarországi Románok Kutatóintézete* támogatásával 2017. november 9-én és 10-én vizsgálat készült a település közterületein, az ortodox templomban,

A bejárat üdvözlő köszöntése

a temetőben és az iskolában. Méhkerék az egyetlen olyan hazai település, melyet kizárólag románok alapítottak és laktak. 2011-ben a KSH népszámlálási adatai szerint 2093 lakosából 1637 személynek (78%-nak) román a nemzetisége és/vagy az anyanyelve és/vagy a családi, baráti közösségben használt nyelve. Ebből következik, hogy a méhkeréki szülőknek nem kellett választaniuk, hogy gyermekeik a „román” vagy a „magyar” iskolába járjanak-e, míg a többi magyarországi román településen élő szülők ez irányú ilyen-olyan döntése (is) hatással van/lehet gyermeke román identitásának fejlődésére. Kétegyházi román felnőttek a terepmunkáim során sokszor éppen azért utasították el, hogy románul interjút készítsék velük, mert nem jártak román iskolába, és így szerintük nem beszélnek az interjúhelyzethez illő „perfekt/irodalmi” románt. Lokális gazdasági szempontból Méhkeréken egy kiváló önszerveződő közösség él, az 1970-es évektől erőteljesen fejlődő település nemzedékei primórtermesztéssel foglalkoznak. A globalizáció hatása ezt a Békés megyei települést is elérte, amit jól mutat egy család példája, amelynek első és második nemzedéke a helyi iskolában volt tanár, a harmadik generáció tagja, az unoka azonban egy skandináv országban él és dolgozik.

Az iskola a társadalom alapintézménye, működésének megismeréséhez és fejlesztéséhez éppen ezért számos tudományág (pedagógia, pszichológia, szociológia, antropológia stb.) járul hozzá. Az iskolai nyelvi tájképvizsgálatokat egy 2005-ben megjelent szociolingvisztikai tanulmány indította el. A szociolingvisztika számos régebbi kutatási témája mellett azt célozza többek között, hogy kiderüljön: hogyan működik az iskolai nyelvi tájkép mint oktatási erőforrás, illetve hogy miként segíti a tanulókat felkészülni az iskola utáni társadalmi életre. A Méhkeréki Román Nemzetiségi Kétnyelvű Általános Iskolában végzett kutatás célja volt az iskolai nyelvi tájképet az iskolai műveltség és a román nyelv meg-

szerzése szempontjából bemutatni. A feldolgozáskor fontos szempont volt az asszublázs fogalma, azaz, kideríteni, hogy az emberek, a szemiotikai erőforrások és az objektumok különböző pályákon hogyan találkoznak egy bizonyos pillanatban és helyen, így segítve megismerni a nyelvi erőforrások jelentése mellett a dolgok fontosságát, a hely egészének a következményeit és jelentőségét. További szempont volt a multimodális kommunikáció vagy multimodális dizájn (nyelvi, vizuális, térbeli dizájn) és a jelfolyamat – transzformáció – transzdukció elemzése is, vagyis annak kiderítése, hogy a szemiotikai anyag hogyan tevődik át a kommunikációs módozatokba. A terepmunkának a következő tér és idő konstellációja volt: az iskola épületét felölelő utcák, épülete kívülről és belülről, a bejárata, folyosói, a tantermek, a hittanterem, a zeneterem, a tanári szoba területe, illetve ősz (2017 novembere) délután, a tanítási órák után, a napközi és a szakkörök időszaka. Az adatközlők: a napközis alsó és felső tagozatos diákok, az igazgató, a zenetanár és a napközis tanárok voltak. A velük, mikrofon nélkül készült spontán stílusú beszélgetések (diskurzusok) szolgáltattak verbális, attitűd iskolai tájképadatokat. Az irányított beszélgetéssel célom volt a *Mi az, amit az iskolai nyelvi tájképről szeretne mondani, kiemel, fontos, tetszik?* kérdésekre válaszokat kapni. A kutatói elemzés antropológiai módszerrel készült. Elsőként bejártam az iskolát az igazgatóval, *Ruzsa* Annával, aki elmondása szerint az ország legfiatalabb iskolaigazgatója, s aki nyitott volt arra, hogy minden szempontból segítse a kutatást. Támogatását ezúton is hálásan köszönöm. *Mulțumesc, și pe această cale, ajutorul acordat: elevilor, domnișoarei director și profesoarelor din Micherechi!* A tantermekben beszélgettem az iskola további szereplőivel, diákokkal és tanárokkal. A verbális adatokat 511 digitális fényképpel egészítettem ki.

Az elemzés központi feladata volt kideríteni, hogy a tanulók milyen minőségű szereplői az iskolai nyelvi tájképnek, valamint a tanárok miként vesznek részt az iskolai nyelvi tájkép formálásában, a gyermekek oktatása és nevelése céljából. A kutatás szociolingvisztikai keretben készült, tehát az iskola és a gyermekek, a nemzetiségi csoport, illetve a társadalom viszonyának megjelenési formáit keresi. Nem volt feladata a kutatásnak tehát az iskolai tananyag és a nyelvi tájkép szinkronizálásának vizsgálata. Sokkal inkább a diákok személyiségének bemutatása, a román nyelv jelenléte, a társadalomra való felkészítés miként érhető tetten az iskolai nyelvi tájban. Az elemzések eredményeit a diákok, a tanárok és az igazgató aspektusaiból mutatom be, ezt követik a további kutatói megfigyelések.

A méhkeréki iskolai nyelvi tájképelemzés eredményei közül elsőként kiemelhető, hogy ennek az iskolának valóban a diákok a főszereplői, hiszen két szerepben is megjelennek: jelalkotóként és jelhasználóként. Jelalkotó szerepükben kiemelem annak fontosságát, ahogyan a jelalkotás folyamatában alkotóképességüket, humorukat és derűlátásukat kife-

jezik. Kreativitásuk bemutatására példaként azokat a rajzokat elemzem, amelyeken saját magukat, énképüket „fogalmazták meg”. A rajzok az egyik felsős osztályterem falát töltötték meg. Az én bemutatásának (az egyéni identitásnak) az eszközei a monogramok betűi, az én beazonosítása céljából és az egyéb szimbólumok (hangjegyek, szívecskék, virágok, színek, csillagok, mosolygó száj stb.) voltak. Azt a folyamatot (transzdukció) vizsgáljuk ebben az esetben, amikor a szemiotikai anyag, a betűk és a szimbólumok áttevődnek a kommunikációs módozatba, a rajzba. Pontosabban azt derítjük ki, hogy egy-egy tizenéves tanuló, egy-egy lapon, saját személyiségét és aznapi hangulatát milyen kreativitással, kifejezően, értelmezhetően rajzolta meg. Az egyik rajzon a monogram betűi eltérően lettek kiszínezve. A családnév betűje három színű, kék, sárga és piros. A jelalkotó diák családnéve kezdőbetűjének színeit a román csoporthoz kötötte, tehát a felmenőket és a nemzetiségi csoportot összekapcsolta. Az utónév két betűje más-más színű lett, a színeket saját személyiségéhez, napi hangulatához kapcsolta, hiszen az egyik lila, a másik barackvirágszínű. Egy másik diák monogramja betűit számtalan szívecskével töltötte be, a harmadik rajzon a monogram két betűje mintázatmentes és egy-egy színnel kiemelt. Míg az egyik jelalkotó diák személyisége fontos érzelmi vonását tárja elénk, a másik sokkal visszafogottabb ebben. Hasonlóképpen, a monogramokat körülölelő szimbólumok kiválasztása is jól értelmezhetően szemlélteti az én bemutatásának sokféleségét. Az egyik rajzon a szívecskék minden elképzelhető formája megjelenik: vörös, kettétörött, nyíllal átszúrt, félig fekete és félig piros stb., ami értelmezésre nem szorul. A zenéhez és a zenei stílushoz való viszonyulás a zenei kulcsokkal van reprezentálva: kinél csupán a violinkulccsal, kinél a basszuskulccsal is, kinél több, kinél kevesebb számban. A visszafogottabb, mintázatmentes monogram alkotója egy zöld virágos réten helyezi el „önmagát” (monogramját). Egy másik osztályban az önértékelést és mások jellemének értékelését csoportokban gyakorolják, amit a diákokkal történt irányított beszélgetésekből ismertem meg. A *Nektek melyik iskolai nyelvi tájkép elem fontos/tetszik?* kérdésekre válaszolva a napközisek lelkes csoportja egységesen a tanterem hátsó falához vezetett, ahol jellemvonások voltak öt kartonlapra, különböző vizuális dizájnnal felírva. Négy magyar nyelvű kartonon *Önértékelés* címmel 12, egy román nyelvű kartonon *Apreciere de sine* címmel 13 jellemvonás volt olvasható. A magyar nyelvű kartonokon a szavak ábécérendben voltak, a román nyelvű kartonon az ábécé rendezőelvet nem fedeztem fel. A diákok lelkesen mesélték el, hogy a négy karton négy csoportot jelöl. A hetente ismétlődő gyakorlat szerint öt jellemvonást kell saját magukra és csoportjukra, illetve osztálytársaikra, tehát a többi csoportra vonatkozóan kiválasztani. A nemzetiségi közösséghez való tartozás és viszony kiderítésére az osztályban lévő diákoktól megkérdeztem, *ki a román közületek?*

A diákok egybehangzóan, pozitívan és vidáman jelezték válaszukat verbálisan, hangos szóval: én-én-én! Ezt kísérték a non-verbális jelek. A jelentkezést minden jelenlévő másképpen mutatta: a V (béke) jellel történő jelentkezést függőlegesen egy kézzel, két kézzel, vízszintesen elem nyúlva, mások fölé emelkedve stb. Összességében kreatívan, humorral és optimistán fejezték ki román nemzetiséghez való tartozásukat, ami azért érdemel figyelmet, mert a felnőttekkel készült vizsgálataimban ez sokkal visszafogottabban, nem egyszer hezitálva és negatívan történik meg. A tanárok diskurzusai arról győztek meg, hogy a tanárok nyelvi tájképre vonatkozó jelalkotó tevékenységét a felelősségvállalás és a gondosság jellemzi. Az alsó tagozatos napközis tanár éppen az iskolai nyelvi tájkép alkotásának folyamatában volt, amikor a tanterembe léptem. A tanulók koszorújának közepén ülve őszi termésekből, csipkebogóból és kukoricából készített őszi vizuális dizájnt, melynek nyelvi dizájnja román nyelvű volt: *Toamna* (az őszi). Kérdésemre, hogy mit csinálnak, a tanár felelősségteljesen válaszolt: „Azért tesszük ezt, hogy a diákok jobban ráhangolódjanak a természetre és az aktuális évszakra”. A tanterem ajtaján őszi falevelekkel és egyéb őszi jellemző jelekkel, például szőlőfürttel, vannak az osztályok sorszámai jelezve. Majd kérdés nélkül folytatta: „Az iskola egészére az őszi hangulatát visszük be, a bejárattól kezdve a folyosókon és a tantermeken át az ablakokig bezárólag”. Két szakkörre oszlottak a napközisek. Egyik részük román színdarabot próbált, kezükben a fénymásolt szereposztás szövegével közlekedtek, felkészülten a próba kezdetére. A zeneteremben az iskolai nyelvi tájkép oktató és nevelő szándéka tapasztalható; egyrészt a hangszer részeit vizuális és nyelvi dizájnnal láthatjuk három nyelven (németül, angolul és magyarul), másrészt a zene nyelvének nemzetköziségére hívják fel a figyelmet (a földkerekség előtt vezénylő gyermek karmester előtt a földrészek lakói énekelnek). Megemlítem még, hogy az iskolai nyelvi tájképben felfedezhető volt egy társadalmi sztereotípiát megerősítő kommunikációs dizajn is. A 3. osztályban egy kartonra egy vonat volt felrajzolva úgy, hogy elől, a mozdony ablakaiban az osztály fiú tanulóinak fényképe, hátul, a vagonok ablakaiban az osztálybeli lányok fényképei voltak elhelyezve. Értelmezésemben ez a vizuális dizajn a mozdonyvezetők és általában a vezetők szimbolikus, nemek szerinti megoszlásának illusztrálása volt.

Az igazgató az iskolai nyelvi tájképben az iskola sajátosságaként mutatta meg a püspökség gondozásában kialakított ortodox hittantermet (*Cabinet de religie*). A terem egésze a diákok egyházi nevelésének módzatait mutatja be, és mindezen módzatoakat különböző nyelvi, vizuális és térbeli dizajn övezi. A nyelvi dizajn kizárólag román nyelvű, hiszen hazánkban a román ortodox egyház román nyelven működik: az áldás, az idézetek, az életvezetési tanácsok, a táblán a tananyag, a kolostorok elnevezése. Fontos a térrendezés, a többi, frontális tantermi el-

rendezéssel ellentétben itt a padok „körben”, valójában téglalapban, körülülhetően vannak elrendezve. A jelalkotás transzdukciós folyamata a hittanterem falán az ikonok, szentképek elhelyezésével a következőképpen értelmezhető. Az ortodox templomokban az ikonosztáz, az ikontartó fal épületstatikai szerepet nem tölt be és a szentélyt választja el a hajótól. Az ikonok elrendezésében vannak szabályok:

- a kereszt helye;
- a Jézus életének jeleneteit ábrázoló ikonok;
- a királyi ajtót jobbról övező ikon Jézust mindig mint bírót ábrázolja;
- a királyi ajtót balról övező ikon mindig Máriát ábrázolja a gyermek Jézussal stb.

A hittanterem statikai funkciót ellátó fala ikontartó fallá lépett elő. A hittanterem falán az ikonok elrendezése a templomi ikonosztáz elrendezésének a szabályait követi. A multimodális kommunikáció, vagyis a nyelvi, a vizuális és a térbeli dizajn itt fontos eszközök. A bibliai, illetve az egyházi személyektől származó idézetek, bölcs gondolatok egy-egy ortodox ország (Bulgária, Görögország, Montenegró, Oroszország, Románia és Ukrajna) kolostorának fényképével vannak párosítva. Továbbá olyan rajzokkal van az ajtó belső oldala (térbeli dizajn) beborítva, amelyek idézeteket (nyelvi dizajn) és rajzokat (vizuális dizajn) egyaránt tartalmaznak. Két jelalkotó diák együttműködésével készültek el (feltételezem, hogy egyikük a nyelvi, másikuk a vizuális dizajn létrehozója volt). Az egyház közösségalkotó szerepe is jól kirajzolódik azokon a fényképeken, amelyek a kereszténységet a gyakorlatban örökítik meg. A diákok, a hittanár szerzetes, a püspök, a tanárok és a szülők jelennek meg a képeken, romániai és magyarországi helyszíneken és egyházi/vallásos gyakorlatok végzése közben a kolostorban, a templomban, ikonfestés, zarándoklat, körmenet, kirándulás közben, illetve a karácsonyi színdarab és más színjátszás alkalmával.

A digitális fényképek elemzésekor a román nyelvnek az iskolai tájképben elfoglalt helyét és szerepét vizsgálom. A román nyelv iskolai előfordulása és vitalitása összességében a román nyelv településen belüli előfordulását és vitalitását képezi le. Az újabb szociolingvisztikai kutatási keret szerint transzlingvális beszédmódnak nevezendő, ha a nyelvek, jelen esetben a román és a magyar nyelv nem szimmetrikusan jelenik meg egymás mellett, hanem egymásba kapcsolódva, természetesen alkotva egy egységes beszédmódot. Egy kanadai német-angol kétnyelvű iskolában például a *kijárat* mindkét nyelven és egymás mellett szerepel, amit az ott tanuló diákok a kétnyelvűség egy alacsonyabb szintjeként értelmeztek. A méhkeréki iskolában a román nyelv önállóan jelenik meg például a külső falon az intézmény névtábláján, s belépve az épületbe a *Bine ați venit!* üdvözlés tárul elénk. Az osztálytermekben a román nyelv és a román identitás erősítését szolgáló idézetek olvashatók, a román nyelvtan szabályai, a román irodalmi és történelmi személyiségek portréi

függnek a falakon; a templomi román nyelvhasználatot mutatja a hittanterem egésze. A transzlingvális beszédmód jellemzi a tanterekben felfüggesztett órarendeket: a román nyelvű tantárgyak románul (*citire, compunere, gramatică*), a magyar nyelvűek magyarul (matek, olvasás, rajz) vannak feltüntetve. A két nyelvet és kultúrát hivatott jelezni a bejárati ajtóra függesztett vizuális dizájn, amely a bal oldali ajtóablakban egy „román fával” (barna fatörzsön kék, sárga és piros levelekkel) és a jobb oldali ajtóablakban egy „magyar fával” (barna fatörzsön piros, fehér és zöld levelekkel) van szimbolizálva. Magyar nyelvűek a magyar nyelvtani táblák, az irodalmi és történelmi személyiségek portréinak feliratai. Kétnyelvűek viszont az iskola épületén kívüli, utcai tájékoztató táblák, például az is, amelyik az iskola felé mutatja az irányt.

Az iskolát átszövő általános toposz az idő, amelynek különböző megjelenési formái vannak: működő falóra, papírra, órarend, évszakok, őszi vers, rajzok, vizuális dizájn falevelekkel, termésekkel, naptár a november hónapnál kinyitva, táblók

az elballagott diákokkal, történelmi évszázadok idővonala stb. Fontosnak tartom az épület elhelyezkedését, rendezettségét, a régi és az új, háromszintes épületet is kiemelni. A diákok fejlődésére a perspektíva is hatással van, üzenettel szolgálhat. Ezt az új, emeletes épület panorámája teljességgel biztosítja. A régi épület ablakai az iskola udvarára néztek, az emeletes épületből a településre látni rá, a könyvtárra, a templomra, az épület másik oldaláról pedig a kertekben szép rendben sorakozó, a közösség szorgalmát mutató, fólíasátrak soraira. A méhkeréki iskola ablaka tehát a külvilágra, de a jövőbe is utat mutat.

Összegezve a vizsgálat eredményeit megállapítható, hogy a méhkeréki iskolában a nyelvi tájkép eszközével a diákokat az iskolai műveltség megszerzése mellett a személyiségük fejlődésére és a társaikra való odafigyelésre is nevelik, a román nyelv természetes használatára tanítják, az egyházi/vallási gyakorlatokra bátorítják, az időre és múlására való állandó odafigyelésre sarkallják – tehát az életre készítik fel őket.

Az ikonosztáz transzdukciója az ortodox hittanteremben

A magyarországi horvátok nyelvi tájképkutatása

Lehetőségek és kihívások

A hazai horvát népcsoportok jórészt a török hódoltság alatt, de különböző történelmi időkben érkeztek Magyarországra, bár bizonyos kutatások azt igazolják, hogy a Dráva és a Mura bal partján már a honfoglalás korában is éltek őshonos horvátok.

A horvátok római katolikus vallásúak. Eredetüket tekintve nem alkotnak egységes etnikumot, ami részben abból adódik, hogy a XV. és a XVIII. század között a teljes horvát etnikai területéről települtek be. Nemcsak Horvátországból – Dalmáciából, Szlavóniából, a Horvát-középhegységből, vagy Likából – érkeztek tehát, hanem Bosznia-Hercegovina különböző vidékeiről is. Ezzel függ össze nyelvjárásaik sokszínűsége is. Az új életterületeken a horvát nyelv három fő nyelvjárástípusába tartozó (kaj, sto és csa) dialektusokat örökítették tovább.

E különböző hagyományú és eltérő nyelvezetű népcsoportok mai földrajzi elhelyezkedését tekintve elmondható, hogy a magyar-osztrák, magyar-horvát és a magyar-szerb határ mentén, illetve közelében, egymástól viszonylag távoli szórványokban élnek.

A legelfogadottabb megközelítés szerint a magyarországi horvátokat a következő csoportokba sorolhatjuk: a nyugat-magyarországi/gradistyei horvátok; a Mura menti vagy zalai horvátok; a Dráva menti horvát népcsoport; a Somogy és Baranya megye déli részén élő bosnyák-horvátok; a Baranya megyében, Pécs környékén honos sokác-horvátok (akik további négy etnikai csoportot alkotnak: bácskai, mohácsi, ún. falusi és Dráva menti sokácok)*; a bácskai bunyevác horvátok és a Duna menti vagy rác-horvátok, Kalocsa környékén.

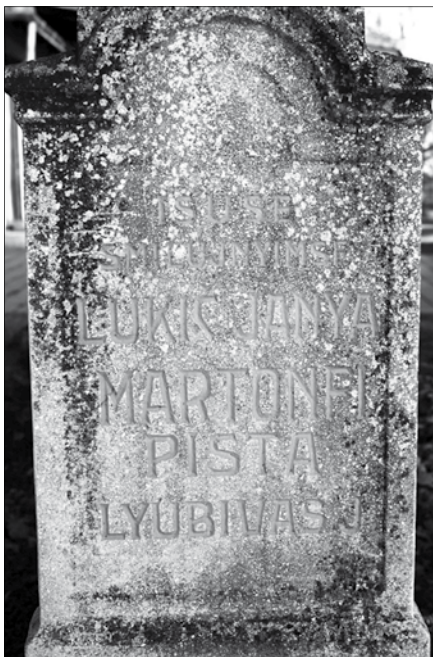
A hazai horvátság jelenkori állapotára kiható fordulópontokat az 1989-es rendszerváltozás, illetve az önálló Horvátország létrejötte (1991) jelentette, mivel ezek a történelmi és társadalmi változások jelentősen hozzájárultak az új oktatási intézményrendszer kialakításához és a kulturális autonómiára irányuló törekvések sikerességéhez. Más hazai nemzetiséghez hasonlóan a horvát népcsoportra is jellemző a felgyorsult asszimiláció, a nyelvvesztés folyamata, de ezek mértékének megállapításához olyan adatgyűjtések és adatelemzések szükségesek, melyek a kettős nemzetiségi identitás és az anyanyelvi térvesztés

összefüggéseinek feltárására is kitérnek. Vitathatatlan, hogy a magyarországi horvát közösség egy részében már lezajlott a nyelvvesztés, aminek főbb meghatározó okai a nyelvhasználati szinterek beszűkülése, illetve megszűnése, valamint a családon belüli nyelvátörökítés megszakítása. Az alsószentmártoni sokác-horvát népcsoport XX. századi története sajnálatos módon példázza azt, hogy egy teljes falu beszélőközösségének felbomlása, kiköltözése – generációs nyelvvesztést követően – az idősebb beszélők kihalásával egy dialektus eltűnését okozza.

A nyelv megtartása, megőrzése érdekében szükség van a nyelvi tervezésre, az erős társadalmi-közösségi támogatottságra. Ennek kapcsán figyelembe kell venni a fennálló nyelvi helyzetet, a nyelvhasználók számát, iskolázottságát, foglalkozását, földrajzi elhelyezkedését, társadalmi összetételét, az exogám házasságok (a közösségen kívüliekkel kötött házastársi kapcsolatok, vegyes házasságok – *a szerk.*) arányát, de a nyelvi állapot jellemzőit, miként a nyelv sztenderdizáltságának fokát, tovább dialektalizációját is.

Mindezen tényezők elemző feltárásának kisebb-ségpolitikai következményei lehetnek. A hazai horvátokra irányuló, hiánypótló szociolingvisztikai vizsgálatok igazolhatnák a nyelvi tervezés szükségességét, melybe a státusz, korpusz, nyelvelsajátítás tervezésén túl a nyelvterjesztési stratégiák is belefoglalhatók, vagyis a nyelvi tájkép, azaz a láthatóság vizsgálata is. Ez utóbbi terület eltérő megközelítéssel tesz lehetővé, beszélhetünk aktív nyelvközösségről – amelynek léte különféle szintereken nyilvánul meg, pl. oktatás, intézményesített környezet –, de egy erős emlékközösségről is, amelyhez a kulturális emlékezet helyeit, emlékműveket, emléktáblákat, emlékkiállításokat köthetünk, illetve mindez kiegészülhet a sajátos megközelítést igénylő szakrális helyek nyelvi vonatkozásának kutatásával is. A nyelvi tájképkutatásban rejlik egyik lehetőség a már meglévő emlékművek feltárása és rendszerezése, a horvát nyelvű feliratok, emléktáblák, szobrok, műemlékek rendszerező bemutatása. Ebben kontextusban kiemelkedő jelentőségű a Magyarországi Horvátok Tudományos Kutatóintézete „Magyar-horvát nemzeti

* (Sarosác 1973:369)

közösségi temetők fenntartása, védelme" című projekt keretén belül létrehozott képanyaga, melynek részleteiről a mhti.hu linken tájékozódhatunk. A digitális archívum a horvát temetkezési helyek nyilvántartásba vételén túl magába foglalja a fotódokumentáció elkészítését és az adatbázis létrehozását is. Ez a munka jelenleg is zajlik. Folyamatosan növekszik az egyes megyék feldolgozottsága, a gyűjtött anyag nyelvi vizsgálata azonban külön megközelítést és módszereket igényel.

A jelen írást kísérő képanyagot ebből az adatbázisból válogattuk ízelítőként. Két települést idézünk fel általuk: az egyik (Alsószentmárton) egy emlékközösség, míg a másik (Felsőszentmárton) ma is aktív beszélőközösségnek számít.

A szakrális helyek közül az egykor sokác-horvátok lakta Alsószentmárton temetőjében készült horvát nyelvű, ma már csupán mementóként értelmezhető sírfeliratokat láthatjuk, ugyanakkor a nyelvi jelenlétén túl a nyelvi tájkép részének tekinthető a helyi templom haranghúzó köteleként használt sokác textília is.

A Felsőszentmártonban készített képek viszont jól mutatják nemcsak az intézményesített keretre, a szellemi örökség megragadására irányuló törekvéseket,

hanem az utóbbi évek fejlesztésének köszönhetően – ahogy az utolsó képen jól látszik – a kétnyelvű információs táblák kihelyezése is gyakorlattá vált.

Összegzésként elmondható, hogy a magyarországi horvátok nyelvi tájképére (is) az alulkutatottság jellemző, melynek lehetséges oka a megfelelően képzett szakemberek hiánya, továbbá az intézményi támogatottság korlátozottsága. Szükségesnek tartom a közösség érzékenyítését, az ún. alulról jövő nyelvpolitika lehetőségének tudatosítását, hiszen a deklarált nyelvi jogok palettája széles és amennyiben a nyelvi tervezés lehetséges szegmenseként vizsgáljuk, alkalmas a nyelvben lévő dinamikus változások megragadására.

Felhasznált irodalom

Barić Ernest: Rode, a jeziki?! Radovi iz jezikoslovne kroatistike. Pečuh: Znanstveni zavod Hrvata u Mađarskoj/Magyarországi Horvátok Tudományos Intézete, 2006.

Sarosác György: Magyarország délszláv nemzetiségei. Népi kultúra – Népi társadalom VII., Akadémiai Kiadó, Budapest, 1973., 369-390.p.

Sokcsevits Dénes: Horvátország a 7. századtól napjainkig. Budapest, 2011. Mundus Novus Könyvek.

Nyelvi tájképben megjelenő beás és romani nyelvi elemek szimbolikus funkciója*

Magyarországon a 2011. évi CLXXIX. törvény a nemzetiségek jogairól szóló törvény tizenhárom hivatalosan elismert nemzetiséget és azoknak tizennégy hivatalosan elismert nemzetiségi nyelvét határozza meg. A tizennégy nyelv a roma nemzetiség esetében elfogadott két nyelv: a romani és a beás nyelv miatt több eggyel, mint a nemzetiségek száma. „E törvény értelmében nemzetiségek által használt nyelvek számít a bolgár, a görög, a horvát, a lengyel, a német, az örmény, a romalcigány (romani, illetve beás), (a továbbiakban együtt: roma), (...)” A nemzetiségek jogairól szóló törvény értelmében tehát hivatalosan roma nemzetiségről beszélünk, mely nemzetiségnek két hivatalosan elfogadott nyelve van. A törvényben foglaltak szerint viszont érthetetlen, hogy miért „roma nyelv” majd zárójelben mögé írva: *beás és romani* a meghatározás. Miután megállapítja a törvény, hogy tizennégy hivatalosan elismert nyelve van a tizenhárom hivatalosan elismert nemzetiségnek, miért veszi mégis egy név alá a két, egymástól eltérő romani és beás nyelveket?

Ahogy már a nemzetiségekről szóló törvényben is egy kategória alá veszik a romani és beás nyelveket, úgy a népszámlálási kérdőívekben sem jól használják magára a nemzetiségre és annak nyelveire vonatkozó elnevezéseket. „Cigány (romani, beás)” elnevezés szerepel mind a nyelv, mind a nemzetiségi kategóriáknál. Aki azt jelölte, hogy csak „anyanyelv”, az éppen lehet, hogy egy romanit beszélő, magát romának, de nem cigánynak valló ember volt, míg arra végkép nem kapunk valós adatokat, hogy ki beszél a beás, és ki a romani nyelveket. Ezeket az ellentmondásokat azért fontos kiemelni, hogy lássuk, bár a hivatalos dokumentumok szintjén van valami fogalom arról, hogy valójában két külön nyelvről van szó, de aztán mégiscsak homogenizáló módon roma/cigány nyelvként beszélnek a magyarországi roma nemzetiség nyelveiről.

A nyelvekkel kapcsolatos kutatások során nyilván felmerül a kérdés: hányan beszélnek még a romani és beás nyelveket az országban? Erdős Kamill 1958-ban a nyelveik alapján alakított ki három csoportot a magyarországi romák meghatározására:

- *Romungro*: magyarul beszélők (71%)
- *Oláh*: romani és magyar nyelven beszélők (21%)
- *Beás*: beás és magyar nyelven beszélők (8%)

A becült százalékos adatok Kemény István 1971-es kutatásából származnak. Ezek a százalékos adatok semmiképpen sem pontosak, az viszont tény, hogy a beás nyelvet beszélők aránya a legkisebb az országban. A magyarországi roma nemzetiség és az általuk beszélt nyelvek kutatásának további nehézséget jelentő tényezői, hogy elsősorban orális kultúráról van szó, nyelveik írásbelisége fiatal. A romani nyelv sztenderalizációs törekvéseinek lépéseként 1971-ben az I. Roma Világkongresszuson fogadták el Londonban a lovári dialektust. A beás nyelv írásbelisége ennél jóval fiatalabb: 1992-ben a pécsi *Gandhi Gimnázium* megalapításához kapcsolódóan dr. habil *Orsós Anna* készítette el a nyelv írásbeliségét. E gimnázium megalapítása feladatul tűzte ki a beás nyelv leírását, hiszen ahhoz, hogy nemzetiségi gimnáziumként tanítani lehessen a beás nyelvet is, szükség volt a nyelv írott változatára is. Mesék, dalok, az addig orális kultúraként élő folklór lejegyzése adta az alapokat e nyelv írásbeliségének megteremtéséhez, mely az idő próbáját kiállva elfogadottá vált a nyelvet beszélők körében is.

A kutatás elméleti kerete

Jelen kutatás, a különböző tanulási terek nyelvi tájképeire irányuló vizsgálat *Adler* bikulturális szocializáció (*Adler, 1975*) fogalmára épít. *Adler* szerint az ember élete során két szocializációs tér: a családi és az intézményes (óvoda, iskola stb.) szocializációs tér

* Jelen íráshoz és a konferencián elhangzott előadáshoz a 2018-2019-ben elnyert ÚNKP pályázat keretében megvalósított kutatás eredményeit is felhasználtam.

A szerző a Pécsi Tudományegyetem „Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskola hallgatója. Disszertáció-témája nyelvi tájképpel, schoolscape-pel foglalkozik. A kutatás témája: Magyarországi nemzetiségi nyelvek (elsősorban beás és romani nyelvek) reprezentációja a formális, non-formális és informális tanulási terek nyelvi tájképeiben.

közötti kulturális átfedések, hasonlóságok jelentik az iskolai, majd társadalmi sikeresség alapjait. Mivel a kulturális elemek között a normák, szabályok, értékek stb. mellett Adler a kultúra objektívizált tárgyait is felsorolja, így az egyes nyelvek vizuális megjelenései is fontos elemei lehetnek a két szocializációs tér minél nagyobb szintű átfedésében. Réger Zita szintén e két szocializációs tér kapcsán írta le gyermekek nyelvi szocializációjában rejlő akadályokat és egyben megoldási lehetőségekre is rávilágított. (Réger, 1995). A többségi társadalombeli gyerekek otthoni világa nagyobb valószínűséggel van összhangban az iskola világával, míg a roma, cigány gyerekek esetében sokszor az otthon és az iskola által megtestesített szabályok, elvárások, környezet, szóhasználat egészen más lehet. Iskolakezdekor egy az egyébként intézményes szocializációs térrel több hasonlóságot mutató családból érkező gyerekek is tanulni kell az iskola nyelvét. Azonban ezek a gyerekek gyorsabban érnek el sikereket, mint azok a társaik, akiknek jóval kevesebb hasonlóságot mutat addigi otthoni szocializációjuk az új iskolai környezettel.

Jelen kutatás alapfeltevése, hogy az egyes gyermekek esetében e két szocializációs tér összhangba hozása, vagy legalább egymáshoz „közelítése” az iskolának nem csupán feladata és felelőssége, hanem egyben érdeke is.

Az otthonról hozott értékek megjelenítése az iskolában, vagyis a *schoolscape* (könyvek, jelek, nyelvi és kulturális szimbólumok stb.) kétirányú elfogadást jelenthet a roma, cigány diákok esetében.

A roma, cigány gyerekek, családok, tanárok szemében a saját kultúra felértékelődését és az iskola világának jobb elfogadását szolgálhatná. A többségi társadalomból érkező gyerekek, családok, tanárok szemében pedig a roma, cigány kultúra felértékelődése és elfogadása kerülhetne előtérbe. E kétirányú elfogadás pedig nem csupán az ott tanuló roma, cigány diákok iskolai sikerességét szolgálhatja, hanem hosszabb távon az egész intézmény javát is.

A *schoolscape*: „Magába foglalja mind a fizikai mind a társadalmi környezetet, melyben a tanulás, tanítás zajlik”. (Brown, 2005: 79) Brownhoz hasonlóan komplex módon határozza meg a *schoolscape* fogalmát Laihonen és Szabó is: „Olyan társadalmi folyamat, gyakorlat, mely nem csak a vizuálisan megjelenő elemek értelmezését jelenti. A tanárok, diákok, szülők, adminisztrátorok és egyéb iskolai aktorok is részesei ennek.” (Laihonen, P., & Szabó, T. P.)

Johnson a *schoolscapet* rejtett tantervnek (Johnson, 1980) tartja. Az itt idézet *schoolscape* fogalmak és jelen kutatás is tehát mind a vizuálisan megjelenő iskolai nyelvi tájképet és mind annak formálódását, kialakulását, használatát, stb. figyelembe veszi. Az adott tanulási teret komplexitásában vizsgálja.

Laundry és Bourish a nyelvi tájkép alapfunkcióiként az *informáló* és a *szimbolikus* funkciókat határozták meg (Laundry, Bourish:1997). A beás és romani nyelvek esetében a szimbolikus funkció kerül előtér-

be. Ezek a nyelvek csak, mint tantárgyak jelennek meg az egyes iskolákban, vagy tanulási terekben, és nem a tanítás nyelveiként, valamint nincs olyan diák napjainkban, aki ha beszél is a beás vagy romani nyelvet, ne beszélne a magyart is. Jogosan merülhet fel a kérdés, hogy ebben az esetben miért fontos akkor, hogy megjelenjenek bármilyen formában ezen nyelvek a különböző tanulási terekben. Bourish szerint, ha egy adott nyelv nem jelenik meg a nyelvi tájképben, akkor az adott kultúrához tartozó személyek is alulértékelik azt és nem fogják továbbörökíteni (Bourish, 1984). Egy olyan helyzetben, ahol adott kisebbségben levő kultúra képviselői igenis, hogy jelen vannak, kultúrájuk viszont semmilyen pozitív kontextusban nem jelenik meg a többségi társadalom által elismert formális terekben, úgy adott nyelv értéke, még annak beszélői szemében sem lesz magas. Mivel jelen esetben pedig nem csak magáról a nyelvekről, hanem azok szimbolikus funkciójáról van szó, így nem csak maguk a nyelvek, de adott kultúra is elértéktelenedik az egyébként azzal azonosuló emberek számára is.

Beás és romani nyelvi elemek, szimbólumok a PTE-BTK Romológia és Nevelésszociológia Tanszékén

A Pécsi Tudományegyetem Romológia és Nevelésszociológia tanszékén a hallgatók mind a romani, mind a beás nyelveket tanulják egy-egy szemeszter erejéig, majd az első tanévet követően választanak, hogy mely nyelv tanulását folytatják. A nyelvek tehát tantárgyként vannak jelen a képzésben, s nem közvetítő nyelvként. A tanszék nyelvi tájképében egyértelműen megjelenik mindkét nyelv. Ami elsőre talán a legérdekesebb, hogy bár nyelvórák formájában vannak jelen a képzésben, és van is a tanszéken egy első-sorban nyelvoktató teremként funkcionáló helyiség, mégsem ebben találkozunk a falakon, ajtón stb. beás és romani feliratokkal. E teremben vannak a beás és romani nyelvek tanulásához alkalmazható nyelvtani táblázatok és szógyűjtemények is, ezek azonban nem a terem vizuális terének direkt alkotó elemei. A tanszék további részein azonban bőven találhatóak romani és beás feliratok.

A tanszék egyik ajtajának felirata

Ezek a feliratok elsősorban szimbolikus funkcióval bírnak. Információs funkciója annyiban értelmezhető a romani és beás nyelvek szempontjából, hogy az ezen nyelveket nem ismerő, de magyarul és/vagy angolul beszélő emberek számára láthatóvá válnak e nyelvek.

Beás és romani nyelvi elemek, szimbólumok a Gandhi Gimnázium, Kollégium és Alapfokú Művészeti Iskolában

A Gandhi Gimnázium megalapításakor született a beás nyelv írásbelisége Magyarországon. Nemzetiségi gimnázium lévén, szintén tanítják mindkét nyelvet és számos nyelvi, kulturális szimbólummal találkozni az iskola épületében. Ami itt izgalmas, hogy az iskola nem csak diákjai és belső köre számára reprezentálja ezeket, hanem szélesebb körökben is megjeleníti az egyes kulturális, nyelvi szimbólumokat (például a zászlóval és jól látható beás, valamint romani nyelvű feliratokkal).

Beás nyelvi elemek, szimbólumok a Kétújfalui Konrád Ignác Általános Iskolában

Kétújfalu Pécsről nem messze található, a helyi romák jellemzően beás cigánynak vallják magukat. Az iskolában a 2018/19-es tanévben tanár hiányában nem zajlik beás nyelvoktatás. Az intézmény német nemzetiségi iskola, de feliratok úgy magyar, mint német és beás nyelven is szerepelnek az iskola szinte összes helyiségében. A feliratok egységesek, fehér téglalap alapon piros betűvel a magyar felirat, kékkel a beás és zöld színnel a német megfelelője.

Az iskola tehát még a beás nyelvet nem tanító időszakban is megjeleníti, legalább ilyen formán a beás nyelvet. A diákok nap mint nap találkozhatnak a feliratokkal a bejárati köszöntőn, a könyvtár, az étkező, a tanári, az igazgatói, a mosdó és más feliratok formájában.

Dr. Orsós Anna 2018-ban vezetett egy kutatást, mely az egykor Kétújfalu határában található Akácliget nevű cigánytelep és az ott élők történetét vizsgálta. (Orsós, 2018) Ennek során kiderült, hogy az egykor a telepen élt beás cigány emberek közül is már csak kevesen használják az anyanyelvüket. Az iskola azon törekvése, hogy megjelenítse a beás nyelvet a nyelvi tájképében, erősen szimbolikus hatású, mely a helyi diákokat, iskolai aktorokat e nyelv felértékelésére bírhatja.

Nyelvi tájképben megjelenő beás nyelvi elemek, szimbólumok – Véménd

Véménd Baranya megyében, a Mohácsi járásban található. A település – melyen magasabb számban élnek romák és svábok is – kulturálisan diverz környezetet formál. A faluban 2009-ben nyitották meg a Roma Ifjúsági Házat. Az épület előtt egy kopjafa áll, melyen magyar és beás nyelven olvasható egy vers (Dr. Orsós Anna fordításában).

Băjasi nostri ăisj kusztă
Măjre si trosj muljé zsuokră
Plinzsje, rigye, kintă, zsuă
Cinyé-n uminyijé lokusztă!

A mi beásaink itt éltek
Sírtak, nevettek, daloltak, zenéltek
Sok fakanalat, teknőt faragtak
Tiszteld e helyet, ahol laktak.

Dr. Orsós Anna

A kopjafa állítását követően egy újabb beás nyelvű emlékművet avattak fel a településen. Az egykor Libalegelőnek nevezett cigánytelepen a falu határában. A tábla szövege szintén Dr. Orsós Anna fordítása.

A szövegek magyarul és beás nyelven olvashatók a kopjafán és az emléktáblán is, hiszen jellemzően beás cigány emberek laktak és laknak napjainkban is a településen.

Bár a beszélők száma egyre csökken és pontos adatunk nincs és nem is lesz soha, hogy hány roma, cigány diák, tanuló van (kezdve onnantól, hogy ki is számít cigánynak), de a rendelkezésre álló valós és becsült adatok is azt mutatják, hogy növekvő számban vannak jelen, az iskolákban viszont eredményeket tekintve, többnyire sikertelenek. Össztársadalmi érdek tehát iskolai sikerességük megtámogatása, melynek egyik fontos tényezője lehet, hogy az iskola nyisson a beérkező diákok kulturális hátterére. Az itt felsorolt tanulási, tanítási terek példák arra, hogy milyen módokon jelenik meg a beás és romani nyelv, illetve milyen funkcióval bírnak. Az utóbbi két példa (Kétújfalu és Véménd) tükrözi azt a heterogenitást is. Amennyiben jellemzően beás közösség élt és él napjainkban is adott településen ott értelemszerűen a beás nyelv jelenik meg a nyelvi tájképben és magyar „fordítás” jelenik meg mellette vagy éppen azok az idegen nyelvek (német és/vagy angol), melyek valamilyen formában használatban vannak az adott térben. A beás és romani nyelv tehát nem feltétlenül együtt jelennek meg, számít, hogy az adott településen, vagy intézményben mely nyelv beszélői vannak jellemzően jelen.

Jelen kutatás további iránya más tanulási, tanítási terek felkutatása és vizsgálata. Az elméleti keret leírásában felvázolt komplex kutatói szándék a példaként leírt intézményekben, településeken folytatott kérdőíves és interjú adatok gyűjtésével is kiegészül.

Felhasznált irodalom:

- ADLER, P. S. (1975): Beyond cultural identity: Reflections on cultural and multicultural man. In Samovar, L. – Porter, R. (eds.): Intercultural communication: A reader 2nd ed., 327-378. Belmont, CA:Wadsworth.
- ORSÓS ANNA (2007): A beás nyelv Magyarországon : In: Bartha Csilla (szerk.) (2007): Cigány nyelvek és közösségek a Kárpád-medencében. Tankönyvkiadó, Budapest. 52-70.
- ORSÓS ANNA (2015): Cigány/Roma nemzetiségi oktatás, Kutatási beszámoló Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Neveléstudományi Intézet Romológia és Nevelésszociológia Tanszék, Wlisslocki Henrik Szakkollégium, Pécs
- ORSÓS ANNA (Edit.) (2018): Fókuszban az Akácliget, ISBN: 978-963-429-304-0, Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Neveléstudományi Intézet Romológia és Nevelésszociológia Tanszék, Wlisslocki Henrik Szakkollégium Pécs
- BROWN, K. D. (2005). Estonian Schoolscapes and the Marginalization of Regional Identity in Education. *European Education*, 37(3), 78–89.
- Council of Europe (2012): Act on the rights of nationalities of Hungary, Strasbourg
- JOHNSON, N. B. (1980): The material culture of public school classroom: The symbolic integration of local schools and national culture. *Anthropology & Education Quarterly*, 11(3), 173–190.
- ERDŐS K. (1958): A magyarországi cigányság. Néprajzi Közlemények III.
- FORRAY R. Katalin – HEGEDŰS T. András: Az együttélés rejtett szabályai. Egy cigány csoport sikerének mértéke és ára egy iskolában. Országos Pedagógiai Intézet, Bp, 1985.
- FORRAY R. Katalin (1997): Az iskola és a cigány család ellentétei: (hipotetikus modell). *Kritika*, 7. 16–19.
- KEMÉNY I., JANKY B. & LENGYEL G. (2004). A magyarországi cigányság 1971-2003. Budapest: Gondolat Kiadó – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet.
- LAIHONEN, P., & SZABÓ, T. P. Studying the visual and material dimensions of education and learning. *Linguistics and Education* (2017), <https://doi.org/10.1016/j.linged.2017.10.003>
- LANDRY Rodrigue and Richard Y. BOURHIS (1997): Linguistic Landscape and Ethnolinguistic Vitality: An Empirical Study In.: *Journal of Language and Social Psychology* 16/I. 23-49
- DERDÁK TIBOR – VARGA ARANKA: Az iskola nyelvezete – idegen nyelv. *Regio* 1996/2. sz. 150–174. old
- RÉGER, ZITA (1995): The language of gypsies in Hungary: an overview of research Hungarian sociolinguistics. p. 79-91.

Látogasson el honlapunkra: www.nemzetisegek.hu

Nyelvi tájkép kutatása Magyarország szerblakta településein¹

A magyarországi szerbek és településviszonyaik

A nemzetiséginek tekinthető magyarországi települések lakosságának etnikai összetétele az elmúlt száz évben – amikor az írott elemek jelentőssé váltak a település összképében – az esetek többségében teljesen megváltozott. Ilyen körülmények között a mai nyelvi tájkép² értelmezéséhez nélkülözhetetlen a település múltjának, korábbi etnikai viszonyainak és kulturális-nyelvi életének, valamint a helyi hagyományok felvázolása. A szerbek történelmi gyökerei Magyarország területén ugyan a magyar „honfoglalás” előtti időkre nyúlnak vissza, az ország *belső területein* etnikai-vallási közösségként azonban csak az 1400-as évek elejétől vannak jelen.³ A szerbek ősei 1400-1800 között a mai Szerbia (Koszovót és Metohiját is beleértve), Észak-Macedónia, Crna Gora (Montenegró), Bosznia-Hercegovina és Horvátország különböző vidékeiről települtek Magyarország belsejébe. A szerbek magyarországi demográfiai-etnikai jelenléte a török időkben volt arányaiban a legjelentősebb, helyi közösségeik azonban nem voltak szilárdak, településeik gyakran néptelenedtek el vagy települtek újra. A legjelentősebb bevándorlási hullámra 1690-ben került sor („Велика сеоба” = „Nagy Vándorlás” / „Nagy Migráció” / „Nagy Áttelepülés”). Ez az akkori szerb (egyházi) elit vezetésével történt, melynek eredményeképpen a magyarországi szerbek egyházi kötődésű nemzeti autonómiát kaptak I. Lipót Habsburg uralkodótól.⁴

A XVIII. század elején a mai Magyarország által lefedett területen nagyszámú tisztán, vagy többségében szerblakta település jött létre.⁵ Ezek eredeti mikrotoponímiája sok esetben máig fennmaradt, szinte teljesen vagy jelentős részben szerb helyi földrajzi elnevezésekből áll.

A XVIII. századi nagy áttelepítéseket és betelepítéseket, majd a kiegyezés után végrehajtott magyarosítási hullámot követően 1910-ben a népszámlálás adatai szerint még mintegy 70 településen élt szerb közösség (működött szerb templom, egyházközség) a mai Magyarország által meghatározott területen. Ezek közül viszont ekkorra már mindössze háromban – a baranyai Sárookban, a csongrádi Deszken és a Pest megyei Lóréven – alkotott a szerbség abszolút többséget. A többi szerblakta helysége (ahol a

szerbség aránya általában 15-30% között mozgott) leginkább a német helyi abszolút vagy relatív többség és magyar kisebbség volt a jellemző.⁶

Az első világháborút követően, a trianoni békeszerződés előírásainak megfelelően, a magyarországi szerbek 60-70%-a optált, azaz 1921-1931 között áttelepült az újonnan létrejött délszláv államba. Ennek következtében a jelentős szerb lakossággal rendelkező települések nagy részéből (főleg Baranyában) szinte teljesen eltűnt ez a nemzetiség, vagy elhanyagolhatóan tűnő kisebbségbe került.⁷

A Rákosi-diktatúra, illetve a pártállam kiépítése és konszolidációja idején, 1948-1962 között az állam felszámolta a szerb egyházi-nemzeti autonómia utolsó maradványait is. A szerb felekezeti iskolákat államosították, az állami oktatási rendszerben megszüntették a szerb anyanyelvű oktatást, az autonómiát tápláló szerb egyházi vagyont szintén államosították, azaz elvették a közösségtől. A Kommunista Pártok Tájékoztató Irodájának bukaresti jugoszlávellenes határozatát követően (1948) a magyarországi délszláv nemzetiségek helyi és országos közéleti személyiségei üldöztetésnek voltak kitéve. A déli határ menti községekből számos szerb, horvát és szlovén családot deportáltak a Hortobágyra, sokszor a későbbi visszatelepülés lehetősége nélkül. A mezőgazdaság szocialista kollektivizálása és a Kádár-korszak erőltetett urbanizációja, iparosítása tovább rombolta a vidéki (kisebbségi) szerb közösségeket, csökkentette létszámukat és helyi arányukat.

A 2011. évi népszámlálás szerint Magyarország 45 településén és a főváros kerületeiben haladja meg a 30 főt a szerb nemzetiségi kötődésű helyi lakosság létszáma. Csak egyetlen településen nagyobb a szerbség aránya az 50%-nál (Lórév), máshol ez az arány 5% alatt van. Helyi demográfiai jelenlétük szimbolikus, miközben a helyi örökségben, hagyományokban és közéletben a szerepük sokkal jelentősebb.⁸ Jelenleg 28 vidéki településen és 18 fővárosi kerületben működik – összesen 46 – helyi szerb nemzetiségi önkormányzat.⁹

A kutatás célja

A Szerb Intézet által a Szerb Tudományos és Művészeti Akadémia Balkanológiai Intézetének munkatársával, Marija Mandić-tyal együttműködve 2013-

ban megkezdett kutatás célja az volt, hogy felmérjük és elemezzük a szerb nyelvi elem megjelenését a magyarországi szerbek által lakott települések nyelvi tájképében, és egyben megismerjük a helyi döntéshozók s a helyi szerb vezetők véleményét a nyelvi tájkép szerb nyelvi összetevőjével kapcsolatban. A tények és attitűdök felmérése várakozásunk szerint alkalmas lehet egyebek mellett a szerb, mint kisebbségi nyelv helyzetének feltárására is helyi szinten. A megkezdett kutatást 2018-ban folytattuk, hogy a 2013-ban befejezetlenül maradt terepmunka a végéhez érjen, s az eredmények alaposabb elemzése is megtörténjen.

Az alkalmazott módszerről

A kutatás a kezdetektől – akkor még újszerűen – két párhuzamos, egymást kiegészítő eszközt használt:

- helyszíni adatgyűjtés, dokumentálás (fotózás)
- kérdőíves felmérés a helyi nemzetiségi és a település vezetők ismereteiről, valamint a szerb nyelvnek a helyi nyelvi tájképben való megjelenítésével kapcsolatos attitűdjükről. Ezt a két módszert egészítettük ki egy harmadikkal is: irodalmi és adattári adatgyűjtéssel (régí fényképek, demográfiai adatok, térképek, utcanévjegyzékek, a helyi közfeliratok múltja, helytörténeti adatok, jogi háttér).

A kérdőívek részben a helyi nyelvi tájkép egyes elemein belül a szerb nyelv konkrét megjelenésével kapcsolatos információkra, adatokra kérdeztek rá, részben pedig a megkérdezettek véleményére a szerb nyelv nyelvi tájképi megjelenéséről, annak jelentőségéről és hatásáról a település karakterére.

A helyszíni és irodalmi, illetve adatbázis alapú gyűjtés a következő nyelvi tájképi elemekre terjedt ki:

- a helyi önkormányzat vagy az állam hatáskörébe tartozó nyilvános feliratok (településnév- és utcanévtáblák, önkormányzati és állami intézmények feliratai, névtáblái);
- szerb nemzetiségi intézmények feliratai (szerb nemzetiségi iskola – fenntartótól függetlenül –, szerb ortodox templom, közösségi színtér, gyűjtemény);
- helyi sajtó, média;
- helyi magánszolgáltatások, kereskedelem, vendéglátás, közlekedés;
- települési önkormányzati és szerb közösségi plakátok, hirdetések;
- helyi feliratos épített örökség, emlékek (pl. emléktáblák, műemlékek, emlékhelyek, emlékkeresztetek, temetők, síremlékek, templomok feliratai).

Az utcanevek tartalmáról, nemzetiségi vonatkozásáról

A köztéri elnevezések (utak, utcák, terek stb. elnevezései) és a mikrotoponímia szerb (nyelvi) vonatkozásainak gyűjtése, dokumentálása, illetve elemzése 2018-ban kezdődött el. Az adatgyűjtés során igyekeztünk utánajárni, hogy mióta léteznek a településeken hivatalos utcanevek, illetve utcanévtáblák és mióta

kétnyelvűek ezek. Az utcanevek olyan szem előtt levő „hivatalos” feliratok, melyekkel a lakosok naponta találkoznak vizuálisan (de ugyanilyen gyakorisággal találkoznak a közterek elnevezéseivel leveleik címzésekor, személyes adataik megadásakor is). A nyelvi tájkép fontos elemei ezek, amelyek hatással vannak a lakosok nyelvi kultúrájára, de identitására is.

Az egyes utcák „természetes”, spontán, népi elnevezésére a városokban már a XIII. századtól vannak adatok. Feltételezhető, hogy ezek a helyi lakosok nyelvén jöttek létre, az írásos dokumentumok (majd a térképek is) eleinte azonban alapvetően latin, majd később, egészen a XIX. sz. közepéig német nyelvűek voltak. Így a legtöbbször nem tértek el a városi lakosság nagy részének nyelvétől, de megfelelték az állami adminisztráció nyelvének is.¹⁰ A hivatalos utcanevek megjelenése párhuzamosan haladt azzal, hogy a közterek elnevezése a helyi hatóságok ügykörébe került. A reformkorban megkezdődött, majd a dualizmus idején kiteljesedett a magyarosítási folyamat, melynek során a helyhatóságok az ország központi területein még a nemzetiségek lakta településeken is kizárólag magyarul működtek. Ennek a folyamatnak részeként magyarosították a közterek elnevezését is. Az utcanevek kiválasztása is a magyar nemzet- és identitásépítést szolgálta.¹¹ 1898-ban született az a törvény, amely a településnevek magyarosítását eredményezte.¹² Az I. világháború idejére, illetve azt követően a községek, falvak közttereinek elnevezésében is a hivatalos és magyarosított nevek domináltak.

A II. világháború után a központi akarat talán még erőteljesebben jutott kifejezésre a közterek elnevezésénél, noha továbbra is a helyi szervek hatásköré maradt az ilyen ügyekben történő döntés. Annyi volt csupán az eltérés a korábbi időszakhoz képest, hogy más központi ideológiai hangsúlyok érvényesültek. A közterek elnevezésénél a legtöbb településen nem a helyi hagyományok domináltak, hanem a magyar nemzeti szimbólumként funkcionáló személyiségek nevei (pl. Kossuth, Széchenyi, Kazinczy, Kölcsey, Jókai, Arany, Vörösmarty) szerepeltek a legtöbbször, azzal, hogy idővel a népies és haladónak tekintett irányzatok is szóhoz jutottak (pl. Dózsa, Táncsics, Petőfi, Ady). Megjelentek a munkásmozgalmak és az aktuális nemzetközi szövetségesek „nagyjairól” elnevezett közterek is, melyek felváltották az azt megelőző rezsim szövetségeseinek és jelképerejű személyiségeinek neveit. Ebben, a XIX. század második felétől kialakult névválasztási rendszerben nem volt, vagy csak teljesen elvétve volt helye a nemzeti elnevezéseknek. A Magyar Szocialista Munkáspárt Politikai Bizottsága (MSZMP PB) a nemzetiségek között végzendő politikai, oktatási és kulturális munkáról hozott határozata (1958. okt. 7.) volt az első dokumentum, amely legalább a többségében nemzetiségek lakta települések esetében előírta, hogy „a kétnyelvű feliratok, hirdetések kérdését meg kell oldani”.¹³ Tíz évvel később az MSZMP PB újabb határozata a magyarországi nemzetiségek helyzetéről (1968. szept. 17.) azonban azt állapította meg, hogy a

korábban megfogalmazott elvárás Zala megye kivételével nem hajtották végre.¹⁴ Csak az 1970-es évektől kezdődött meg a kétnyelvű településnévtáblák kampányszerű kihelyezése.

A gyűjtött anyag jelentős része alkalmas arra, hogy ne csak mennyiségi szempontból (szerb feliratok száma és számaránya) tegye lehetővé az elemzést, hanem a kérdés minőségi oldalát is megvilágítsa (pl. betűméret, elhelyezkedés-pozíció, nyelvhelyesség, láthatóság, a szerb vonatkozású névvel ellátott köztér vagy szerb nyelvű tábla elhelyezkedése a településen belül). A dokumentálás, a szakirodalom és a kérdőívek segítségével begyűjtött adatok alkalmasak egyben arra is, hogy a szerb nyelvi megjelenés jelentése, üzenete és funkciója (pl. jelképes vagy gyakorlati értelemben is tájékoztató) egyaránt elemzhető legyen. A kutatás ugyanakkor nem tér még ki a szerb nyelvi elemeknek a nem írott, nem szövegszerű vizuális és egyéb kommunikációs térrel való kölcsönhatására a szerb közösség és a település életében, például különböző ünnepek vagy más események, illetve a hétköznapok során.

A 2013-ban elindított kutatás során az adatgyűjtést és kérdőíves felmérést minden olyan településre kiterjesztettük, ahol helyi szerb önkormányzat működött (33 település a fővárosi kerületek nélkül). Ez a gyakorlatban túl széles körnek bizonyult, ezért a kutatás folytatásakor az egyik legfontosabb módosítás az volt, hogy a felmérést 11 olyan magyarországi településre szűkítettük le, amelyeken a múltban jelentős volt a szerbek demográfiai, kulturális és szervezeti-intézményi, közéleti jelenléte s a szerb népesség – habár kis létszámú – jelenleg is az aktív, látható etnikai közösségek közé tartozik.

A kiválasztott települések és osztályozásuk

A kiválasztott települések a következők voltak: *Lórév (Лорва)*, *Deszk (Деска)*, *Hercegszántó (Сантово)*, *Szigetcsép (Чун)*, *Battonya (Батонья)*, *Budakalász (Калаш)*, *Pomáz (Помаз)*, *Mohács (Мохач)*, *Százhalombatta (Бата)*, *Szentendre (Сентандреја)* és *Szeged (Сегедин)*.

A település szerb hagyományai és jelenlegi jellemzői tekintetében a következő adatokat vettük figyelembe:

- a lakosság összetétele a XVIII. század elején, az 1910-es, 1970-es, 1980-as és 2011-es népszámlálás adatai szerint (létszám és arány),
- a helyi szerb intézmények, szervezetek a múltban és jelenben,
- helyi szerb épített örökség, amely a feliratokkal együtt szimbolizálhatja a közösség jelenlétét.

Az összes kiválasztott településen működik helyi szerb nemzetiségi önkormányzat.

A XVIII. század elejei etnikai összetétel a helyi hagyományos mikrotoponímiát határozza meg nagy mértékben. Az 1910-es, anyanyelv szerinti népszámlálási adatok a XX. századra jellemző nagy népmozgások (háborúk, ki- és áttelepítések, üldöztetések) előtti utolsó, megbízhatónak tekintett adatokat jelentik. Ennek ellenőrzésként alkalmazható az 1905-ben rögzített szerb egyházi adatsor a hívők számáról.

Az 1970-es népszámlálási adatok (Kádár-korszak közepe) a XX. század eredményeit rögzítik a teljes kifutásuk előtt, amikor a pártállam nekilátott a helyi kétnyelvű feliratok kampányszerű elhelyezésének. Az 1980-as népszámlálási adatok és tanácsfi felmérések összevetésként szerepelnek az 1970. évi adatokhoz képest, amikor a népszámlálás nemzeti adataival kapcsolatban több kétely merült fel az alkalmazott módszer miatt, illetve amikor egyes települések (városok) vonatkozásában hiányoznak az adatok. A 2011. évi adat a jelenlegi helyzetet rögzíti a leutóbbi népszámlálás módszertanának megfelelően.

A vizsgált települések közül a XVIII. sz. elején-közepén Battonyanak, Deszknak, Szőregnek (ma Szegedhez tartozik), Lórévnek, Szigetcsépnek, Százhalombattának, Budakalásznak, Pomáznak és Szentendrének volt tisztán szerb lakossága, Hercegszántónak pedig tiszta sokác lakossága, míg Mohács és Szeged adófizető lakosságának is együtt közel egyharmada volt szerb és katolikus délszláv.

Feketével bekarikázott térségek azok, ahol a történelem során jelentős volt a szerb jelenlét, ma már azonban nem élnek ezeken a területeken hagyományos szerb közösségek.

I.: Sajkások és kereskedők által lakott településrészek a Duna és a Vág mentén (pl. Komárom, Győr) a XVI-XVIII. sz. eleje között.

II.: A Hajdúságban a szerbek jellemzően a XV-XVII. században éltek mielőtt asszimilálódtak volna.

III.: A Dunántúlon a Balaton és a Duna által meghatározott, vonallal határolt területen a hódoltság idején, a XVI. sz. második felétől a Rákóczi-szabadságharcig éltek tömbszerűen szerbek.

IV.: A XVII. század első felétől a XVIII. század első feléig az Alföld déli és középső részén is szórta találunk szerbek lakta településeket.

Szürkével azokat a régiókat karikáztuk be, ahol ma is találunk szerbek által is hagyományosan lakott településeket (Budapest környéke, Bácska-Baranya, Maros mente). A térképen bejelöltük azt a **11 települést**, ahol a helyi nyelvi tájképet tanulmányoztuk.

A települések kiválasztásánál fontos szempont volt, hogy a „mintában” reprezentálva legyenek a különböző méretű, így különböző szociológiai és politológiai jellemzőkkel rendelkező települések. Véleményünk szerint ez a szempont érdemben befolyásolja a helyi nyelvi tájképet és annak alakítási lehetőségét a kisebbségi közösség részéről. Az első csoportba kerültek a kistelepülések, illetve az ötezer lakos alattiak (Deszk, Hercegszántó, Szigetcsép, Lórév). Ezen a csoporton belül különleges helyet foglal el Lórév, mint a legkisebb, pár száz fős település, ahol ma is szerb többség él. Külön eset Battonya, amely egykor tipikus mezőváros volt tízezernél is több lakossal, de népessége mára hatezer fő alá esett, az 1990 utáni folyamatos gazdasági válsága következtében.

Újabb csoportot alkotnak azok a települések, amelyek egykor falvak voltak, de mára tízezer fölé emelkedett a lakosságszámuk Budapest vonzáskörzetében (Pomáz, Budakalász).

A húszezret meghaladó lélekszámú kisebb városok közé tartoznak Mohács, Százhalombatta és Szentendre. Százhalombattán meg kell említenünk az Ófalu (Batta) szerepét, amely a szocialista iparosítás előtt (kőolaj-finomító, hőerőmű) külön település

volt és szerb jellegű, így esetében egy nagyobb településen belül vizsgálható egy településrész helyzete. Szentendre történelmi szerb városközpontja, a helyi szerb polgárság két évszázadon át megvalósult meghatározó szerepe és a város szimbolikus jelentősége a magyarországi szerbség számára kiemelkedő. Végezetül külön kategóriát jelent Szeged – mint nagyváros és megyeszékhely –, azonban itt is külön ki kell térnünk a városhoz közigazgatásilag hozzászótolt Szőregre, amely még pár évtizeddel ezelőtt is önálló falu volt erős szerb hagyományokkal.

Az utcák és közterek elnevezésével, mint a szerb nyelvi tájkép egyik szegmensével azért foglalkozunk attól függetlenül, hogy az utcanévtáblák csak magyar vagy többnyelvűek-e, mert az érdekel bennünket, hogy a közterek elnevezésében mennyire jelenik meg a helyi és általános szerb kulturális, illetve történelmi örökség. Ez természetesen szerb nyelvi elemet is jelent a helyi nyelvi tájképben, amennyiben a közteret szerb személyről, szimbolikus fogalomról, tárgyról, helyszínről, eseményről, vagy helyi szerb mikrotoponimáról nevezték el. Az ilyen elnevezésekhez tapasztalatunk szerint könnyebben kapcsolódnak a szerb nyelvű megjelenítések is.

Jegyzetek:

¹ A Szerb Intézet nyelvi tájkép kutatásainak aktuális eredményeit bemutató, az „Utcanevek a helyi nyelvi és kulturális tradíciók tükrében szerbek által lakott magyarországi településeken” előadás bevezető részének nyomtatásban történő megjelentetéséhez szerkesztett szöveg, a Barátság számára rövidített változat. A kutatást Lásztity Péro és Káplán Szofia végezték. Az előadás 2019. április 3-án hangzott el Budapesten „A nyelvi tájkép elmélete és gyakorlata 3. – Magyarországi nemzetiségi körkép” konferencián.

² A nyelvi tájkép értelmezéséhez lásd Laihonon Petteri: Nyelvi tájkép egy csallóközi és egy mátyusföldi faluban 1. In: Forum Társadalomtudományi Szemle 2012/3. Šamorin/Somorja, 2012. 27-50. (Bevezetés)

³ A magyarországi szerbek történetére vonatkozóan magyar nyelven lásd: Zombori István (szerk.): A szerbek Magyarországon. Szeged, 1991. kötet tanulmányait.

⁴ Az előző lábjegyzetben szereplő kötet mellett a privilégiumokkal kapcsolatban lásd szerbül: Динко Давидов: Српске привилегије. Београд – Нови Сад, 1994.

⁵ Иван Јакшић: Из пописа становништва Угарске почетком XVIII века II. Нови Сад, 1968., illetve Иван Јакшић: Из пописа становништва Угарске почетком XVIII века III. Нови Сад, 1974. A népszámlálási adatok (országos összeírások adatai) megtalálhatók az interneten: http://adatbazisokonline.hu/adatbazis/az-1715_-evi-orszagosszeiras, illetve http://adatbazisokonline.hu/adatbazis/az-1720_-evi-orszagosszeiras (hozzáférés: 2019. május 2.)

⁶ Lásd „A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása. I. rész. A népesség főbb adatai községek és népesebb puszták, telepek szerint. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal. Budapest, 1912.

⁷ Az optálásról lásd részletesen: Гојко Маловић: Сеоба у матицу: Оптирање Срба у Мађарској 1920–1931. Нови Сад, 2010. Demográfiai következményeit kimutatja az 1931. évi magyarországi népszámlálás.

⁸ A 2011. évi népszámlálás településenkénti nemzetiségi adatai megtalálhatók a KSH honlapján: http://www.ksh.hu/nepszamlalas/tablak_területi_13 (Pl. Pest megyére vonatkozóan, ezen belül településsoros adatok keresendők. Hozzáférés: 2019. május 2.)

⁹ <http://szerb.hu/hu/helyi-szerb-onkormanyzatok.php> és <http://szerb.hu/hu/regionalis-szerb-onkormanyzatok.php> (hozzáférés: 2019. május 2.)

¹⁰ Lásd pl. Vass Klára: Buda német utcanevei 1696–1872. Budapest, 1929.

¹¹ Pl. Budán és Pesten 1847-ben és 1844-ben történt kezdeményezés a közterek és dűlők nevének magyarosítására (Döbrentei Gábor részéről). Pest város képviselő testülete 1867-ben küldött ki bizottságot új utcanevek meghatározására. Pesten és Budán a társalgás nyelve és a hivatalos nyelv eredetileg a német volt, de 1796-tól párhuzamosan jelentkezett a magyar nyelv is. A testületi ülések jegyzőkönyvei Pesten 1830-tól magyarul készültek, s pár év múlva már Budán is. Lásd: Ráday Mihály (szerk.): Budapesti utcanevek A→Z. Budapest, 2013. 7–21. Szentendren hasonló folyamatok játszódtak le, ahol eredetileg a lakosság nemzetiségének megfelelően szerb nyelven készültek a jegyzőkönyvek, de a XIX. sz. közepén már magyar nyelvűek a jegyzőkönyvek, sőt a képviselők neve is magyarosított alakban szerepel. A rendezett tanácsú városban az első hivatalos utcanévadásra (magyar nyelven) 1894-ben került sor. Lásd: Pethő Zsoltné Németh Erika: Szentendre utcanevei. Szentendre, 1983.

¹² Sipos Levente (szerk.): A magyar állam és a nemzetiségek: A magyarországi nemzetiségi kérdés történetének jogforrásai 1848–1993. Budapest, 2002. 146. (1898. IV. tc.)

¹³ Sipos Levente (szerk.): A magyar állam és a nemzetiségek: A magyarországi nemzetiségi kérdés történetének jogforrásai 1848–1993. Budapest, 2002. 689.

¹⁴ Sipos Levente (szerk.): A magyar állam és a nemzetiségek: A magyarországi nemzetiségi kérdés történetének jogforrásai 1848–1993. Budapest, 2002. 715.

Káplán Szofia

Szerb Intézet

Utcanevek a helyi nyelvi és kulturális hagyományok tükrében szerbek által lakott magyarországi településeken¹

Jelen tanulmány egy folyamatban lévő kutatás eredményeit közli, melyet a Szerb Intézet és az SZTMA Balkanológiai Intézetének munkatársa, Marija Mandić kezdett meg 2013-ban. A kutatás célja az volt, hogy felmérje és elemezze a szerb nyelvi elemek vizuális megjelenését a következő településeken: *Battonyán, Budakalászon, Deszken, Hercegszántón, Lórénven, Mohácson, Pomázon, Szigetcsépen, Százhalombattán (Ófalu), Szentendrén és Szegeden.*

A szerb nyelvi tájkép vizsgálata kezdetben kvantitatív, mennyiségalapú munka volt, aminek köszönhetően a számok tükrében is megvizsgáltuk a vizuális nyelvhasználati szintereket egy településen belül. Az árnyaltabb kép érdekében azonban a kvalitatív, minőségi elemzésre is szükség volt, így a terepen lévő dokumentálás mellett irodalmi és internetes forrásgyűjtést is folytattunk, majd az adatokat az általunk összeállított és kiküldött kérdőívek válasszaival egészítettük ki.

A kiválasztott települések nyelvi tájképének kutatása közben a lokális feliratok vizsgálatára helyeztük a hangsúlyt. Az átfogóbb értelmezés érdekében az általunk használt kérdőívben a feliratokon különböző kategóriáit határoztunk meg, melyek közül az *utcanévek* alkották a legnagyobb csoportot. Az utcanévek, településrész elnevezések vizuális megjelenítésének vizsgálata a nyelvi tájképkutatás szűkebb területét alkotja. Vizsgálatunk tárgya a köztérek, utcák azon hivatalos elnevezései voltak, melyek vizuálisan is megjelennek (a településen található utcanévtáblákon, vagy térképen), s melyeknek szerb vonatkozása van. Ide soroljuk a szerb elnevezésű és szerb nyelven is megjelenő köztéri elnevezéseket, illetve olyan megnevezéseket, melyek ugyan csak magyar nyelven jelentek meg, ám szerb eredetűek vagy szerb vonatkozásúak (pl. kiemelkedő szerb személy neve).

A nyelvi tájkép vizsgálata során a helységnevtáblák, illetve a különféle „köszöntő-táblák” mellett az utcanévtábláknak is fontos reprezentatív szerepe van. Egy nemzetiség vizuális jelenléte a településen belül az utcanévek statisztikája alapján is megfogható. A statisztikai elemzés segítségével általános képet alkothatunk a települések nyilvános térben elhelyezett feliratairól, arról, hogy milyen arányban és milyen nyelvhasználati szintereken láthatók. Az, hogy szerepel-e az adott helységben *nemzetiséghez kapcsolódó* – esetünkben szerb eredetű – személyről elnevezett utca/tér, ill. mikrotoponima, az adott nemzetiség történeti és mostani jelenlétét támasztja alá. Ha a vizuális tulajdonságokat helyezzük előtérbe, a településre érkező minden látogató számára feltűnő helységnevtáblákkal ellentétben az utcanévtáblák általában sokkal inkább figyelemfelkeltők. Hatékonyságuk abból az egyszerű okból ered, hogy jóval több található belőlük egy-egy községben vagy városban, mint a helységnevtáblákból. A településre érkezők sokkal több esetben találkozhatnak szerb nyelvű/vonatkozású felirattal utcanévek formájában, azaz sokkal több vizuális inger éri őket az utcanévtáblák által. Ebből a szempontból is fontos megvizsgálnunk az utcanévtáblák szerb nyelvi tájképét, hiszen a magasabb vagy alacsonyabb számú szerb vonatkozású felirat a szerb nyelv vizuális jelenléte erősségének mértékét is megmutatja.

A kutatás anyaga

Az általunk vizsgált tizenegy település szerb nyelvi tájképében az utcanévek igen nagy csoportot alkottak. A köztérek elnevezésének elemzésekor létrehozott kategóriarendszerünket, minden egyes település esetében alkalmaztuk. Összesen 3314 utcanévet vizsgáltunk meg, melyek az interneten is elérhetőek

voltak. A kutatás során csak a hivatalos elnevezésekkel foglalkoztunk, a helyiek által használt nem-hivatalos megnevezéseket nem vettük számításba, a későbbiekben azonban mindenképpen érdemes lenne figyelmet szentelni ezekre is (pl. Lórév – „Први сокак” [I. utca]; Battonya: „Српска улица” [„Szerb utca”). A felhalmozott adatokat különböző forrásokból szereztük. Az anyag jelentősebb része a terpen végzett fotódokumentációkból származik. Segítségünkre voltak a kitöltött kérdőívekből kapott információk, az interneten elérhető utcanév adatbázis² adatai, valamint a szintén internetes oldalakon hozzáférhetővé tett térképek, navigációs rendszerek adategyüttese.

Kategóriarendszerünkben négy nagyobb csoportot hoztunk létre, melyeken belül különböző alkategóriákat határoztunk meg. (1) *Mikrotoponimák* – azaz a különböző helyi településrészt-, utca- és dűlőnevek megjelenése az utcaablakon. Ezen belül megkülönböztettük a magyar, szerb és a más kisebbségekhez (nemzetiségekhez) kapcsolható elnevezéseket. A második csoportot a (2) *Személynevek* adták, amelyeket két fő kategória szerint vizsgáltuk, aszerint, hogy általánosan ismert személyről van-e szó, vagy lokálisan ismertről. E kategórián belül is megkülönböztettük, a magyar, a szerb, valamint a más nemzetiséghez tartozó személyeket, illetve a közismert – nem magyar és nem is magyarországi nemzetiséghez kapcsolható – embereket. A harmadik jelentősebb kategóriának a (3) *Nemzeti szimbólumokat* tekintettük. Ebbe azokat a földrajzi neveket, történelmi eseményekhez, fogalmakhoz kapcsolható elnevezéseket soroltuk be, amelyek nemzeti jelképek. Itt is elkülönítettük egymástól a magyar, szerb és a más nemzetiségi, valamint e háromba nem illeszthető jelképi elnevezéseket. Az utolsó kategóriába a (4) *Egyéb, (nemzetiségileg) semleges elnevezések* alkották. Ide csoportosítottuk a különböző növényekről, állatokról elnevezett utcákat, valamint az általános elnevezéseket, amelyeket más kategóriákba nem tudtunk beleilleszteni. Egyes esetekben előfordultak bizonytalanságok a besorolással kapcsolatban, ezek

mennyisége azonban nem befolyásolja jelentősen az összképet.

Az alábbi táblázat³ az egyes vizsgált települések a hivatalos utcanevének általunk felállított kategóriák közötti megoszlását mutatja.

Szerb vonatkozású elnevezések

a) Mikrotoponimák

A legtöbb olyan szerb eredetű mikrotoponimával mely a hivatalos köztér-elnevezésekben is megjelenik, *Pomázon* és *Szentendrén* talákoztunk. A többi településen elenyésző számú ilyen elnevezés található. A helységrajzok, vagy településrészek nevei sok történelmi és néprajzi adatot őriznek. A kutatás során számos olyan dűlő- és településrész került látóterünkbe, amely szerb eredetű. Ezek közül is Pomázon találtuk a legtöbb példát: *Kartália-dűlő*, *Klisovácz-dűlő*, *Susnyár-dűlő*, *Szomlyica-dűlő*, *Ugralovica-dűlő* [szerbül: Ugljarovica – lehet, hogy elírás a magyar nyelvű térképen] stb. A többi földrajzi nevet tekintve is találkozhatunk szerb mikrotoponimákkal a településen belül: mint pl. *Salabasina-árok*, *Szelistye sétány*. Egy, a dualizmus korában készített német nyelvű térkép⁴ a XIX. század második felének megfelelő állapotokat mutatja be, amelyet a mai helyzettel összevetve megállapíthatjuk, hogy a szerb vonatkozású hivatalos mai mikrotoponimák száma kevesebb, mint a XIX. században volt. Ráadásul nem is minden esetben jelennek meg vizuálisan. (Különösen igaz ez a dűlők elnevezéseire, melyek pl. az interneten ugyan jelen vannak, a fizikai térben azonban az utcanévtábla nem látható a településen.) Szintén fontosnak tartjuk kiemelni az elmúlt évszázad alatt a szerb mikrotoponimák esetében végbement változtatásokat is. Az említett térképen látható *Messelja h[egy]ből Meselő h[egy]* lett, a *Sušnjar*-ból *Susnyár*, valamint a *Kartalja* elnevezés is módosult *Kartáliára*.⁵ Míg az első megváltozása a hajdani magyar állam területén uralkodó hivatalos magyarosítási irányzat eredményeként mehetett végbe, addig a másik két eset helyesírási transzkripcióra (átírásra) utalhat.

Kategória	Település										
	Pomáz	Budakalász	Szentendre	Szigetcsép	Lórév	Száshalombatta	Szeged	Deszk	Battonya	Hercegszántó	Mohács
1. Magyar eredetű mikrotoponima	58	59	81	5	0	17	167	6	5	4	34
2. Szerb eredetű mikrotoponima	15	5	11	0	0	1	3	0	0	0	1
3. Más, kisebbségi nyelvi eredetű mikrotoponima (pl. német, román stb.)	1	1	0	0	0	0	3	0	0	0	2
4. Ismert magyar személy - általános	102	30	80	11	2	52	173	25	29	21	44
5. Ismert magyar személy - lokális	2	3	22	0	0	3	83	3	4	1	4
6. Ismert szerb személy - általános	1	0	2	0	2	0	0	0	0	0	0
7. Ismert szerb személy - lokális	4	2	5	0	0	0	0	1	0	0	0
8. Más ismert kisebbségi (pl. német) személy - általános	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
9. Más ismert kisebbségi személy - helyi	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0
10. Nem magyar, ill. nem nemzetiségi ismert személy	5	0	1	0	0	0	15	0	2	0	0
11. Magyar nemzeti "szimbólum" (földrajzi hely, történelmi esemény, fogalom stb. pl. turul, Mohács, citera)	11	2	40	0	0	14	102	1	4	4	5
12. Szerb nemzeti "szimbólum" (földrajzi hely, történelmi esemény, fogalom stb.)	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0
13. Más kisebbségi nemzeti "szimbólum" (földrajzi hely, történelmi esemény, fogalom stb.)	0	1	5	0	0	0	0	0	0	0	0
14. Nem magyar, ill. nem nemzetiségi ismert "szimbólum" (földrajzi hely, történelmi esemény, fogalom stb.)	2	2	2	4	0	5	29	2	9	1	5
15. Egyéb, semleges elnevezések (pl. növény-, állatnevek, ill. ha nem általánosan ismert szimbólum pl. dália, ibolya, fecske stb.)	132	98	425	8	0	91	799	16	16	8	53
Utcanévek száma (ÖSSZESEN)	335	203	675	28	4	183	1375	54	70	39	148

b) Személynevek

Az utcaneveken belül külön kategóriába soroltuk a személyekről elnevezett utcák csoportját, ahol külön vizsgáltuk az általánosan ismert és a helyi ismertségű személyeket. Ahogyan azt a közölt táblázat is tükrözi: a települések utcáinak nagy többsége magyar, s azon belül is általánosan ismert magyar személy nevét viseli, *szerb* vagy más nemzetiségi, esetleg olyan ismert személyről elnevezett utcával, mely egyik kategóriába se sorolható, csak igen kevés esetben találkoztunk. Mindössze három településen található általánosan ismert szerb személyről elnevezett utca/köztér. Pomázon pl. *Nikola Tesla utca* (kétnyelvű felirat, magyar-szerb); Szentendrén: *Arzén utca*, *Lázár cár tér* (csak magyar nyelvű feliratok); Lóréven: *Csarnojevity Arzén utca*, *Dundity Alexa utca* (kétnyelvű felirat, magyar-szerb).

Pomáz: Nikola Tesla utca,
magyar – szerb nyelvű felirat

Szentendre: Szofrics utca,
magyar nyelvű felirat

Lokális ismertségű szerb személyekről elnevezett utcák/közterek valamivel gyakrabban fordulnak elő, ám a települések többi elnevezéséhez viszonyítva ezeknek a száma sem feltűnő. Pomázon (pl. *Luppa Vidor utca*, *Sztojity Sztevan utca* stb.), Budakalászon (pl. *Máli Péter utca*), Szentendrén (*Dumtsa Jenő utca*, *Ignyatovity Jakov utca* stb.), Deszken (pl. *Péror Szegedinác utca*). A felsorolt példák alapján látható, hogy a személynevek megjelenítése az esetek többségében magyar nyelven, vagy magyarosított változatban történik (pl. Veselin – Vidor, Evgen – Jenő). Véleményünk szerint ezek az esetek jól példázzák a nemzetiségek nyelvi tájképének helyzetét. Ami a többi nemzetiiséghez tartozó személyről elnevezett utcákat illeti, ezek száma még a szerb vonatkozású utcaneveknél is jóval csekélyebb. A nem magyar, illetve nem nemzetiségi, általánosan ismert személyekről elnevezett közterek szintén elenyésző számban fordulnak elő. A legtöbb ilyen elnevezés Szegeden található, ám a város összes utcanevéhez viszonyítva ez a szám is jelentéktelennek bizonyul (15 az 1375 közül).

c) Nemzeti szimbólumok

Ezek közé azokat a történeti eseményekről, földrajzi helyekről, alkotásokról elnevezett utcákat/köztereket soroltuk, amelyek egy közösség összetartozásának kifejezőeszközei lehetnek. E jelképek arányaiban is hasonló eredményeket találtunk, mint a személynevek esetében. A vizsgált településeken a legtöbb nemzeti szimbólum itt is magyar jellegű, ezt követik az általánosan ismert, internacionális jelképek, melyek nem magyar és nem nemzetiségi vonatkozásúak, majd a szerb, ill. más nemzetiségek

nemzeti szimbólumairól elnevezett utcák, köztetek. Szerb vonatkozásúnak tekinthető nemzeti szimbólumról elnevezett utcával két esetben találkoztunk: *Dodola utca* (Szentendre), *Tambura utca* (Szeged). E példák esetében azonban nem lehetünk teljes mértékig biztosak a szerb kötődést illetően, mert a hangszer az egész déli térségben ismert, s akár más nemzetiség (pl. horvát) jelképe is lehetne. Mivel azonban a városban jelentős mértékű szerb közösség élt – és él a mai napig –, így ebbe a kategóriába soroltuk. Szintén igaz ez a dodolára is, hiszen Szentendrén a szerbek mellett a „dalmátoknál” is ismert szokás volt. Más nemzetiséghez tartozó szimbólummal *Budakalászon* (*Kahl am Main sétány – német*) és *Szentendrén* (pl. *Dalmát utca*) találkoztunk. Szintén fontos megjegyeznünk, hogy a budakalászi német példa elsősorban a két település közti testvérvárosi kapcsolat jelképe, azonban német eredetű elnevezésként a helyi közösség számára értelmezhető német vonatkozású „nemzeti szimbólumként” is.

Kérdőív

A kutatásunk során alkalmazott kérdőívekben arra kerestük a választ, hogy a lokális közösségnek milyen ismerete van a szerb nyelvű/szerb vonatkozású utcaneveket illetően. A magyar nyelvű kérdőívet kitöltők többsége azt a választ adta, hogy a településen belül nincs tudomásuk szerb nyelvű utca-, ill. köztérelnevezésről. Ezzel ellentétben a helyi szerb közösség válaszadóinak a többsége tisztában volt a szerb nyelvű utcanévtáblák jelenlétével. Azzal kapcsolatban, hogy van-e szerb személyről elnevezett utca/köztér, szintén a szerb közösség tagjaitól érkezett válaszok vezettek eredményre, a „másik fél” e tekintetben sem volt tájékozott.

Az egy- vagy többnyelvűség megjelenése mellett a feliratok külső tulajdonságait is megvizsgáltuk, hol helyezkednek el a táblán belül, milyen típusú és méretű betűkkel, miféle színnel jelentek meg. „A feliratoknak két alapfunkciója van: kommunikatív és szimbolikus. A kommunikatív jelleg abban rejlik, hogy információt nyújt az idegenek számára, a szimbolikus pedig a lakosság nyelvi összetételéről, a nyelvek státuszáról referál. Mindkét funkció egy kisebbségi helyzetben lévő népcsoport számára fontos szereppel bírhat, ahol az etnikum válik láthatóvá a köztetek kiírásaiban, vagy bármely más írott nyelvi szintéren.”⁶ A vizuális megjelenést tekintve a kérdőívezettek válaszainak alapján azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a szerb nyelvű feliratok az esetek többségében a magyarral megegyező formában (azonos betűmérettel, különféle kiemelés nélkül) jelennek meg. A terepmunka során olyan esettel is találkoztunk, ahol (pl. Battonyán) külön táblán helyezték el a két feliratot. Ráakadtunk helytelen feliratra is. Lórév esetében az utcanév szerb átírásában leltünk rá (Dózsa Györgyöt „Dozsa Zorze”-nek [Дожа Зорзе] írták). Ketten ezt a kérdőívet kitöltők közül is megemlézték.

Az eddig végzett kutatás alapján megállapítható, hogy az esetek többségében a magyar nyelvű felirat a meghatározó, és az elnevezések magyarosított formái láthatóak (pl. Csarnojevity Arzen keresztnéve a szerb nyelvű, cirill betűs feliratban is „Arsen” lett Arsenije helyett, s a magyar helyesírásnak megfelelően a szerb nyelvű feliratnál is a vezetéknev került előre).

Azokban a kivételes helyzetekben, amikor a felirat mindkét nyelven megjelenik, a magyar a szerb fölött helyezkedik el, ami a magyar nyelv dominanciájára utalhat. Az utcanévtáblák képi jegyeit tekintve megállapíthatjuk, hogy a terepen végzett dokumentáció és a válaszadóinktól kapott információk között átfedés tapasztalható.

Az utcanevek kapcsán rákérdeztünk arra is, hogy a helyi szerb közösség tagjai mennyire vannak tisztában azzal, milyen jogokkal rendelkeznek az utcanévadást és a kétnyelvű utcanévtáblákat illetően, valamint, volt-e ilyen kezdeményezés a részükről. A válaszok alapján azt a következtetést vonhatjuk le, hogy az esetek többségében nincsenek pontos információik ez ügyben, azonban akadnak kivételek, mint pl. Deszk, vagy Pomáz, ahol az elmúlt tíz évben több kezdeményezés is indult a szerb közösség részéről az anyanyelvű feliratok megjelenítését és a közterek elnevezését illetően.

Következtetések, további kutatási lehetőségek

Fontosnak tartjuk kiemelni, hogy az általunk meghatározott kategóriák esetében az objektivitásra törekedtünk azonban egy-két kategória esetében előfordulhat, hogy a besorolás nem teljesen pontos. Az elemzésnél arra törekedtünk, hogy minél több olyan elnevezést is megvizsgáljunk, melynek szerb vonatkozása lehet, s ugyanígy annak is figyelmet szenteltünk, hogy ezt a többi nemzetiségi vonatkozású elnevezéssel is megtegyük.

Ahogy az eddig kiemelt példákból is látszik, a szerb nyelv vizuális jelenléte az utcanevek tekintetében igen csekély mértéket mutat a települések szerb nemzetiségi örökségéhez és kulturális aktivitásához képest. Ha a település összes utcáinak/közttereinek az elnevezéséhez viszonyítjuk ezt, akkor ez a szám még kisebbnek tűnhet. Arányaiban véve az egyedüli kivételként *Lórévet* emelhetjük ki, ahol a település utcáinak száma mindössze négy, mely közül kettőnek szerb vonatkozású neve van, ilyen értelemben a vizsgált települések közül itt a legmagasabb a szerb elnevezésű utcák aránya.

A magyarországi szerb nyelvi tájkép tekintetében az utcák-közterek neveinek vizsgálata további kutatási lehetőségeket hordoz magában. Az elnevezések mellett érdemes megfigyelni, hogy a szerb vonatkozásúak hol helyezkednek el a településen belül, a központhoz közel, vagy esetleg a külterületeken találhatóak, illetve mennyire sűrűn látogatott közterekről van szó (nagyobb utca vagy mellékutca, köz). E kérdés vizsgálata is igen sok új információt adhat a nyelvi tájkép részleteit és a szerb nyelv helyzetét illetően a helyi nyelvi tájképben. Mindez befolyásolhatja a lokális közösség elismertségét is. Egy település szélén, kevésbé forgalmas helyen elhelyezett szerb vonatkozású utcanévtábla jelenlétével valószínűleg sokkal kevesebb ember van tisztában, míg például a központban elhelyezett tábla sokkal több embernek közvetíthet információt (pl. Szentendrén a város központjában lévő *Vujicsics tér*). Egy olyan településen, aminek a forgalmas területein több szerb gyökerű elnevezés is van, arról szerb jelenlétre is következtethetnek.

Az elnevezés mellett ezért fontos a feliratok vizuális jegyeit is megvizsgálni. Új kutatási terület lehet, az utcanévtáblákon megjelenő QR-kódok vizsgálata, amelynek segítségével további internetes tartalmak, információk birtokába juthatnak az emberek. Fontos lenne megvizsgálni, hogy vajon szerb/magyar/angol esetleg más nyelvű információkkal teli oldalra navigál-e bennünket. Különösen érdekes ez a kérdés a turisták által gyakrabban látogatott településeken, pl. Szentendrén, ahol a város turisztikai honlapjára: <http://iranszentendre.hu/hu/-ra> vezet a látogatót.

Szintén új kutatási terület lehet a mentális térképek használata a szerb vonatkozású utcanevek vizsgálata során. A kulturális antropológiában, a nyelvészetben, s más társadalomtudományokban is ismert módszer alapján feltérképezhető egy adott közösség tér-, s akár időhasználata is. A térhasználat, térismeret átrajzolhatja tudatunkban a település képét: a mindennap bejárt távok rövidebbnek tűnhetnek, míg a ritkán látogatott helyeket távolinak gondolhatjuk. Az általunk többször bejárt terület barátságosnak vélhetjük, míg egyes városrészeket idegennek. Az, hogy mi távoli és mi közeli, vagy mi ismerős és idegen számunkra mindig szubjektív, s előzetes tapasztalatok, érzékelések függvénye. A mentális vagy kognitív térképezés (Roger M. Downs és David Stea meghatározása alapján) „pszichológiai folyamatok sorozatából álló folyamat, amely megjegyzi, kódolja, raktározza, előhívja és dekódolja a mindennapi térbeli környezetre (...) vonatkozó információt.”⁷⁷ Érdemes lenne a kérdőívek mellett akár vaktérképeket kitölteni a válaszadókkal, amin be kellene jelöljék a vizuálisan is megjelenő szerb nyelvi elemeket, vagy akár megkérni őket, hogy szabad kézzel rajzolják le hol helyezkednek el. E térképek elemzése az egyének kognitív térképezései mellett számos további kutatási lehetőséget is magukban rejtjenek, melyek jelen vizsgálódást is kiegészíthetik.

Jegyzetek:

¹ Jelen cikk tartalma a címben megjelölt előadás részeként hangzott el a Nyelvi tájkép elmélete és gyakorlata 3. – Magyarországi nemzetiségi körkép konferencián 2019. április 3-án. Az előadás a Szerb Intézet nyelvi tájkép kutatásának aktuális eredményeit mutatja be, melyet Lásztity Péro és Káplán Szofia végeztek.

² <https://data2.openstreetmap.hu/utcastat.php> (utolsó letöltés: 2019. március 22.)

³ A szöveg további részében e táblázatra hivatkozunk majd.

⁴ mapire.eu/hu/map/thirdsurvey75000/?layers=osm%2C43&bbox=2105800.955139192%2C6045259.671482625%2C2134827.916630488%2C6052903.374311143 (utolsó letöltés: 2019. április 17.)

⁵ További példákért, újabb térképekért lásd.: mapire.eu/hu/

⁶ (Landry–Bourhis 1997, idézi Laihonen 2012: 27). Laihonen, Petteri 2012. Nyelvi tájkép egy csallóközi és egy mátyusföldi faluban. In: Fórum Társadalomtudományi Szemle, 3: 27–50.

⁷ Roger M. Downs és David Stea (Eds.): Image and Environments. 1973, 15. Chicago: Aldine Publishing

Menyhárt Krisztina

ELTE, Szláv és Balti Filológiai Intézet

A magyarországi bolgárok nyelvi tájképe

A bolgárok alkotják Magyarország egyik legkisebb létszámú nemzetiségét. A statisztikai adatok szerint 2011-ben 6272 fő vallotta magát valamilyen formában a bolgár nemzetiséghez tartozónak, közülük 2899-en bolgár anyanyelvűek, míg 2756 fő azt közölte: családi és baráti körben használja a bolgár nyelvet.

A bolgárkertészek fokozatosan jelentek meg a történelmi Magyarország területén, és bár az első dokumentált kertészcsapat 1720-ban nyitott kertet Brassóban, tömeges megjelenésük a kiegyezés utáni intenzív városfejlődés időszakára tehető. A bolgárkertész-migráció jellegzetessége, hogy Bulgáriában egy konkrét területről indul ki (az északkelet-bulgáriai *Veliko Tarnovo* és *Ljaszkovec* melletti falvakból), szezonális jellegű és csak egyfajta tevékenységre – a kertészkedésre irányul. A XX. század első éveiben megfigyelhető a Magyarországra tartósan betelepülő bolgárok számának növekedése, akik főleg saját kerttel rendelkező kertészek és terménykereskedők voltak.

A jelenlegi közösség gerincét azok a bolgárkertész családok adják, akik 1947 és 1956 között választották Magyarországot lakhelyüknek. 1950-es években megszűnt a folyamatos utazás, ezzel együtt a vendégmunkás életmód. A kedvezőtlen politikai helyzet miatt a kertészetek családi vállalkozásokká alakultak, sokan felhagytak a szakmával. A bolgárkertész-leszármazottak további nemzedékei jól integrálódtak a magyar társadalomba, iskolázottsági szintjük is nőtt. Kisebbségi, de nem elhanyagolható része az itt élő bolgároknak a házasság útján vagy

tanulmányai révén idekerült személyek. Így, amikor „magyarországi bolgárokról” beszélünk, egy kulturálisan és nyelviileg heterogén, általában nagyvárosi életmódot folytató közösséget kell elképzelnünk, amelyet közös nyelve, eredete, kultúrája és ünnepei kötnek össze, és amely tudatosan törekszik a bolgár nyelv és kultúra megőrzésére.

A leírtakból következik, hogy a bolgár közösség nyilvános jelenléte Magyarországon hosszú időn keresztül a piacokra szorítkozott, ott lehetett velük találkozni, vásárolni tőlük, beszélni velük. Mivel a bolgárkertészek nem alkottak kompakt, tömbben élő közösséget, ezért jelenlétük egy település jellegét sem határozta meg, a bolgár nyelv sem volt jelen a magyar köztereken. A helyzet valamennyire a bolgár intézményrendszer kiépülésével változott meg.

Az első, mind a mai napig létező bolgár szervezet a Magyarországi Bolgárok Egyesülete (MBE), amely 1914. július 20-án alakult meg, 170 személy részvételével. Az ülésen az egyik legelső döntés volt pénzt gyűjteni bolgár templom, iskola és művelődési ház megépítése céljából. Az MBE székháza a bolgár művelődési otthon (Budapest, IX. kerület, Vágóhid u. 62.), amely 1957-re épült fel a magyar államtól cse-reügylet keretében kapott telken, a bolgárkertészek által kezdeményezett közadakozásból (445 család járult hozzá a közös cél megvalósításához). Az eredeti épület sem külsejében, sem felirataival nem utalt a bolgár jellegre, tipikus 1950-es évekbeli „kocka” művelődési ház. Belső tereiben sem találunk sok bolgár motívumot, kivételt képez a ma nem nagyon

Bolgárkertészek a piacon

használt hagyományos bolgár borozó az alagsorban, illetve a könyvtár régi faberakásos mennyezete. Az építési költségekhez hozzájáruló kertészek nevét egy nagyméretű réztáblán örökítették meg, ami eredetileg szintén az épület belsejében kapott helyet. A 2000-es években induló felújítások során az adományozók névsora az épület Vágóhíd utcai főhomlokzatára került, bolgár nyelven, hirdelve a bolgárkertészek áldozatkészségét. A felújítások tovább folytatódnak, a teljesen megújuló homlokzat oldalán a tervek szerint nagyméretben lesz látható a „Bolgár művelődési központ” felirat (magyar nyelven).

Az alapvető kulturális intézmények alapítása továbbfolytatódott az I. világháború alatt. 1916. május 27-én alakult meg a Bolgár Ortodox Egyházi Közösség, amely még ugyanebben az évben átalakult Bolgár Egyházi és Iskolai Közösséggé, 1917. december 4-én pedig kiadták a bolgár iskolát engedélyező rendeletet. A tanítás 1918. február 25-én kezdődött, 25 tanulóval, a Lónyai utcai elemi iskola (IX. ker. Lónyay u. 4.) épületében. Az épületen emléktábla található, az eredeti az idők folyamán eltűnt, rajta felül magyar, alul bolgár nyelven szerepelt a szöveg („Ebben az épületben nyílt meg 1918. február 25-én a budapesti bolgár iskola”), az új táblán felülre került a bolgár szöveg, kiegészítve a felállítás alkalmával (az iskolaalapítás 100. évfordulója). A bolgár iskola folyamatosan vándorolt a különböző épületek között, a VIII. kerületben három emléktábla is őrzi emlékét (Rökk Szilárd u., Somogyi Béla u., József u.), amelyek egységes minta szerint készültek (felül a magyar szöveg látható, amely az iskola működésének idejét

örökíti meg, alul a bolgár fordítás. Az iskola 1955 óta a mai épületében, a VI. ker. Bajza u. 44-ben található, a kapualjban magyar és bolgár nyelvű intézménytáblák, illetve oldalt a két ország zászlója látható.

1932. május 24-én került sok a budapesti Szt. Cirill és Szt. Metód templom ünnepélyes beszentelésére. A templom a művelődési házzal szemben, a IX. ker. Vágóhíd u. 15-ben található, egy kert közepén. Maga az épület *Árkay* Aladár tervei alapján készült, bizánci stílusban (kupolás, kereszt alakú bizánci bazilika), amely külsejében emlékeztet a bolgár templomi építészetre. A nyelvi tájkép szempontjából a templom nyelvi szigetet képez – a területén szinte kizárólag bolgárul illik beszélni.

Bolgár intézmények vidéken is alakultak: 1921-ben Miskolcon egyházi közösség, 1924-ben iskola is. Pécsen 1932-ben kezdte meg működését az egyházközösség és nyílt meg a Rilai Szt. Iván kápolna. Az iskolákat később bezárták, csak a pécsi kápolna maradt meg, amely a Petőfi Sándor u. 63. szám alatti társasház területén működik, a pécsi bolgár önkormányzattal egyetemben.

A bolgárkertészek emlékét számos köz- és külterület elnevezése őrzi meg. Ilyen külterület a Bolgártelep (Dunakeszi), Bolgárföld dűlő (Budapest XXIII. kerület, Soroksár), Bulgárföld (Miskolc), találunk Bulgárföldi Általános Iskolát is, amelynek falán tábla emlékezik meg a terület névadóiról. A közterületek között leggyakoribb a Bolgárkertész utca (Budapest-Zugló, Szentés, Halásztelek), a Bolgár utca/köz (Pécs, Szentendre), illetve találkozzunk Bolgárkert utcával (Pécs) és a bolgárkertészekhez kapcsolódó

elnevezésekkel is: Bolgárkerék utca, Szervian utca (a bolgárok által nemesített paprikafajta), illetve Padlizsán utca (ezt a zöldséget is ők honosították meg Magyarországon, az utcák Zuglóban helyezkednek el). A külterületeket a helyiek nevezték el, onnan kerültek a térképekre, az utcai névadások azonban már az 1990-es években jelentek meg, főleg a bolgár közösségek kezdeményezésére. Az egyedüli bolgár nyelvű helyiségnévtáblát Halásztelken láthatjuk.

A bolgár nyelvi tájképet számos kültéri szobor is színesíti. Jellemzőjük, hogy a bolgárkertészekhez köthető minden alkotás a 2000-es évektől került közterti kiállításra, csak két régebbi, bolgárokkal kapcsolatos emlékmű származik korábbi időszakból. Az egyik a zalavári Cirill és Metód szobor (1985), amely a moráviai misszióknak és a szláv írásbeliségnek állít emléket (állították: ELTE, Zala megye, Bolgár Népköztársaság), a másik pedig a Pécs melletti Harkány katonai temetőjében található katonai síremlék, amely a második világháború alatt Magyarországon elesett bolgár katonákról emlékezik meg. Ezt az emlékparkot 1958-ban nyitották meg, a temetőben 1439 bolgár katona nyugszik.

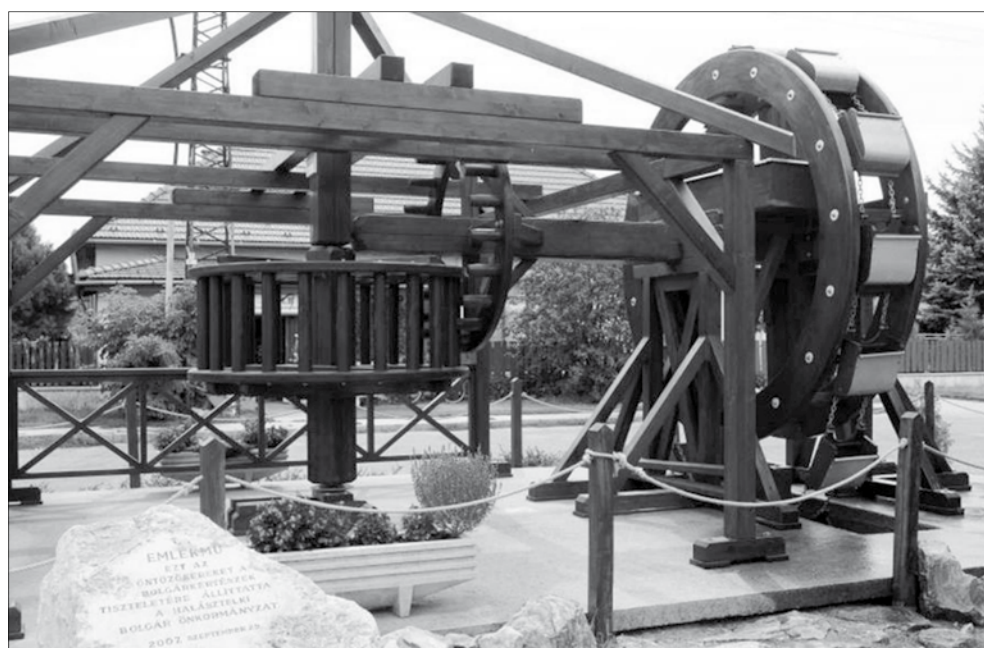
A 2000-es évektől jelentek meg a bolgárkertészeknek emléket állító köztéri alkotások, amelyek mind a bolgár közösség kezdeményezésére és finanszírozásában valósultak meg. A legjellemzőbb műalkotás a Halásztelken található Bolgárkerék-emlékmű (Szent Erzsébet tér). A bolgárkerék működőképes másolatát a Ljaszkovecban található eredeti alapján Reich László és fia, helyi asztalosok készítették 2007-ben. A kerék mellett magyar nyelvű emléktábla áll, de ettől függetlenül ez a szobor talán a legjobban

jelképezi a magyarországi bolgár közösség gazdasági sikerének, és ez által társadalmi megbecsülésének alapját.

A bolgárkertészeket fizikailag is ábrázoló alkotás a Budapest, XIV. ker. Bosnyák téren található szoborcsoport és ivókút. A szoboravatásra 2014-ben, a Magyarországi Bolgárok Egyesületének 100. évfordulója alkalmából került sor, a művet *Kozsuharov* Ognjan, Budapesten élő bolgár szobrászművész készítette. A szoborcsoport az ivókút két oldalán helyezkedik el, egy kertészcsaládot ábrázol a jellegzetes kerek bolgár kosárral. Az emlékmű helye a bolgárkertészek által nagyon kedvelt Zugló, ahol a Bosnyák téri piacon árulták portékájukat. Az ivókúton bolgár és magyar nyelven olvasható a szoborállítás oka, a hátulján pedig az adományozók névsora látható (csak magyar nyelven). A Bosnyák téri templom mellett található egy irányjelző tábla is, amely a kerület testvértelepüléseinek távolságát jelzi. Itt olvasható Veliko Tarnovo neve is, amelynek környékéről a bolgárkertészek döntő többsége származik.

A bolgárkertészek szobra, Zugló

A Bolgárkerék-emlékmű, Halásztelék

Szintén a bolgárkertészeknek állít emléket a Felsőzsolcán található szobor is (Szent István u. 2.), amely küllemében formabontó, és nem illeszkedik a kertészek tevékenységéhez. A szobor fő alakja egy griff, amely a magyar és a bolgár folklór közös gyökereit hivatott jelképezni. Mellette oszlopfeje látható, készítették Balogh Zsófia és Kovács István, Rudolf Mihály tervei alapján. Az emlékművön két felirat – egy magyar és egy bolgár nyelvű található. A bolgár szöveg Lázár Ivanov bolgárkertész sokszor idézett szavait tartalmazza („Бъдещето се гради не само с мотика, но и с вяра в Бога и с отворени очи” – A jövőt nemcsak kapával, hanem Istenbe vetett hittel és nyitott szemmel kell építeni.), míg a magyar szöveg jelöli a szoborállítás okát: „Az öntözéses zöldségtermesztést meghonosító bevándorolt első bolgárok emlékére állította a Felsőzsolcai Bolgár Kisebbségi Önkormányzat 2004-ben”.

2014-től a Budapesten és környékén további bolgár ivókutakat állítottak fel a helyi bolgár közösségek. 2016-ban Kispesten, 2017-ben Soroksáron, 2018-

ben pedig Szigetszentmiklóson avattak bolgár kutat, ezek azonban alapvetően funkcionális művek, szobor nem tartozik hozzájuk, a szigetszentmiklósi kúton mindkét nyelven a „Bolgár ivókút” felirat szerepel.

A magyarországi bolgár hősnek – Dunyov Istvának – állít emléket a róla készült mellszobor a nevét viselő utca sarkán Budapest XIII. kerületében. Dunyov István bánáti bolgár származású jogász, aki az 1848/49-es forradalom és szabadságharc hőse, Kossuth Lajossal együtt emigrált, majd részt vett az olasz egységért vívott küzdelmekben is. A szobor Kozsuharov Ognjan műve, 2017-ben avatták fel.

A magyarországi bolgárok nyelvi képe és köztéri jelenléte illeszkedik a közösség történetéhez. A szezonális munkás-kertész időszak emlékeit a külterületek nevei őrizték meg, az utcanevek és köztéri szobrok viszont egyértelműen a rendszerváltás után, illetve a XXI. században jelentek meg, emléket állítva a bolgárkertészek régen elmúlt hőskorszakának.

Tüska Tünde – Uhrin Erzsébet

A 300 éves Békéscsaba kiemelt rendezvényeinek nyelvi tájképe

(részlet)

Békéscsaba 2018-ban ünnepelte újratelepítésének 300. évfordulóját. A várost a XVIII. század első felében túlnyomórészt szlovákok telepítették újjá, s jelenlétük a XIX. század végéig meghatározó volt. Írásunkban azt kívánjuk bemutatni, hogy a szlovák nyelvnek milyen vizuális megjelenési formái voltak jelen a jubileumi megemlékezés kiemelt rendezvényein, írásos kommunikációjában, egy olyan városban, ahol különböző kultúrájú és nyelvű közösségek élnek együtt több évszázada.

Békéscsaba ma a magyarországi szlovák nemzetiség egyik legjelentősebb települése, a szlovákság napjainkban is a legnagyobb hagyományú, és a megyeszékhely életében a legnagyobb szerepet játszó minoritás. A Békéscsabán élő szlovákság – annak ellenére, hogy létszáma a történelme során drasztikusan csökkent – napjainkig megőrizte szellemi és tárgyi kulturális örökségét, nyelvét, hagyományait, kultúráját.

Egy több nemzetiségű város életében fontosnak és szükségesnek tartjuk a többnyelvű feliratok használatát, hiszen a látható multikulturalitásnak

a gyakorlati mellett fontos jelképi üzenete is van a településen élő nemzetiségi közösségek számára. Azt közvetítik a kisebbségek és a többség felé, hogy élnek nemzetiségek az adott településen, hogy nyelvük és kultúrájuk megőrzését értéknek tartja maga a nemzetiség, de igényli és elismeri a többségi magyar nemzet is.

A város említett jubileumi megemlékezése négy¹ kiemelt rendezvény köré szerveződött, melyeket számos kísérő program is színesített az év során. Arra keressük a választ, milyen volt a szlovák nyelv reprezentációja, mennyire volt jelen a szlovák nyelv a szlovákok által újraalapított város háromezázadik évfordulója alkalmából rendezett ünnepségeken.

A programsorozat az „Ajtók kitérülnek” című előadással indult áprilisban. E nyitóünnepség meghívójának fedőlapja kétnyelvű volt, a meghívó programot tartalmazó része viszont már csak egynyelvűen, magyarul íródott. Meg kell azonban jegyezzük, hogy a Szlovákiából érkező vendégek számára a város tolmácsot biztosított, így ők is értették a köszöntő beszédeket.

Az említett ünnepi nyitány programjával kapcsolatban különböző vélemények formálódtak meg. Bár a közreműködő művészek teljesítménye kiváló volt és hatalmas sikert arattak, de programválasztásuk nem mindenki számára volt egyformán tetszetős. Az „Ajtók kitarulnak” című előadás a Csabagyöngye Kulturális Központ három és fél évvel ezelőtti megnyitására íródott, így nem is lehetett összekötni a tricentenáriumi ünnepséggel. Az azt követő hangversenyen Bartók Béla: Három csikmegyei népdal, Este a székelyeknél című darabjai, Kodály Zoltán: Székely keserves és a Székely nóta népdal feldolgozásai, illetve Liszt Ferenc: I. Magyar Rapszódiaja volt hallható. Az említett zeneművek egyáltalán nem köthetőek az alföldi szlovákság zenei hagyományaihoz. A műsorválasztást azért sem értjük, mert Bartók Béla népdalfeldolgozásai közül köztudottan jelentős mennyiségű szlovák népzenei anyag szerepel. Lampert Vera forrásjegyzékében hat nemzetiség 313 dallama között – 159 magyar, 66 román és összesen 7 egyéb mellett – 81 szlovák népdal szerepel. Meg kell jegyezzük azt is, hogy az említett negatív bírálat csak kevesekben fogalmazódott meg, a többségnek nem volt hiányérzete, elégedetten távozott a nyitógála egyébként magas színvonalú programjáról.

A jubileumi év központi rendezvénye a *Mindenki, aki CSABAI!* – *Békéscsaba 300 Fesztivál* háromnapos rendezvénysorozat volt, ami több helyszínen zajlott. A program szervezői a városi önkormányzat, önkormányzati intézmények, az országos és helyi szlovák szervezetek, intézmények voltak. Ez utóbbiak kezdeményezésére valósultak meg a szlovák programok, valamint a *Magyarországi Szlovákok Napja*² és a vajdasági és romániai szlovákok mesterségeit is bemutató *Dél-alföldi Vásár*.³

A város – tehát nem a szlovákok által (vagy csak részben általuk is) – szervezte több mint tíz nagyobb szabású és számos kisebb program közül – a kulturális programokon kívül – csak hármon beszéltek szlovákkul is.

A *Csabaiak bejövetele* című ünnepi műsor bevezetőjében a Városháza erkélyéről két nyelven, szlovákkul és magyarul ismertették a város újjáalapításának rövid történetét. Ezt követte a fesztivál egyik leglátványosabb eseménye – az elődök háromszáz évvel ezelőtti bejövetelét megidéző – felvonulás, amelyen megjelentek az egykori telepések leszármazottai, tíz szlovák régió képviselői.

A programsorozat külön színfoltját képezte a békéscsabai székhelyű Magyarországi Szlovák Fiatalok Szervezetének a megjelenése. A szlovák fiatalok eredeti, egyéni és bátor ötletekkel nagyban hozzájárultak az évforduló „látható” megünnepléséhez, a fesztivál szlovák nyelvi tájképéhez. Szlovák-magyar feliratú pólókat, táskát, kitzűzöt, bögrét stb. csináltak és árultak nagy sikerrel, melyeket hamarosan az ünneplőkön, illetve az ünneplők kezében láttunk.

A tricentenáriumi ünnepségsorozat alkalmából augusztus 20-án avatták fel a főtéren a korábban már

megrendelt Szent István-szobrot. Többen úgy gondolják, hogy a tervezett szobrot zavarni fogja a tőle kb. tíz méterre lévő emlékkő, így azt át kell helyezni. Az emlékkő Szlovákia ajándéka a város újratelepítésének 275. évfordulójára, tehát már huszonöt éve a Városháza épülete előtt áll. Az emlékkőnek szimbolikus jelentése van. Ahogy ez a kődarab leszakadt a nagy kőtömbről és beágyazódott a dél-alföldi fekete földbe, úgy szakadt le a csabai szlovákság is az anyanemzetről és talált magának új hazát. Hosszas vita után az a kompromisszum született, hogy az emlékkő ugyan átadja helyét a Szent István-szobornak, de nem kerül nagyon távol a Városháza épületétől és kap egy talapzatot. Az említett példa kitűnően szemlélteti, hogy a nyelvi tájkép az ideológiai harc színtere. Közvetítő szerepe van a politikai szintek között, s hűen tükrözi az adott település különböző nemzetiségi erőviszonyait.

Az ünnepségsorozat utolsó kiemelt rendezvénye a felújított Evangélikus nagytemplom ünnepi istentisztelettel egybekötött felszentelése volt. A 3500 ülőhelyes épület – amely Közép- és Kelet Európa legnagyobb evangélikus temploma – az ünnepség idejére megtelt, hiszen az esemény egyháztörténeti szempontból is meghatározó volt. A nagytemplomot a Déli Evangélikus Egyházkerület püspöke szentelte fel a helyi evangélikus lelkészek közreműködésével. A szertartás során mindössze az oltár előtti ige hangzott el szlovák nyelven, a ceremónia végig magyar nyelven folyt. A köszöntőbeszédet egyedül az egyházügyekért felelős miniszterelnök-helyettes hangsúlyozta a város és a nagytemplom szlovák múltját, kiemelve, azt a tényt, hogy Békéscsaba az evangélikusok és a szlovákság emblematikus helyének tekinthető. Beszédében hozzátette, hogy „a békéscsabai szlovák gyökerű evangélikus gyülekezet olyan sajátos értéket hordoz, ami része az egyetemes magyarságnak, része az egyetemes szlovákságnak, de mégis csak olyan egyedi örökség, amit csak ők tudnak megőrizni és nekünk átadni”.⁴ Az ünnepség résztvevői közül többen kritikaként jegyezték meg, hogy sem a további köszöntések, sem pedig az ige hirdetés alatt nem hangzott el a *szlovák, szlovákok* kifejezés. A mai Magyarországon élő szlovákokat, s azokat a szlovákokat, akik a XVII-XVIII. században végbement belső vándorlás kapcsán kerültek Békéscsabára, s felépítették maguknak a nagytemplomot, csakis körülírva emlegették. Úgy hozták szóba őket a felszólalók, mint pl. „az ide települt őseink”, „az északi területekről származó elődök”, „csoportos telepések”, „a tömeges vándorlás következtében letelepedettek” stb.

Sajnálattal kell megállapítanunk azt a tényt is, hogy az említett évfordulós rendezvényre egyetlen magas rangú állami vezető sem volt hivatalos Szlovákiából. A több mint kétórás rendezvényen – ahogy azt már említettük – az oltár előtti ígét kivéve minden magyar nyelven folyt, így a két autóbussznyi, Szlovákiából, Szerbiából és Romániából érkezett szlovák ajkú hívő, érdeklődő egy szót sem értett a valaha Szlovákok Mekkájának nevezett város evan-

gélikus nagytemplomának szenteléséből. Az említett ünnepség is hűen tükrözte azokat a hangsúlyeltolódásokat, amelyek az elmúlt háromszáz év alatt a békéscsabai gyülekezetre jellemzőek. A fentiek tükrében nem túlzás kijelentünk, hogy az említett két nyelv társadalmi státuszkülönbsége igen eltérő és a többségi társadalom nyelvének használatára bizony a nyelvi tudatosság jellemző.

Végezetül megállapíthatjuk, hogy a helyi, megyei, országos és dél-alföldi szlovák szervezetek, intézmények részvételének, illetve társrendezői szerepének köszönhetően Békéscsaba újratelepítésének háromszázadik évfordulója alkalmából rendezett ünnepségsorozaton helyet kapott a szlovák nyelv és kultúra. Szükséges azonban hangsúlyozni, hogy ehhez nagy mértékben kellett az említett nemzetiségi szervezetek és intézmények kezdeményezése, kitartó munkája és helyenként harca a hatalom egyes képviselőivel. A nyelvi tájkép további behatóbb vizsgálatának eredményei segíthetnek értelmezni a nyelvet, a társadalmat, az identitást és a hatalom kölcsönös viszonyát. A tanulmányunkban vizsgált vizuális nyelvhasználati helyszínek jelzésértékűek a Békéscsabán lakók nyelvi életerejét illetően. Információt közölnek a lakosság nyelvi összetételéről a nyelvek és a többségi és kisebbségi lakosok erőviszonyairól.

Jegyzetek:

¹ Nyitóünnepi gálaműsor a Jókai Színházban; „Időutazás-fesztivál”, ahol megidézik az 1718-as betelepülést; a Szent István-szobor felavatása a főtéren; a felújított evangélikus nagytemplom ünnepélyes felszentelése.

² Az Országos Szlovák Önkormányzat a július 5-i szlovákiai állami ünnephez, Szent Cirill és Metód napjához kötődően minden év július első szombatján rendezi meg legnagyobb ünnepét, a Magyarországi Szlovákok Napját. 2018-ban, sorrendben a 21-et a város újraalapításának 300. évfordulója tiszteletére Békéscsabán tartotta.

³ A vásárt 2008 óta a dél-alföldi szlovákok együttműködésének eredményeként rendezik meg, évente más országban.

⁴ <https://turizmus.com/desztinaciok/felujitottak-kozep-es-kelet-europa-legnagyobb-evangelikus-templomat-1160309> (letöltve: 2019. március 4.)

Irodalom:

Lampert Vera: Népzene Bartók műveiben. – A feldolgozott dallamok forrásjegyzéke. Magyar, szlovák, román, rutén, szerb és arab népdalok és táncok.

Hagyományok Háza – Helikon Kiadó – Néprajzi Múzeum – Zenetudományi Intézet, Budapest, 2005.

Tuska Tünde – Uhrin Erzsébet: Egy magyarországi szlovák közösség láthatóságának rögzítése - A 300 éves Békéscsaba rendezvénysorozatának nyelvi tájképe 2. (kézirat)

Pachné Heltai Borbála

MTA Nyelvtudományi Intézet, Többszínűségi Kutatóközpont

Nyelvi ideológiák az iskolában: egy német nemzetiségi iskola példája

A *nyelvi tájkép*, azaz a fizikai térben (épületeken, utcákon, közlekedési eszközökön, intézmények külső és belső tereiben stb.) megjelenő különböző szöveges és más vizuális elemek vizsgálata mára a nemzetközi és magyarországi nyelvészeti kutatások fontos területévé vált. Sok más kérdéshez hasonlóan, a nyelvi tájkép kutatásának is több iránya létezik. Bizonyos megközelítések a nyelvi tájkép fogalmát szorosabban értelmezik és elsősorban a szöveges feliratok elemzésére összpontosítanak. Mások a nem szöveges vizuális elemek (például az ábrák, színek, formák, anyagok stb.) vizsgálatát is fontosnak tartják. Ez utóbbi esetben használatos a *szemiotikai tájkép* fogalma is,¹ amely tehát nemcsak a szöveges feliratokra, hanem a fizikai tér más jellegzetességeire is vonatkozik. A kutatások abban is

különböznek, hogy hol, milyen kontextusban vizsgálják a feliratokat és más látványelemeket. Fontos tanulságokkal jár a köztérek nyelvi tájképének elemzése, de vizsgálhatunk belső tereket, például közintézményeket, vagy akár magántereket, otthonokat is. Bármelyik megközelítésről beszélünk, általánosságban elmondható, hogy a fizikai térben megjelenő (vagy éppen az onnan hiányzó) szöveges és nem szöveges elemek tanulmányozásával az adott közösségben, országban használt nyelvek presztízséről és az azokat a nyelveket használó közösségek egymáshoz fűződő kapcsolatairól tárhatunk fel új ismereteket. Különösen izgalmas kérdés mindez olyan helyeken, ahol eltérő nyelvű közösségek élnek együtt, és a többszínűség a nyelvi tájképben is megjelenik.

A kutatók egy része az *iskolai tájképet*, azaz az oktatási intézmények külső és belső tereit vizsgálja.² Az iskola falain – homlokzatán, termeiben – megjelenő feliratok s más képi elemek árulkodnak az adott társadalom és szűkebb közösség nyelvi helyzetéről. Az iskolai nyelvi tájkép ugyanakkor azért is kiemelkedő jelentőségű, mert befolyásolja a tanulás-tanítás folyamatait, a pedagógusok, a diákok és a szülők elgondolásait nyelvekről, nyelvtanulásról, kulturális értékekről. Ha például egy intézménybe többnyelvű gyerekek járnak, akik az oktatás nyelvével eltérő nyelve(ke)t is használnak, és az iskola falán egy-egy felirat vagy jelkép formájában ezek a nyelvek megjelennek, akkor feltételezhetjük, hogy ez az intézmény értéknek tekinti a diákok többnyelvűségét. Ez növelheti a diákok magabiztosságát és a szülők bizalmát is.

Az iskolai nyelvi tájkép kutatásának módszerei megegyeznek az egyéb nyelvitájkép-kutatások módszereivel. A fizikai tér dokumentálása, azaz fényképek készítése mellett mind nagyobb szerepet kap az adott településen élők – vagy, ha iskoláról beszélünk, az ott dolgozók és tanulók – véleményének feltárása is. Ez történhet például interjú formájában vagy az ún. idegenvezető technika segítségével³, amikor a kutatót a közösség egy vagy több tagja végigvezeti az adott térben, miközben a feliratok, ábrák jelentéséről, történetéről, mindennapi szerepéről beszélgetnek. A kutató így jobban megismerheti a közösség feliratokról, ábrákról, különböző nyelvekről alkotott elgondolásait.

Nyelvi ideológiák az iskolában: a nyelvről való gondolkodás jelentősége

A nyelvekről, nyelvhasználatról, kommunikációról alkotott különböző, egy-egy közösségre jellemző vélekedéseket a *nyelvi ideológia* fogalmával ragadhatjuk meg. A nyelvészeti szakirodalom e szakkifejezést is többféleképpen értelmezi. A különböző meghatározások egy kontinuum mentén képzelhetők el, melynek egyik szélén olyan meghatározások vannak,⁴ amelyek szerint a nyelvi ideológiák (látszólag) semleges, egy-egy kultúrában uralkodó elgondolások a nyelvről. Jó példák erre az olyan gyakran hallott hétköznapi vélekedések, mint „a német nyelv nehezebb, mint az angol”. A kontinuum másik végén azok az értelmezések találhatók, amelyek szerint a nyelvi ideológiák az uralkodó társadalmi rétegek, csoportok hatalmának fenntartását szolgálják. Ha például nem, vagy csak kevésbé ismerjük egy adott ország hivatalos nyelvének magas presztízsű sztenderd változatát, jóval kisebb az esélyünk hozzáférni az erőforrásokhoz, azaz érvényesülni az oktatásban vagy a munkaerő-piacon. Ezek a nyelvről alkotott elgondolások persze rendszerint nem, vagy nem mindig tudatosak. Egy-egy közösség tagjai például nem feltétlenül beszélnek róluk egyértelműen, közvetlenül kifejtve. Lényeges továbbá, hogy a nyelvi ideoló-

giák nem is egyforma mértékben és módon érintik a közösség egyes tagjait, ugyanakkor befolyásolják az egyének nyelvi gyakorlatait és a közösség tagjainak egymáshoz való viszonyát.⁵

Az iskola nyelvi tájképe nemcsak üzeneteket hordoz arról, hogy az intézmény külső és belső tereit kialakító szereplők miként gondolkodnak a nyelvekről, nyelvhasználatról, nyelvtanulásról, hanem a falakon, terekben megjelenő ideológiák révén formálják is ezeket az elgondolásokat, hiszen megérősíthetik, vagy éppen megcáfolhatják azokat. Az iskola falainak vizuális elemei végső soron tehát hatással vannak az anyanyelv- és idegennyelv-tanulás folyamataira, a pedagógusok, diákok és szülők nyelvekkel kapcsolatos gondolkodásmódjára. A következőkben az iskolai térben megjelenő néhány nyelvi ideológiát és azok lehetséges hatásait mutatom be egy német nemzetiségi iskola példáján.

A terepmunka színhelye: egy német nemzetiségi iskola

Az elemzésem példaanyagát nyújtó német nemzetiségi iskola Baranya megyében, Geresdlakon található. A bemutatott fényképeket 2017 őszén gyűjtöttem, amikor egy terepmunka alkalmával a nyelvi tájkép dokumentálása mellett interjúkat is készítettem az iskola pedagógusaival. Az interjúk célja a gyerekek és a pedagógusok nyelvi vélekedéseinek és az anyanyelv- és idegennyelv-oktatáshoz kapcsolódó főbb kihívások megismerése volt.

A geresdlaki német nemzetiségi általános iskolába akkor körülbelül kilencven tanuló járt, részben a településről, részben környező falvakból. Az iskolában a németet nyelvoktató nemzetiségi program szerint tanulták a diákok, ami azt jelenti, hogy heti öt német és egy nemzetiségi népismeret órájuk volt. Ezek mellett szakkör formájában nemzetiségi táncot is tanulhattak. Más idegen nyelvet az iskolában önálló tantárgyként nem oktattak, de a pedagógusok ottlétem idején a 7-8. évfolyam számára például angol szakkört szerveztek.

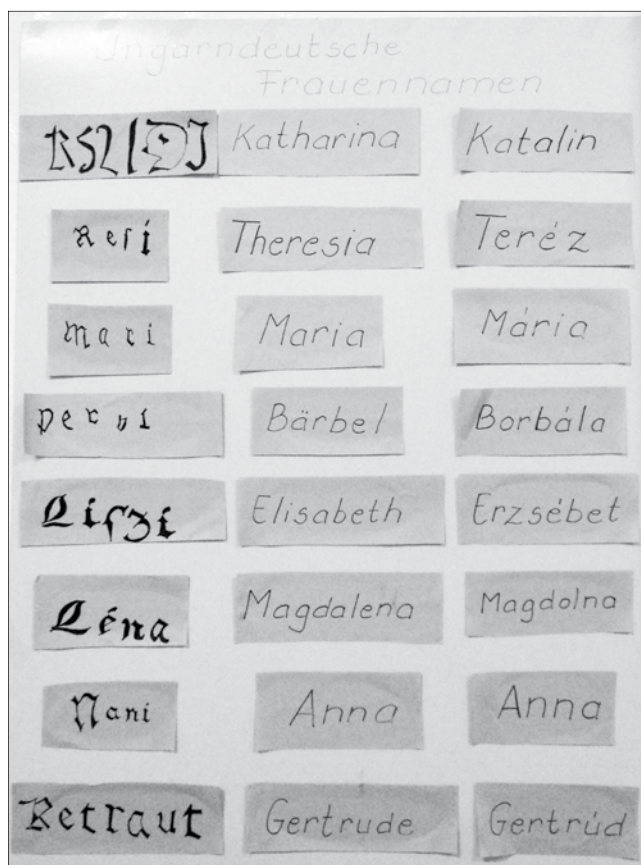
Geresdlak egy többségében német nemzetiségi családok lakta település. A közösségben végzett szociolingvisztikai kutatásaim eredményei⁶ rámutatnak, hogy – más baranyai falvakhoz hasonlóan – a helyi nemzetiségi német nyelvváltozatot ma már Geresdlakon is inkább csak az idős korosztály használja a mindennapokban. A fiatalabb nemzedékek tagjai közül is sokan rendelkeznek a családból hozott, iskolában vagy német nyelvterületen elsajátított német nyelvi ismerettel, és ki-ki mindennapi szükségletei szerint aktív vagy passzív formában használja is ezt a tudását. Az iskola pedagógusainak elmondása szerint a német nemzetiségi háttérű diákok közül is kevesen találkoznak otthon a helyi német nyelvváltozattal, és a német nyelv egyéb változataival is csak néhányan kerülnek kapcsolatba az iskolán kívül. A településen igen erőteljes a kultu-

napoktól távolivá teszik az anyanyelvet s az idegen nyelvet, ami csökkentheti a diákok motivációját. A folyamatosan szem előtt lévő, ezáltal túlhangsúlyozott szabályok megszegésétől való félelem a nyelvi kreativitásra is kedvezőtlen hatással lehet. Fontos kérdéssé válik tehát, hogy az ilyen jellegű szemléltetőeszközök milyen konkrét formában kapnak szerepet az osztálytermi munkában. Pedagógusként érdemes átgondolni, hogyan vonjuk be a segédanyagokat az óra menetébe. Miként beszélünk például a nyelvtani szabályokról, milyen szerepet adunk az osztálytermek falain lógó segédanyagoknak a tanórákon kívül. Mennyire gyakran cseréljük le azokat, s bevonjuk-e a gyerekeket a segédanyagok kiválasztásába és elkészítésébe. Ezekben is múlik ugyanis, hogy az osztálytermek falaira függesztett szemléltetőeszközök segítik-e vagy esetleg hátráltatják-e az anyanyelv- és idegennyelv-tanulás folyamatait, és miképpen formálják a gyerekek nyelvekről kialakított elképzeléseit, attitűdjeit.

A nyelv mint kapocs a kultúrához

A nyelvoktatás mellett a nemzetiségi intézmények kiemelt célja a gyerekek megismertetése a nemzetiségi kultúrával. Ez a cél a vizsgált iskola falain is sokféle formában visszaköszönt. Feliratok, a diákok rajzai, tájékoztató ábrák, az iskolában készített használati tárgyak stb. árulkodtak arról, hogy a népismeret tantárgy keretein belül pedagógusok és diákok sokat foglalkoznak a német nemzetiség szokásaival, hagyományaival, sőt a német irodalmi nyelv mellett egy kicsit a helyi német nyelvváltozattal is. Ezek a vizualizációs eszközök alkotják az iskolában a nyelvről valamilyen markáns üzenetet átadó feliratok és ábrák második csoportját. Az iskolai tájkép ide tartozó példái nem a nyelv rendszerszerűségét emelik ki, hanem a nyelv és kultúra összekapcsolódását hangsúlyozzák. Jó példája ennek az „Ungarndeutsche Frauennamen” elnevezésű tábla (4. kép), amelyen a településen is gyakori női keresztnévek szerepelnek, mégpedig a helyi német nyelvváltozat szerinti formájuk mellett a német sztenderd és magyar nyelvi megfelelőjükkel.

Az ábrán a helyi német változat a díszesebb betűtípusnak köszönhetően elkülönül a sztenderd német és magyar megfelelőktől, mintegy kiemelt helyzetbe kerül. Jól érzékelhetően ezt a táblát is az iskolában, helyben készítették. Ez az egyszerű segédanyag kiváló példája annak, hogy a helyi német nyelvváltozat beemelése az iskola világába segíthet összekapcsolni a gyerekek mindennapi élményeit az iskolaival. Ezeket a neveket ugyanis ma is sokszor hallhatják még, amikor ők maguk vagy szüleik a településükön élő idősekkel, illetve idősekről beszélnek. Az ilyen típusú szemléltetőeszközök készítése jó lehetőséget ad a gyűjtőmunkára is. A személynevek mellett akár hétköznapi használati tárgyak, állatok vagy más tematikus szókinccs német és magyar kifejezéseit is összegyűjthetik a gyerekek

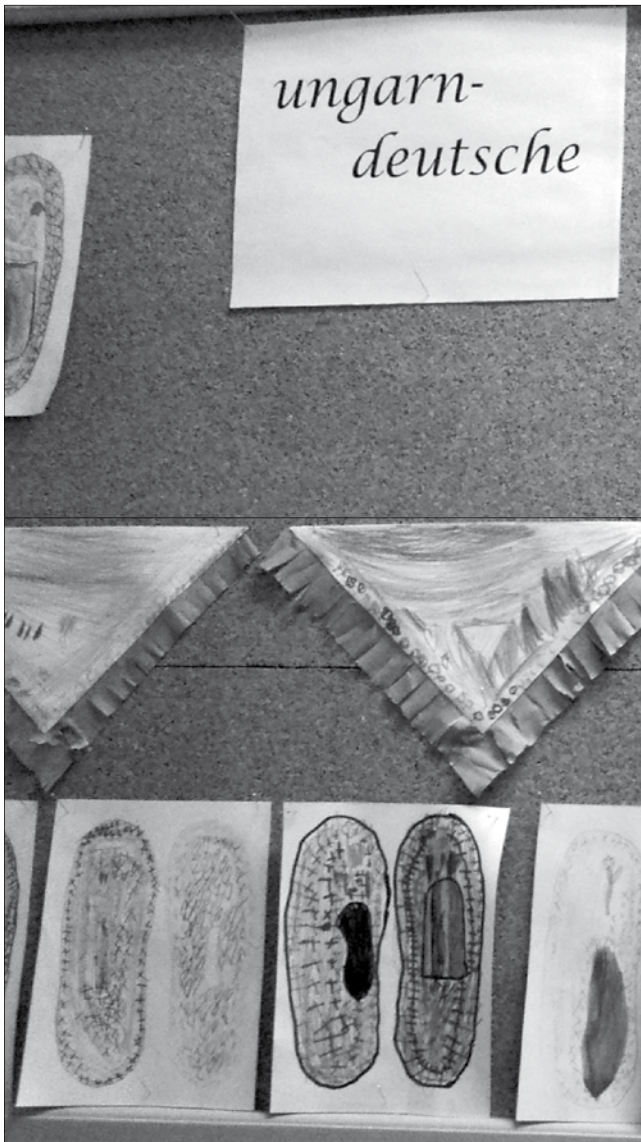

4. kép

a helyi idősektől, hogy hasonló táblázatokat, ábrákat készítsenek. Ha a nyelvhez kapcsolódó feladatokkal kinyitjuk az iskola kapuját, a gyerekek megtapasztalhatják, hogy a nyelv nem önmagában létező szabályhalmaz, és hogy az emberi közösségek igényei szerint formálódik, változik.

Az iskola folyosóin és az osztálytermek falain rendre feltűntek a gyerekek rajzai, kézimunkái is, amelyek a nemzetiségi kultúra valamely szegmensét dolgozták fel. Jó példa erre az 5. kép, amelyen az ungarndeutsche ('magyarországi németek') felirat alatt a gyerekek munkái jelennek meg: papírból készített vállkendők és a régi mindennapok fontos lábbelije, a pacsker. Ebben az esetben a nyelvi elem, azaz a német nyelvű felirat alatt a nemzetiségi tárgykultúra szimbolikus elemeit láthatjuk tehát. A nyelvi elem, a felirat jelenti a kapcsolatot az iskola világa, az ott elsajátítandó ismeretek és az iskola falain kívül tapasztalható világ között. Ez magyarázza meg a szemlélődő számára, hogy mit is keresnek a falon kendőkről és lábbelikről készített rajzok.

A német nyelv összekötése a nemzetiségi kultúra elemeivel ösztönzést adhat a gyerekeknek, hiszen az alkotás örömein keresztül sajátíthatnak el ismereteket az egykori és mai szokásokról, s bővíthetik nyelvi tudásukat is. Érdemes ugyanakkor arra is odafigyelni, hogy ne pusztán a hajdan fontos, ám ma már eltűnőben lévő tárgyi kultúra, hanem a mai világ elemei is helyet kapjanak az ilyen típusú feladatokban, akár valamilyen újraértelmezett formában. Jó példa erre a 6. kép, amelyen a nemzetiségi

5. és 6. kép

kultúrára jellemző kékfestő anyagból készült tornászokokat látunk. Jellegzetes esete ez annak, amikor nem nyelvi, hanem más vizuális eszközzel (itt éppen egy sajátos anyaghasználattal) jelenítjük meg az iskola fizikai terében a nemzetiségi kultúrát, és tesszük élővé, a mindennapi tapasztalatok részévé a népművelési tudásanyagot.

A nyelv mint a társas kapcsolataink formálója

Az iskolai tájkép elemeinek harmadik csoportja a nyelvet mint a társas kapcsolatokat formáló eszközt közelíti meg. Jó példái ennek a csoportnak az ún. varázsszavak, amelyek számos osztályterem falán voltak olvashatók (7. és 8. kép).

A varázsszavak tulajdonképpen olyan alapvető udvariassági szófordulatok, mint a *sajnálom*, *légy szíves*, *szeretnék*, *ne haragudj*, *kérlek*, *nem a te hibád* stb. Az egyik osztályteremben egy olyan táblát is lefényképeztem, amely különböző megerősítő üzenetek mellett (*egy csapatban játszunk*, *nincs lehetetlen*, *hangosak vagyunk*) a varázsszavak használatára is biztat.

7. és 8. kép

Bizonyos esetekben kizárólag udvariassági, alapvetően a diák-tanár kommunikációban fontos szerepet játszó kifejezéseket olvashatunk a varázsszavak között (*elnézést a késésért*, *viszontlátásra*), míg más táblákon olyanokat is, amelyeket a diákok egymás közötti kommunikációjukban is használhatnak, ha érzelmeikről, társas viszonyaikról szeretnének beszélni (*barátaid vagyunk*, *kedvellek* stb.). A varázsszavak legtöbbször egynyelvűen magyarul, de valahol német megfelelőjükkel együtt olvashatóak az iskola termeiben.

Ezek a feliratok segítik az alapvető kommunikációs szabályok elsajátítását, az udvariassági formák használatát. Ezek mellett a nyelvről magáról is közvetítenek azonban egy fontos üzenetet: a megfelelő kommunikáció, nyelvhasználat segítségével kedvezően alakíthatjuk társainkhoz való viszonyunkat, illetve sikeresebben érhetjük el kommunikációs céljainkat. Az iskolai nyelvi tájkép ezen elemei tehát nem a nyelv szabályszerűségét hangsúlyozzák, és nem is a nemzetiségi kultúrát teszik mindennapi élménnyé, hanem azt emelik ki, hogy a nyelv elválaszthatatlan társas létünkétől és használatával valamilyen hatást érhetünk el, „varázsolhatunk”. Az ilyen feliratok esetében is lényeges, hogy milyen valóságos szerepet töltenek be a mindennapokban.

Ha nem foglalkozunk velük és pusztán díszítő elemek maradnak, könnyen előfordulhat, hogy a diákok csak száraz ismeretként, valamiféle kötelezően használandó töltelékzavakként tekintenek rájuk, és nem kötik őket össze a valós kommunikációs helyzetekkel. Ezért érdemes lehet például újra és újra különböző szituációs játékok formájában rámutatni ezek társalgásokban betöltött szerepére. Jól beépíthető egy-egy játék az idegen nyelvi vagy anyanyelvi órákba, de más tantárgyak esetében is lehetőséget adnak a kreatív foglalkoztatásra. A varázsszavakhoz hasonlóan segítheti a diákok nyelvi, kommunikációs tudatosságának növelését az is, ha például a különböző tantárgyakra jellemző sajátos nyelvezet fordulatait, kulcsfontosságú kifejezéseit megjelenítő segédanyagot készítünk. Ezzel a diákokban tudatosul, hogy az egyes tantárgyaknak is megvan a sajátos nyelve, amit ha elsajátítanak, sikeresebben kommunikálhatnak az adott témakörrel és könnyebben megértik a tankönyvek, feladatok kifejezéseit is.

Összegzés

A dolgozatban egy baranyai német nemzetiségi iskola példáján azt mutattam be, hogy miért fontos és érdemes foglalkozni az iskolai nyelvi tájképpel, azaz az intézmények külső és belső tereiben megjelenő feliratokkal, ábrákkal, rajzokkal. A szakirodalmi összefoglalás és az elemzett fényképek segítségével rámutattam, hogy az iskola nyelvi tájképe nemcsak visszatükrözi a közösség nyelvi viszonyait, hanem egyúttal formálja is a pedagógusok, a diákok és akár a szülők elgondolásait a nyelvekről, tanulásról, nemzetiségi kultúráról.

A dolgozatban a vizsgált iskola nyelvitájkép-elemeinek három fontos, a nyelvről valamilyen üzenetet átadó csoportját emeltem ki. A vizuális elemek egyik csoportja a nyelvet mint szabályok halmazát ábrázolja, másik csoportja kultúra és nyelv összetartozását emeli ki, harmadik csoportja pedig a nyelvet mint a társas kapcsolatokat befolyásoló eszközt közelíti meg. Rámutattam arra is, hogy az iskolai nyelvi tájkép különböző elemei sosem önmagukban állnak, hanem a pedagógusok és diákok interakciótól függ, hogy időszerűen az adott közösségben, az adott helyen és időben miképp befolyásolhatják a nyelvről kialakuló vélekedéseket, attitűdöket, a tanulás és tanítás folyamatait. Fontos hozzátenni azt is, hogy példáimban saját kutatói nézőpontomból elemeztem a fényképeket, és jelen dolgozatban mindössze néhány jellemző vonást emeltem ki. Az intézmény munkatársai vélhetően más csomópontokra hívnák fel a figyelmünket. Éppen ezért előnyös úgy a nyelvészeti kutatások, mint az érintett közösségek számára, ha a nyelvi tájkép vizsgálata során, a fényképek elkészítésén túl, a kutató minél többet beszélget a feliratokról, ábrákról és rajzokról az érintettekkel. Ennek révén ugyanis több nézőpontot ismerhet meg, a mindennapjaikat az adott térben

töltő pedagógusok és gyerekek pedig tudatosabban használhatják és bővíthetik az iskolai tereinek nyelvi s nem nyelvi elemeit.

A tanulmány megjelenését az MTA Nyelvtudományi Intézet Többnyelvűségi Kutatóközpont Nyelvi Esély Szakmódszertani Kutatócsoport munkájában megvalósuló Nyelviileg tudatos iskola, kétnyelvű sikertoktatás és a nyelv által kiaknázható tudás innovatív módszereinek, eszközeinek fejlesztése című projekt (SZ-007/2016, kutatásvezető: Bartha Csilla) támogatta. A projekt célja háttérkutatók végzése és módszertani fejlesztés a nyelvi sokféleség kihasználása, a nyelvi tudatosság növelése érdekében. A projekt célja háttérkutatók végzése és módszertani fejlesztés a nyelvi sokféleség kihasználása, a nyelvi tudatosság növelése érdekében. A Kodolányi János AMK Gereszlaki Német Nemzetiségi Általános Iskola a projekt partnertéménye."

Jegyzetek:

- ¹ JAWORSKI-THURLOW, 2010.
- ² A fogalomról és a kutatási irányról bővebben például LAIHONEN-SZABÓ, 2017.
- ³ SZABÓ, 2016: 234.
- ⁴ Vö. WOOLARD-SCHIEFFELIN, 1994.
- ⁵ Vö. WOOLARD-SCHIEFFELIN, 1994.; IRVINE-GAL, 2000.; VAN DIJK, 2006.
- ⁶ PACHNÉ HELTAL, 2017.

Felhasznált szakirodalom:

- IRVINE, J. T. – GAL, S. 2000. Language ideology and linguistic differentiation. In: Kroskirty, P. V. (szerk.): Regimes of Language: Ideologies, Politics, and Identities. Santa Fe – New Mexico: School of American Research Press. 35–83.
- JAWORSKI, Adam – THURLOW, Crispin (szerk.) 2010. Semiotic Landscapes. Language, Image, Space. Continuum, London–New York.
- LAIHONEN, Petteri – SZABÓ Tamás Péter 2017. Investigating visual practices in educational settings: Schools, language ideologies and organizational cultures In: Martin-Jones, Marilyn–Martin, Deirdre (szerk.): Researching Multilingualism: Critical and ethnographic perspectives. Routledge. 121–138.
- PACHNÉ HELTAL Borbála 2017. Nyelvcseré és szezonális migráció egy többnyelvű magyarországi közösségben. Nyelvi gyakorlatok, ideológiák és kommodifikáció társadalmi folyamatok nexusában. Doktori disszertáció. ELTE BTK, Budapest.
- SZABÓ Tamás Péter 2016. Ágencia és a változatosság kezelése magyarországi iskolák nyelvi tájképében. In: Kozmács István–Vančo Ildikó (szerk.): Sztenderd - nem sztenderd. Variációk egy nyelv változataira. Válogatás a 18. Élőnyelvi konferencia, Nyitra, 2014. szeptember 18–20. előadásaiból. Antológia Kiadó, Lakitelek.
- VAN DIJK 2006. Ideology and discourse analysis. Journal of Political Ideologies 11/2, 115–140.
- WOOLARD, K. – SCHIEFFELIN, B. B. 1994. Language Ideology. Annual Review of Anthropology 23, 55–82.